

JUGOISTOČNA EVROPA

Redovni ekonomski izvještaj

18.juni 2013.

Br. **4**

Od drugog talasa recesije ka slabom oporavku

BOSNA I HERCEGOVINA

SRBIJA

CRNA GORA

KOSOVO

BJR MAKEDONIJA

ALBANIJA

SVJETSKA BANKA
REGION EVROPE I CENTRALNE AZIJE

Ovaj izvještaj dva puta godišnje pripremaju ekonomisti u Odjeljenju za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljanje Svjetske banke za Region Evrope i centralne Azije (ECA PREM). Ovaj izvještaj, kao i prethodni, može se naći na www.worldbank.org/eca/seerer. Tim autora predvodili su Abebe Adugna i Željko Bogetić. Sljedeći članovi tima imaju tematske zadatke: Dilek Aykut (globalna kretanja i perspektive); Simon Davies (fiskalna pitanja i dug); Agim Demukaj (vanjski sektor, Kosovo); Sandra Hlivnjak (Bosna i Hercegovina); Caterina Ruggeri Laderchi (posebna tematska napomena o radnim mjestima); Erjon Luci (menadžer baze podataka za zemlje SEE6, Albanija); Anil Onal (podrška u istraživanju), Sanja Madžarević-Šujster (kretanja inflacije, Crna Gora); Lazar Šestović (realni sektor privrede, Srbija); Birgit Hansl i Bojan Shimbov (kretanja na tržištu rada i finansijski sektor, BJR Makedonija). Maria Andreina Clower i Mismake Galatis pružile su podršku timu.

Diseminaciju izvještaja i odnose sa javnošću i medijima vodio je EXT tim čiji su članovi Lundrim Aliu, Denis Boskovski, Ana Gjokutaj, Jasmina Hadžić, Andrew Kircher, Vesna Kostić, Mirjana Popović, John Mackedon, Kristyn Schrader i Dragana Varezić.

Za tim su bili izuzetno korisni savjeti i vodstvo od sljedećih kolega: Satu Kähkönen (menadžer sektora, ECA PREM2) i Yvonne Tsikata (direktor sektora, ECA PREM).

U ovom izvještaju termin "jugoistočna Evropa" odnosi se na šest zemalja zapadnog Balkana (SEE6): Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, BJR Makedoniju, Crnu Goru i Srbiju.

Standardna izjava o odricanju od obaveza:

Ovaj izvještaj je proizvod osoblja Međunarodne banke za obnovu i razvoj/Svjetske banke. Nalazi, prevodi, i zaključci navedeni u ovom izvještaju ne moraju nužno biti i stavovi Izvršnih direktora Svjetske banke ili vlada koje oni predstavljaju. Svjetska banka ne garantuje tačnost podataka koji su korišteni u ovom radu. Granice, boje, denominacije, i ostale informacije prikazane na bilo kojoj mapi u ovom izvještaju ne podrazumjevaju nikakvu odluku od strane Svjetske banke, a vezanih za pravni status bilo koje teritorije ili podrške ili prihvatanja takvih granica.

Izjava o zadržanim autorskim pravima:

Materijal u ovoj publikaciji je zaštićen autorskim pravima. Kopiranje i/ili preuzimanje dijela ili cijelog sadržaja bez odobrenja može predstavljati kršenje zakona koji reguliše oblast autorskih prava. Međunarodna banka za obnovu i razvoj/Svjetska banka podržava diseminaciju svojih publikacija i u principu veoma brzo daje odobrenje za preuzimanje dijela rada.

Za odobrenje fotokopiranja ili umnožavanja bilo kojeg dijela publikacije, molimo pošaljite zahtjev sa detaljnim informacijama na: Copyright Clearance Center, Inc., 222 Rosewood Drive, Danvers, MA 01923, USA, telefon +1-978-750-8400, fax +1-978-750-4470, <http://www.copyright.com/>.

Za sva pitanja o pravima i dozvolama, uključujući subsidijarna prava, trebaju biti upućena na: Office of the Publisher, The World Bank, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA, fax +1-202-522-2422, e-mail pubrights@worldbank.org.

Sadržaj

POGLAVLJE 1: NOVIJA MAKROEKONOMSKA KRETANJA	1
GLOBALNI KONTEKST: RAST SE OPORAVLJA, ALI EVROZONA JE JOŠ U RECESIJI.....	1
RAST U REGIONU SEE6: IZLAZAK IZ RECESIJE SA DVOSTRUKIM DNOM?	3
KRETANJA INFLACIJE—PRITISCI CIJENA HRANE	4
SIROMAŠTVO I NEJEDNAKOST – BEZ POBOLJŠANJA.....	7
TRGOVINSKA RAZMJENA I VANJSKI DUG— ZNACI POBOLJŠANJA	9
FISKALNA POLITIKA – DIVERGENTNI PRITISCI.....	14
FINANSIJSKI SEKTOR—SPOR RAST KREDITIRANJA	18
KRETANJA NA TRŽIŠTU RADA—VISOKE STOPE NEZAPOSLENOSTI U CIJELOM REGIONU	25
PERSPEKTIVA ZA REGION SEE6—KRHKOST OPORAVKA	28
POGLAVLJE 2. POSEBNE TEME: PONOVO POKRETANJE STVARANJA RADNIH MJESTA U REGIONU SEE6	30
DVIJEHILJADITE: RAZOČARAVAJUĆE DESETLJEĆE ZA STVARANJE RADNIH MJESTA	30
PROGRAM ZA OŽIVLJAVANJE STVARANJA RADNIH MJESTA	33
PODRŽAVANJE PODUZETNIŠTVA I UKLANJANJE PREPREKA ZA STVARANJE RADNIH MJESTA.....	34
U VEĆOJ MJERI INKLUZIVNA TRŽIŠTA RADA, NISKA STOPA UČEŠĆA I ZAPOSMLJIVOST	37
<i>Rješavanje jaza u vještinama koji se pojavljuje.....</i>	<i>37</i>
<i>Upravljanje internom i međunarodnom mobilnošću .....</i>	<i>40</i>
<i>Rješavanje demotivacionih faktora za zaposlenost.....</i>	<i>43</i>
REFERENCE	46
ANEKS: KLJUČNI INDIKATORI	48

Slike

Slika 1: Globalna industrijska proizvodnja i.....	1
Slika 2: Globalna finansijska tržišta—Nastavak perioda mirnih voda	2
Slika 3: Inflacija u EU15, EU11 i zemljama regiona SEE6, CPI (kraj godine 2011.=100).....	4
Slika 4: Inflacija u zemljama regiona SEE6, CPI, iz godine u godinu	4
Slika 5: Inflacija cijena hrane u zemljama regiona SEE6, iz godine u godinu (u procentima).....	5
Slika 6: Inflacija cijena energije u zemljama regiona SEE6, iz godine u godinu (u procentima).....	5
Slika 7: Realne kursne stope za region SEE6, CPI deflacija, (avgust 2008.=100)	6
Slika 8: Referentne kamatne stope za region SEE6 (u procentima)	6
Slika 9: Procjene siromaštva za zemlje regiona SEE6 (u procentima)	8
Slika 10: Rast i preraspodjela – Shapley dekompozicija promjena stepena siromaštva (5 USD dnevno) između 2009. i 2010.....	9
Slika 11: CAD i trgovinski bilansi zemalja regiona SEE6 (u procentima BDP)	10
Slika 12: CAD po zemlji.....	10
Slika 13: Izvoz u 2012. (u procentima BDP).....	10

Slika 14: Rast izvoza (u procentima)	11
Slika 15: Rast uvoza (u procentima)	11
Slika 16: Rast izvoza i uvoza, iz godine u godinu (u procentima)	12
Slika 17: Doznake radnika u periodu 2010–2012. (u procentima BDP).....	12
Slika 18: Neto FDI za period 2009-12. (u procentima BDP).....	13
Slika19: Neto FDI po zemlji (u procentima BDP).....	13
Slika 20: Prosječan vanjski dug za region SEE6 (u procentima BDP)	14
Slika21: Ukupne neizmirene međunarodne obveznice, za izabrane zemlje regiona SEE6 (u milionima USD)	14
Slika 22: Ukupni javni i privatni vanjski dug 2012. (% BDP).....	14
Slika 23: Fiskalni deficiti	15
Slika 24: Promjene prihoda i rashoda, za period 2011-2012. (u procentima BDP)	15
Slika 25: Prihodi i rashodi, 2012. i 2013. (projekcije) (u procentima BDP).....	16
Slika 26: Fiskalni deficit, 2012. u odnosu na 2013. (projekcije) (u procentima BDP)	16
Slika 27: Konsolidovani dug vlade na svim nivoima ^a (u procentima BDP)	17
Slika 28: Državne garancije (u procentima BDP).....	17
Slika 29: Dug u lokalnoj i stranoj valuti koji dospijeva u 2013. (u procentima)	18
Slika 30: Dug u lokalnoj valuti koji dospijeva u 2013. (u procentima BDP) ^a	18
Slika 31: Realne stope rasta kreditiranja (procentualna promjena).....	19
Slika 32: Rast realnog BDP, realni rast kreditiranja i vanjsko finansiranje, 2011-2012. (u procentima) ...	19
Slika 33: Kamatne stope na zajmove i depozite, 2011–2012.....	19
Slika 34: Troškovi finansiranja za zemlje regiona SEE6	20
Slika 35: Omjer kredita i depozita	22
Slika 36: Nekvalitetni krediti –NPL (procenta ukupnih kredita)	22
Slika 37: Povrat na kapital	24
Slika 38: Koeficijenti adekvatnosti kapitala	24
Slika 39: Stope nezaposlenosti, 2012.....	25
Slika 40: Učešće u radnoj snazi i nezaposlenost	25
Slika 41: Učešće u radnoj snazi u zemljama regiona SEE6 i EU11	26
Slika 42: Promjene u radnoj snazi po spolu, 4. kvartal 2008. i 4. kvartal 2012. (u procentnim poenima) .	26
Slika 43: Nezaposlenost po starosnoj grupi	27
Slika 44: Promjene u nezaposlenosti po starosnoj grupi od 2008. do 2012. (u procentnim poenima)	27
Slika 45: Udio zaposlenosti u javnom sektoru u regionu SEE6.....	27
Slika 46: Region SEE6—Realni rast BDP-a.....	28
Slika 47: Promjene u zaposlenosti koje su vezane za 1 procenat realnog BDP-a, od 1995. do 2010. (u procentualnim poenima)	30
Slika 48: Indeks tranzicije EBRD-a, od 2000. do 2012.	31
Slika 49: Promjene komponenata indeksa, od 2000. do 2012.	31
Slika 50: Neto stvaranje radnih mjesta, izabrane zemlje regiona SEE6 i EU11, od 2002. go 2009.	33
Slika 51: Koraci prema pokretanju poslovanja (1990–2010.) i stvarno pokretanje poslovanja (u procentima)	35
Slika 52: Latentni naspram stvarnih poduzetnika u regionu SEE6, 2010. (u procentima radno sposobnog stanovništva)	35

Slika 53: Vještine i obrazovanje NE predstavljaju prepreku, ...	37
Slika 54: Sadržaj vještina po kategoriji koja zauzima radna mjesta, BJR Makedonija i Litvanija	39
Slika 55: Funkcionalno nepismeni 15-godišnjaci, region SEE6 (u procentima)	40
Slika 56: Interna mobilnost i namjere vezane za emigraciju (u procentima).....	43

Tabele

Tabela 1: Pretpostavke o globalnom rastu – stopa rasta realnog BDP (u procentima).....	2
Tabela 2: Region SEE6—Rast realnog BDP	3
Tabela 3: SEE6: Suvereni kreditni rejting ^a	17
Tabela 4: Region SEE6—Rast realnog BDP	29

OKVIR

Okvir 1: Dijeljeni prosperitet u regionu SEE6.....	9
Okvir 2: Razduživanje u zemljama regiona SEE6.....	21
Okvir 3: Reforme i stvaranje radnih mjesta	32
Okvir 4: Demografski trendovi u regionu SEE6 i program za radna mjesta	34
Okvir 5: Latentno poduzetništvo u Srbiji.....	36
Okvir 6: Mobilnost studenata u visokom obrazovanju	42

SAŽETAK

Nakon recesije sa dvostrukim dnom, šest zemalja jugoistočne Evrope (SEE6) – Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija – posmatrane kao grupa, sada su u fazi krhkog oporavka. Prošle godine je recesija u Evrozoni imala negativan uticaj na vanjsku potražnju i direktne strane investicije (FDI) u zemljama regiona SEE6, a oštra zima i ljetnja suša oslabili su poljoprivredu i negativno uticali na trgovinsku razmjenu, energetiku, te ekonomske aktivnosti uopšte. Sada obim proizvodnje počinje da se oporavlja. Obim izvoza u Srbiji, najvećoj privredi regiona SEE6, pokazuje oporavak; vremenski uslovi su umnogome poboljšani; a u određenim zemljama primjetna je pozitivna dinamika u sektorima električne energije, turizma i sa tim povezanim sektorima.

Međutim, oporavak u regionu SEE6 još uvijek je osjetljiv. U nekim zemljama oporavak usporavaju krediti koji se ne vraćaju na vrijeme, slab i spor oporavak kreditnog tržišta, nastavak procesa razduživanja, te problemi vezani za fiskalnu konsolidaciju, a malo je vjerovatno da će se oporavak u regionu SEE6 ubrzati sve dok je Evrozona i dalje u recesiji.

Iako su globalni ekonomski i finansijski uslovi nastavili da se poboljšavaju, očekuje se da će Evrozona biti u recesiji u toku 2013. (sa rastom na nivou od -0,6 procenta). Sada se predviđa da će globalni BDP da se proširi za 2,2 procenta u toku 2013., za 3,0 procenta 2014., te za 3,3 procenta 2015. Iako će rast u zemljama sa visokim dohotkom u 2013. iznositi neznatnih 1,2 procenta (sa sporim porastom do 2,0 procenta 2014. i 2,3 procenta 2015.), rast u zemljama niskog i srednjeg nivoa dohotka će iznositi 5,1 procenat ove godine, a zatim će se postepeno ubrzati na 5,6 procenata u 2014., te 5,7 procenata u 2015. Bruto tokovi kapitala usmjereni ka zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka su sada 60 procenata veći nego što su bili prije godinu dana – što ukazuje na kraj najozbiljnijih efekata koje je proces razduživanja u Evrozoni imao na te zemlje, a to uključuje i privrede regiona SEE6.

U tom kontekstu, predviđa se da će region SEE6 rasti sa stopom od 1,7 procenata 2013., što predstavlja signal kraja recesije sa dvostrukim dnom iz 2012. Iako će taj rast biti krhak, poboljšanje se očekuje u svih šest zemalja. Za Kosovo se opet očekuje da će imati najvišu stopu rasta (3,1 procenat), zahvaljujući velikim javnim investicijama i značajnom uplivu doznaka. U poretku po stopi rasta slijedi Srbija, sa predviđenih 2 procenta, što dijelom odražava bazni efekat recesije iz prošle godine. Pošto je Srbija odgovorna za 45 procenata privrede regiona, tamošnji rast je od ključne važnosti za učinak cijelog regiona. Očekuje se da će Srbija imati koristi od povećanja direktnih stranih investicija, solidnog učinka kompanije FIAT, kao i povratka na normalne vrijednosti obima poljoprivredne proizvodnje, koja je opala za gotovo 20 procenata 2012.; a, kako će investitori imati veći stepen povjerenja zbog mogućeg otvaranja pregovora o priključenju EU u drugom dijelu godine, može se očekivati i još više direktnih stranih investicija. Za Albaniju se predviđa da će imati rast od oko 1,6 procenta, kao i prošle godine, što bi trebalo da bude podstaknuto izvozom. Umjeren rast se očekuje i u Crnoj Gori i BJR Makedoniji, dijelom zbog toga što se elektroenergetski i poljoprivredni sektor oporavljaju, a dijelom i zbog toga što sektor turizma i dalje snažno napreduje. Očekuje se da će ekonomski rast Makedonije inicijalno biti umjeren, ali da će postepeno ubrzavati u toku druge polovine ove godine. U Bosni i Hercegovini je vjerovatno da će rast biti slab ove godine; projekcije iznose tek 0,5 procenata. Nažalost, brojna pitanja vezana za poslovno okruženje u BiH i dalje će ograničavati tokove direktnih stranih investicija u toj zemlji, kao i perspektive za širenje domaćeg poslovanja.

U kontekstu tog osjetljivog i krhkog oporavka, zemlje regiona SEE6 bi trebalo da, kao što je predstavljeno i u prethodnom izvještaju, intenziviraju svoje napore na reformi strukturalnih područja. naponi na fiskalnoj konsolidaciji bi trebalo da sada postanu lakši, imajući u vidu da je došlo do oporavka

perspektiva za obim proizvodnje i prihode. Investiciona klima treba da se u znatnoj mjeri unaprijedi, posebno u glavnim područjima slabosti: vezano za građevinske dozvole i licence, prepreke za poduzetništvo, te pitanja vještina i infrastrukture. Susjedi bi mogli mnogo šta da nauče od BJR Makedonije, koja i dalje ima najpovoljniju investicionu klimu u regionu, prema mjerenjima zasnovanim na indikatorima koji se koriste za izvještaj Doing Business.

Jedna od osnovnih bojazni vezano za ovaj nadolazeći oporavak je to što privrede zemalja regiona SEE6 muče visoke stope nezaposlenosti, posebno nezaposlenost mladih, te da sad te privrede ne stvaraju radna mjesta dovoljno brzo da bi se apsorbovali novopridošli članovi radne snage. U stvari, situacija vezana za radna mjesta je gora i od onog na što ukazuju grozni iznosi stope nezaposlenosti, zbog toga što mnogi napuštaju region da bi radili drugdje. To je dijelom nasljeđe perioda u kojima su određene zemlje regiona SEE6 u znatnoj mjeri pate od regionalnih dislokacija koje su dovele do odlaganja reformi. Proces emigracije se nastavlja kako postojeće okruženje za poslovanje otežava već ionako teške uslove na tržištu rada.

Ono što je potrebno zemljama regiona SEE6 je da održe taj krhak rast u životu i da ulože napore u stvaranje radnih mjesta. To će zahtijevati agresivne politike usmjerene ka radnim mjestima. Novije istraživanje Svjetske banke o radnim mjestima u zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka u Evropi i srednjoj Aziji ukazuju na to da bi program politika za stvaranje radnih mjesta najbolje bilo usmjeriti na četiri područja: podržavanje poduzetništva, unapređivanje vještina, upravljanje internom i međunarodnom mobilnošću, te smanjivanje institucionalnih demotivacionih faktora koji su usmjereni protiv stvaranja radnih mjesta. Ubrzavanje reformi u tim područjima predstavlja imperativ, ako se želi imati nadu u to da će u zemljama regiona SEE6 biti više dobrih i raznolikijih radnih mjesta.

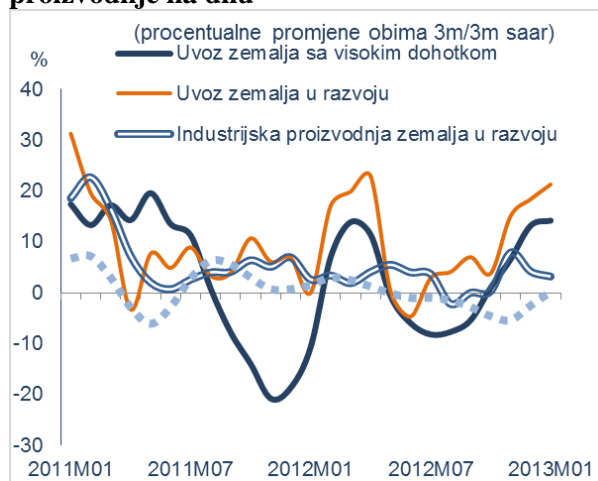
POGLAVLJE 1: NOVIJA MAKROEKONOMSKA KRETANJA

GLOBALNI KONTEKST: RAST SE OPORAVLJA, ALI EVROZONA JE JOŠ U RECESIJI

Globalni rast je povećan početkom 2013.

Bez obzira na blijedu sliku rasta u zemljama sa visokim nivoom dohotka u četvrtom kvartalu 2012. (a posebno u Evrozoni), rezultati u zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka su se osnažili i nastavili sa jačanjem u toku prvog kvartala 2013. (Slika 1). Dok je ubrzanje rasta bilo izražajnije u prvom kvartalu 2013., rast u zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka je oslabio dok je u nekim regionima zadržan na solidnom nivou. Dostupni podaci o industrijskoj proizvodnji potvrđuju ovu pomješanu sliku, sa stopam aktivnosti koje se usporavaju u istočnoj Aziji i Pacifiku (do 8.6 procenata), održavaju u Evropi i centralnoj Aziji (na 2.4 procenta), vraćaju u pozitivnu teritoriju u Latinskoj Americi i Karibima (0.5 procenta), i malo usporavaju u južnoj Aziji ali još uvijek sa robustnih 7.7 procenata. Trgovinska razmjena je takođe pokazala oporavak. Uvoz zemalja sa niskim i srednjim dohotkom porastao do 21 procenat godišnje dinamike zaključno sa januarom 2013., što je podržalo ubrzanje izvoza zemalja sa visokim dohotkom u toku istog perioda, i to na nivo od 7,3 procenata godišnje. Po posljednjim anketama poslovanja može se primijetiti usporavanje rasta u drugom kvartalu, dijelom zbog zakašnjelih efekata fiskalne konsolidacije u Sjedinjenim Državama i vraćanja na održivije stope rasta u regionu istočne Aziji i Pacifika.

Slika 1: Globalna industrijska proizvodnja i trgovinska razmjena: Snažna trgovina, obim proizvodnje na dnu

Izvor: Grupa za globalne perspektive Svjetske banke

Predviđa se da će se globalni BDP proširiti za 2,2 procenta u 2013., a da će nakon toga postepeno da ubrzava, do 3,0 procenta u 2014. i 3,3 procenta u 2015. (Tabela 1). Rast u zemljama sa visokim nivoom dohotka ostaće slab, na nivou od 1,2 procenat u 2013., ali se predviđa i da će doseći nivo od 2,0 procenta u 2014., te 2,3 procenta u 2015. Očekuje se da će poboljšani finansijski i u opštem slučaju fleksibilni monetarni uslovi podstaći aktivnosti u zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka koje su do sada pokazivale učinak manji od svojih mogućnosti. To bi trebalo da podstakne postepeno ubrzanja

njihovog rasta do nivoa od 5,1 procenta ove godine, 5,6 procenata 2014., te 5,7 procenata 2015. – što je ugrubo u skladu sa njihovim potencijalom. Za Evrozonu se, međutim, očekuje da će ostati u recesiji u toku 2013. (sa rastom od -0,6 procenta).

Tabela 1: Pretpostavke o globalnom rastu – stopa rasta realnog BDP (u procentima)

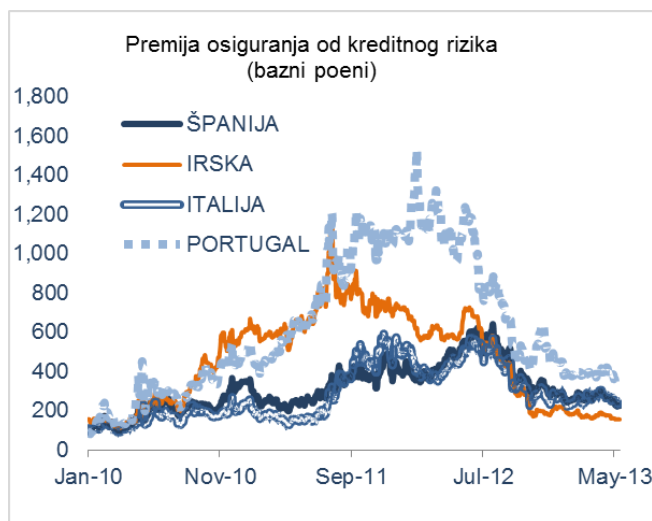
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.e	2013.f	2014.f	2015.f
Svijet	1,4	-2,2	4,0	2,8	2,3	2,2	3,0	3,3
Zemlje visokog nivoa dohotka	0,1	-3,5	2,9	1,7	1,3	1,2	2,0	2,3
Zemlje u razvoju	5,8	1,9	7,5	6,0	5,0	5,1	5,6	5,7
<i>Uporedna stavka</i>								
Oblast Evrozone	0,3	-4,3	2,0	1,5	-0,5	-0,6	0,9	1,5

Izvor: Procjene osoblja Grupe za globalne perspektive (Global Prospects Group) Svjetske banke (Svjetska banka 2013c).

Bolji finansijski uslovi na globalnom nivou i snažni tokovi usmjereni ka zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka

Značajno poboljšanje globalnih finansijskih uslova od ljeta 2012. održano je i nastavljeno, pri čemu su prinosi na dug Evrozone i suvereni dug zemalja sa niskim i srednjim nivoom dohotka u opštem slučaju konstantni od januara (Slika 2). Bruto tokovi kapitala usmjereni ka zemljama sa niskim i srednjim nivoom dohotka su se stabilizirali po osnovu porasta tokova kapitala i bankovnih tokova u prvih pet mjeseci za 70 procenata – a to potvrđuje kraj najozbiljnijih efekata koje je proces razduživanja u Evrozoni imao na finansije zemalja sa niskim i srednjim nivoom dohotka. Intervali vrijednosti za obveznice zemalja sa niskim i srednjim nivoom dohotka od juna 2012. su se smanjili. Njihove berze su su od početka godine bile slabe sa osnovnim indeksom MSCI koji je smanjen za 3,3 procenta u posmatranom periodu što je rezultat slabih zarada i specifičnosti svake ekonomije. Iako je neizvjesnost izazvana naporima za spasavanje Kipra predstavljala neugodno podsjećanje na to koliko krhko povjerenje može da bude, izgleda da je to imalo malo uticaja na uslove u ostatku Evrozone: prinosi na suvereni dug Evrozone sa širokim intervalima povećani su za više od 50 bps, a stope CDS u bankarskom sektoru su od februara porasle za samo 20 bps. bez obzira na ta poboljšanja, međutim, Evrozona je i dalje u recesiji, a njena domaća potražnja je slaba. Međutim, za nadati se je da bi se ta poboljšanja na finansijskom tržištu mogla prevesti u postepen trend oporavka do kraja godine.

Slika 2: Globalna finansijska tržišta—Nastavak perioda mirnih voda

Izvor: Procjene osoblja Grupe za globalne perspektive

RAST U REGIONU SEE6: IZLAZAK IZ RECESIJE SA DVOSTRUKIM DNOM?

Kao što smo predvidjeli u prethodnom izvještaju, region SEE6 je 2012. upao u recesiju. Ukupno gledano, pokazalo se da je rast u regionu SEE6 bio u skladu sa predviđanjima iz prethodnog izvještaja (-0,6 procenata). Rast je ostao pozitivan samo u Albaniji i Kosovu; ostale privrede su se suočile sa recesijom (Tabela 2). Albanija i Kosovo su opet pokazale najbolji učinak, dajući doprinos od pozitivnih 0,4 procentnih poena rastu regiona u 2012., ali to je bilo više nego nadoknađeno negativnim učinkom Srbije, Bosne i Hercegovine, BJR Makedonija i Crne Gore.

Tabela 2: Region SEE6—Rast realnog BDP

	<i>Ostvarenje 2012.</i>	Procjena P1 2012.	Procjena P2 2012.
ALB	1,6	0,9	2,2
BIH	-0,7	-0,2	-1,1
KOS	2,3	3,6	1,1
MKD	-0,3	-1,1	0,4
MNE	-0,6	-0,9	-0,2
SRB	-1,7	-1,5	-1,9
Ponderisani prosjek	-0,6	-0,5	-0,7

Izvor: Osoblje Svjetske banke.

U toku cijele 2012. situacija u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji izgledala u najvećoj mjeri zabrinjavajuće. Ne samo da su te zemlje bile u recesiji, već je došlo i do usporavanja njihovog ekonomskog rasta u drugoj polovini godine. U Bosni i Hercegovini, indikatori visoke frekventnosti ukazuju na to da je privredna aktivnost smanjena za 1,1 procenat u drugoj polovini godine, što značajno u poređenju sa padom od 0,2 procenta iz prvej polovine godine¹. U Srbiji, smanjenje ekonomske aktivnosti u drugoj polovini godine je bilo vođeno efektima koje je imala suša na poljoprivredu i prehrambenu industriju, a u manjem omjeru efektom političke neizvjesnosti u izbornoj godini. U Crnoj Gori osnovni uzroci smanjenja ekonomske aktivnosti u prvoj polovini godine bili su nepovoljni vremenski uslovi i niska stopa proizvodnje električne energije; oporavak u drugoj polovini godine nije mogao da nadoknadi gubitke ostvarene početkom godine kao i problemi u proizvodnji metala (u drugoj polovini godine).

Obim industrijske proizvodnje za region u cjelini opao je za 3,6 procenta u 2012. (Slika 3).² Albanija je jedina zemlja u kojoj je obim industrijske proizvodnje porastao. U druge četiri zemlje³ obim industrijske proizvodnje je opao u prosjeku za 5,3 procenta u poređenju sa 2011. Obim industrijske proizvodnje je najviše opao (gotovo 7 procenata) u BJR Makedoniji i Crnoj Gori; Srbija je imala najmanji pad, najvećim dijelom zbog dobrih rezultata u posljednjem kvartalu.

Međutim, inicijalni podaci za 2013. ukazuju na krhak oporavak u cijelom regionu. To odražava preokret jednokratnih faktora kao što su oštra zima i suša, koji su imali negativan uticaj na poljoprivrednu, građevinarstvo i elektroenergetsku proizvodnju u mnogim zemljama. Oporavak je takođe vođen porastom industrijskog izvora, posebno iz velike fabrike FIAT u Srbiji, najvećoj privredi regiona. Očekuje se da će i Crna Gora i Bosna i Hercegovina ostvariti umjeren oporavak u toku 2013., dok se za Albaniju i BJR Makedoniju predviđa da će ostvarivati rast po stopama sličnim onima iz 2012., ili neznatno višim. Rast u Albaniji podržava rast izvoza. U BJR Makedoniji, turizam bi mogao imati

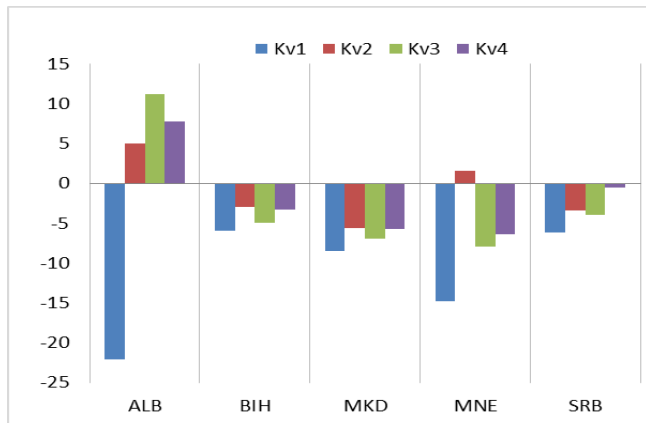
¹ Realna stopa rasta BDP-a za BiH je još uvijek procjena

² Ponderisani prosjek, gdje ponder iznosi učešće BDP-a zemlje u ukupnom regionalnom BDP.

³ Podaci za Kosovo nisu bili dostupni.

pozitivnu ulogu, trenutne projekcije rasta najviše se oslanjaju na planove vezane za javne i direktne strane investicije. Nastavak recesije u Evrozoni će, međutim, predstavljati ograničenje za taj krhki oporavak.

Slika 3: Region SEE6—Obim industrijske proizvodnje, rast na kvartalnom nivou 2012.

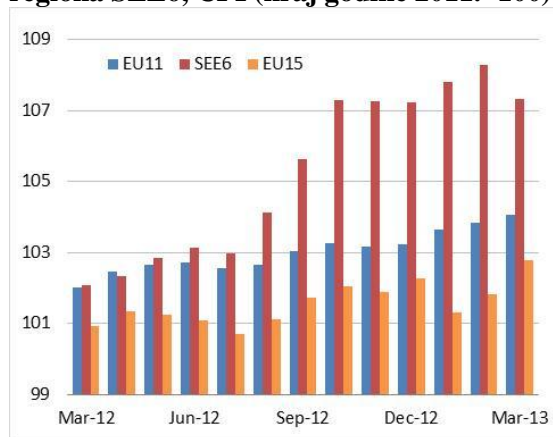

Izvor: Osoblje Svjetske banke. * Podaci za Kosovo nisu dostupni.

KRETANJA INFLACIJE—PRITISCI CIJENA HRANE

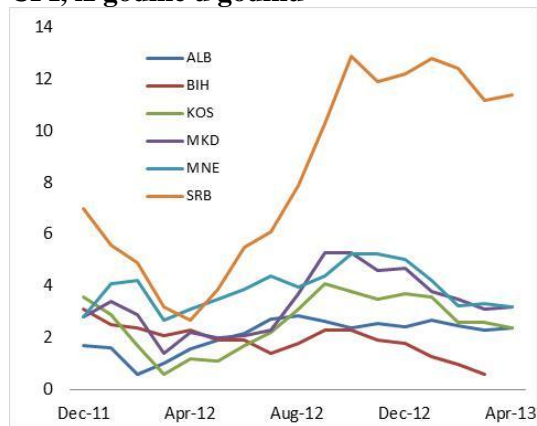
Inflaciona dinamika u regionu SEE6 je u toku 2012. bila mješovita, što odražava razlike u potražnji, administriranim cijenama, te uslovima vezanim za cijene hrane (Slika 5). Stope inflacije su se kretale od 2 procenta u Albaniji do preko 7 procenata u Srbiji. U nekim zemljama (Bosna i Hercegovina, BJR Makedoniji, Crna Gora), prilagođavanja energetske cijene su doprinijela inflaciji, dok su u drugim (Srbija) cijene hrane bile vodeći faktor. Međutim, ukupno gledano, negativni jazovi u obimu proizvodnje i visoke stope nezaposlenosti održavali su pritiske cijena na nižem nivou krajem 2012. i početkom 2013.

Slika 3: Inflacija u EU15, EU11 i zemljama regiona SEE6, CPI (kraj godine 2011.=100)

Izvor: Eurostat, statističke institucije zemalja, te proračuni osoblja Svjetske banke.

Slika 4: Inflacija u zemljama regiona SEE6, CPI, iz godine u godinu

Izvor: Eurostat, statističke institucije zemalja, te proračuni osoblja Svjetske banke.

Ipak, stope inflacije u zemljama regiona SEE6 i dalje su mnogo više nego u EU15⁴ i EU11⁵(Slika 4). Na nivou od 6,7 procenata iz godine u godinu (y-o-y) u prvom kvartalu 2013., inflacija u regionu SEE6 izgleda loše u poređenju sa 2,1 procenta u EU15 ili 2,3 procenta u EU11. To odražava korelaciju administriranih cijena i poreza u nekim od zemalja regiona SEE6 koje se muče sa konsolidacijom svojih javnih finansija i stalnim pritiscima cijena hrane.

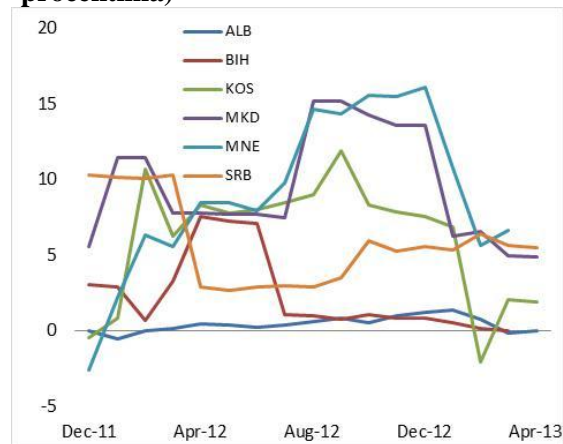
Cijene hrane i dalje predstavljaju najvažniji faktor koji vodi direktnu inflaciju u regionu SEE6, ali pritisci izazvani cijenama energije opadaju (Slike 6 i 7). U prvom kvartalu 2013. inflacija cijena hrane povećana je do 9,3 procenta iz godine u godinu, što je više od ekstremnog iznosa od 9,2 procenta iz četvrtog kvartala 2012. Imajući u vidu da je potrošnja u zemljama OECD i dalje u opadanju, globalna potražnja za naftom i dalje je umjerena, a pritisci cijena energije se smanjuju u gotovo svim zemljama regiona SEE6.

Slika 5: Inflacija cijena hrane u zemljama regiona SEE6, iz godine u godinu (u procentima)

Izvor: Eurostat, statističke institucije zemalja, te proračuni osoblja Svjetske banke.

Slika 6: Inflacija cijena energije u zemljama regiona SEE6, iz godine u godinu (u procentima)

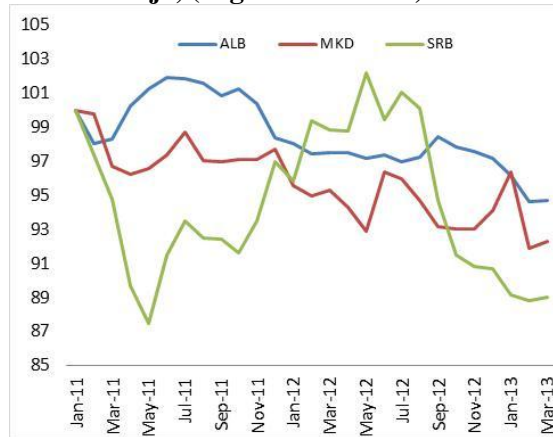
Izvor: Eurostat, statističke institucije zemalja, te proračuni osoblja Svjetske banke.

Većina valuta zemalja regiona SEE6 bila je uglavnom stabilna u toku prošle godine, bez obzira na uporne bojazni vezane za krizu suverenog duga Evrozone. Ipak, većina zemalja regiona SEE6 iskusila je rast svojih realnih kursnih stopa u 2012., što je izazvalo opadanje cjenovne konkurentnosti u odnosu na trgovinske partnere. od januara 2012. realne kursne stope za Albaniju, BJR Makedoniju, te Srbiju porasle su u realnom smislu (Slika 8). Samo je u Bosni i Hercegovini valuta, konvertibilna marka (KM) postigla neznatno realno povećanje vrijednosti u decembru 2012., što ukazuje na viši stepen cjenovne konkurentnosti u odnosu na glavne trgovinske partnere. Referentne kamatne stope su uglavnom stabilne (Slika 9).

⁴ EU15 sastoji se od Austrije, Belgije, Danske, Finske, Francuske, Njemačke, Grčke, Irske, Italije, Luksemburga, Holandije, Portugala, Španije, Švedske i Ujedinjenog Kraljevstva.

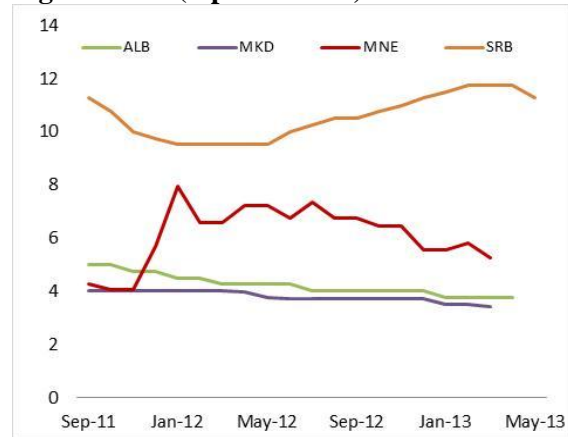
⁵ EU11 uključuje Bugarsku, Hrvatsku, Češku, Estoniju, Mađarsku, Latviju, Litvaniju, Poljsku, Rumuniju, Slovačku, te Sloveniju.

Slika 7: Realne kursne stope za region SEE6, CPI deflacija, (avgust 2008.=100)

Izvor: Centralne banke i proračuni osoblja Svjetske banke. Niža stopa RER ukazuje na porast kursa.

Slika 8: Referentne kamatne stope za region SEE6 (u procentima)

Izvor: Centralne banke i proračuni osoblja Svjetske banke.

Napomena: Za Crnu Goru, stopa likvidnosti kredita.

SIROMAŠTVO I NEJEDNAKOST – BEZ POBOLJŠANJA

Prema procjenama, 33 procenata ljudi u regionu SEE6 živi u siromaštvu – a 8 procenata živi u uslovima ekstremnog siromaštva. Recesija je dovela do produženog porasta *umjerenog siromaštva* —⁶ koje se definiše kao udio pojedinaca sa nivoima potrošnje između 2,5 i 5 USD dnevno – sa 22 procenta na 26 procenata. Za razliku od toga, stopa umjerenog siromaštva je u EU11 opadala do 2012.. Jednostavne projekcije za period od 2011. do 2015. ukazuju na to da, dok će opšte stope siromaštva polako da opadaju i u EU11 i u zemljama regiona SEE6, ekstremno siromaštvo će da opadne na 5 procenata u zemljama regiona SEE6, a do 1 procenat u EU 11.

Stope siromaštva u regionu SEE6 na nivou zemalja mnogo su više nego u EU11. Na slici 10 prikazane su stope siromaštva za zemlje regiona SEE6 u skladu sa metodologijom koja omogućava poređenja na međunarodnom nivou.⁷ U svim zemljama osim Crne Gore učestalost siromaštva je viša u ruralnim područjima, a ruralno siromaštvo je dublje od siromaštva u urbanim područjima. Osim u slučaju Crne Gore i BJR Makedonije, gdje je raspodjela dohotka uravnoteženija, većina siromašnih živi u ruralnim područjima. Razlike u stopama siromaštva između muškaraca i žena su zanemarive.

Recesija je bila praćena povećanjem nejednakosti u zemljama regiona SEE6⁸. Dok je nejednakost u regionu opadala od 2005. do 2008. (sa procijenjenog nivoa od 38,9 procenata na 36,6 procenta), izgleda da je ona rasta od 2008. (dosežući procijenjeni nivo od 37,7 procenata). Izgleda da se ta kretanja razlikuju od onih koja su viđena u EU11, a da se temelje na različitim dinamikama u različitim zemljama. Na primjer, na Kosovu je stopa nejednakosti opadala i prije i nakon krize. U Srbiji je došlo do opadanja nejednakosti prije krize, a zatim do određenog porasta nakon nje.

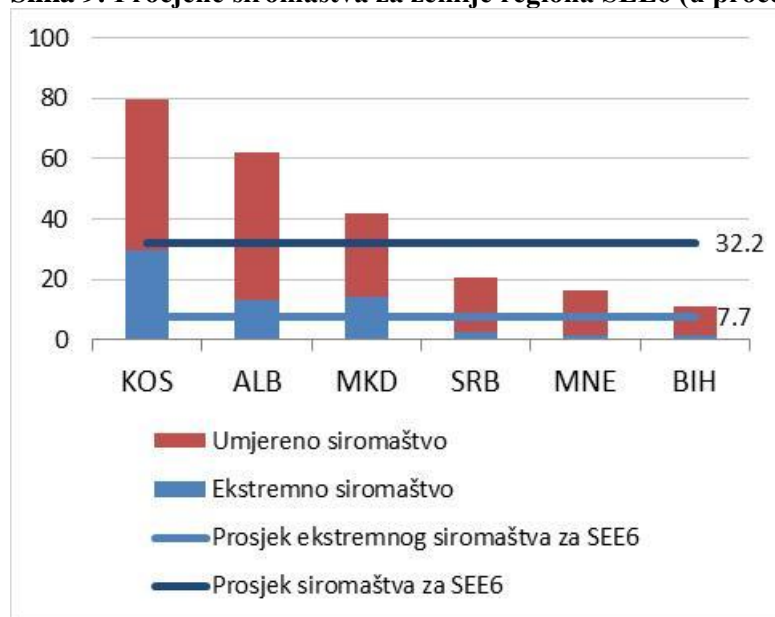
⁶Nažalost, dokazi ne omogućavaju tekuću dubinsku ocjenu toga kako je recesija sa dvostrukim dnom u regionu SEE6 uticala na siromaštvo. Bez obzira na nastavak investiranja u poboljšavanje statistike, podaci iz anketa na nivou domaćinstava se obrađuju i stavljaju na raspolaganje sa kašnjenjem. U Bosni i Hercegovini i Albaniji se ankete na nivou domaćinstava koje se koriste za izračunavanje stopa siromaštva (Anketa o budžetu domaćinstava u BiH i LSMS u Albaniji) ne sprovode svake godine; najnoviji iznosi za Bosnu i Hercegovinu su iz 2007., a za Albaniju iz 2008. Za druge zemlje su iznosi vezani za siromaštvo dostupni za 2010. (a za 2011. su nedavno objavljeni za Crnu Goru). Na osnovu tih iznosa i metodologije ECAPOV, koja je kreirana sa ciljem dobijanja procjena koje se mogu upoređivati na međunarodnom nivou, oko 33,2 procenta ljudi u regionu SEE6 (više od 6 miliona), prema procjenama, živi u siromaštvu, a 7,7 procenata (više od 1,4 milion) u ekstremnom siromaštvu. Učestalost siromaštva u regionu SEE6 znatno je viša od prosjeka za zemlje sa srednjim nivoom dohotka (MIC) u regionu Evrope i srednje Azije (ECA), gdje je stopa siromaštva 19 procenata, te prosjeka za EU1, gdje iznosi 12 procenata, pri čemu je stopa ekstremnog siromaštva u oba ta slučaja ispod 2 procenta.

⁷ Te procjene su zasnovane na standardizovanim skupovima podataka za ankete na nivou domaćinstava na nivou zemalja koje održava Svjetska banka (baza podataka ECAPOV) i zbirnim podacima o potrošnji koji su konstruisani na konzistentan način za sve zemlje. Linije siromaštva koje se koriste su 2,5 USD per capita dnevno sa paritetom kupovnih cijena iz 2005. (PPP) i 5 USD per capita dnevno PPP za opšte siromaštvo. Te procjene se razlikuju od procjena nacionalnih linija siromaštva i namjera nije da ih zamijene. Namjerava se da se koriste samo za poređenja na međunarodnom nivou.

⁸ Nejednakost je definisana kao Gini indeks za cijeli region (uzimajući u obzir sve zemlje kao jednu)

Slika 9: Procjene siromaštva za zemlje regiona SEE6 (u procentima)

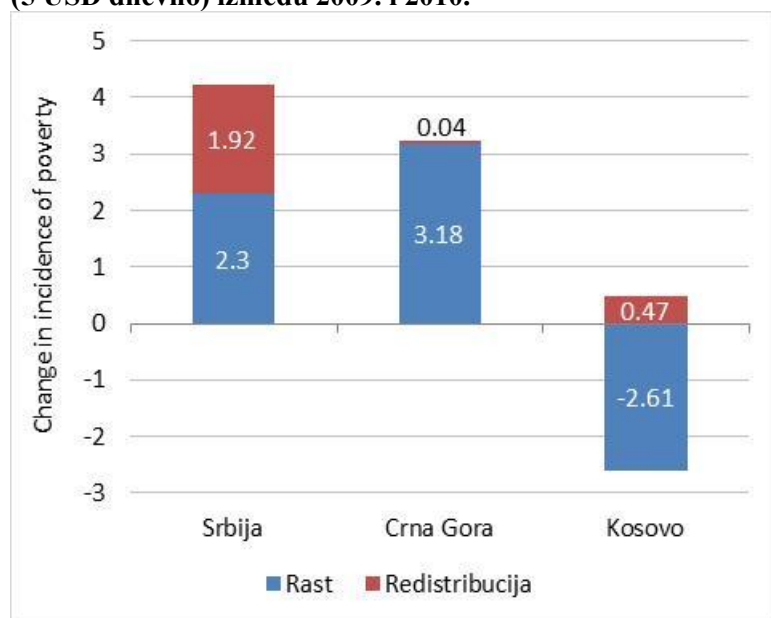

Izvor: Procjene osoblja Svjetske banke zasnovane na skupu podataka. Podaci su za najnoviju godinu za koju su podaci dostupni: Albanija – 2008., Bosna i Hercegovina - 2007., Kosovo – 2010., BJR Makedonija – 2010., Crna Gora – 2011. i Srbija 2010.

Notes: Ekstremno siromaštvo je definisano kao život na manje od 2,5 USD dnevno, siromaštvo kao život na manje od 5 USD dnevno. Siromaštvo u BiH je verovatno znatno potcijenjeno zbog problema sa procjenama pariteta kupovnih cijena za tu zemlju.

Pogoršavanje nejednakosti je poguralo siromaštvo u regionu nagore zbog toga što su siromašnije grupacije bile u većoj mjeri pogođene recesijom od bogatijih. Dinamika je bila različita u različitim zemljama (Slika 11). Na primjer, između 2009. i 2010. došlo je do porasta siromaštva u Srbiji, i dok nedostatak rasta objašnjava najveći dio povećanja, povećanje nejednakosti je takođe u značajnoj mjeri doprinjelo tome. Za razliku od toga, u Crnoj Gori, koja ima najvišu stopu dohotka per capita među zemljama regiona SEE6, nejednakost nije imala statistički značajan uticaj na krtanja siromaštva. Na Kosovu je rast bio odgovoran za znatno smanjenje siromaštva, čak i ako je dinamika siromaštva dovela do djelomične erozije uticaja rasta na smanjivanje siromaštva.

Slika 10: Rast i preraspodjela – Shapley dekompozicija promjena stepena siromaštva (5 USD dnevno) između 2009. i 2010.

Izvor: Procjene osoblja Svjetske banke zasnovane na bazi podataka ECAPOV.

Okvir 1: Dijeljeni prosperitet u regionu SEE6

Svjetska banka je usvojila dva nova cilja za eksplicitno izražavanje svog opšteg cilja „svijeta oslobođenog siromaštva“. Ta dva cilja su: *eliminisanje ekstremnog siromaštva do 2030.* i *promovisanje dijeljenog prosperiteta.* Održivost je prioritet koji se odnosi na sve aktivnosti koje se poduzimaju u toku napora posvećenih ostvarivanju ta dva cilja: postizanje tih ciljeva zahtijeva promovisanje održivosti životne sredine, socijalne održivosti i fiskalne održivosti. Naglasak na smanjivanju ekstremnog siromaštva je u skladu sa preuzetim obavezama vezanim za dvostruko smanjenje ekstremnog siromaštva koje su ugrađene u prvi cilj u okviru Milenijumskih razvojnih ciljeva (MDG), koji su na globalnom nivou usvojeni 2000. Dijeljeni prosperitet usmjeren je eksplicitno na dohotke siromašnijih članova stanovništva, a promovisanje dijeljenja prosperiteta je definisano kao maksimalno povećavanje rasta dohotka najsiromašnijih 40 procenata stanovništva. U zemljama regiona SEE6 tih najsiromašnijih 40 procenata u tipičnom je slučaju vezano sa životom u ruralnim oblastima i životom u domaćinstvima na čijem je čelu mlađa osoba muškog spola sa niskim stepenom obrazovanja (najviše osnovna škola) koja je nezaposlena, penzionisana ili student. Samozaposlenost, umjesto da omogućava zarađivanje plate, predstavlja faktor koji povećava vjerovatnoću toga da se pripada u najsiromašnijih 40 procenata u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, ali smanjuje tu vjerovatnoću u Albaniji, BJR Makedoniji, Kosovu i Srbiji. Cilj dijeljenja prosperiteta predstavlja eksplicitno priznanje toga da, iako je rast neophodan za razvoj, koristi od tog rasta, ako se ne podijele široko, a posebno ako ne dosegnu do najsiromašnijih slojeva stanovništva, ne mogu da pomognu u poboljšavanju njihovih uslova života.

TRGOVINSKA RAZMJENA I VANJSKI DUG– ZNACI POBOLJŠANJA

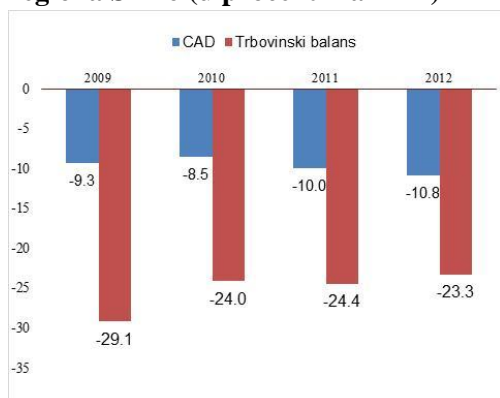
Zbog bliskih ekonomskih veza, vanjski sektor regiona SEE6 pokazuje visok stepen korelacije sa kretanjima u EU. 2012. region SEE6 je iskusio pogoršanje u sektoru trgovine, u deficitima na tekućem

računu (CAD), FDI i transferima. Albanija je imala bolji učinak od ostatka regiona, dijelom zbog viših nivoa izvoza nafte i minerala kao i reorijentaciji izvoza na nova tržišta naročito prema Kini i Turskoj. Izvoz Srbije je počeo da se oporavlja u drugoj polovini 2012., uglavnom zbog značajnih FDI u toku prethodne godine. U prvom kvartalu 2012., izvoz, vođen sa FDI i poboljšanim ekonomskim učinkom EU, u znatnoj se mjeri oporavio, što je donijelo nade za bolje vanjske pozicije u 2013.

Deficiti na tekućem računu i trgovinski bilansi

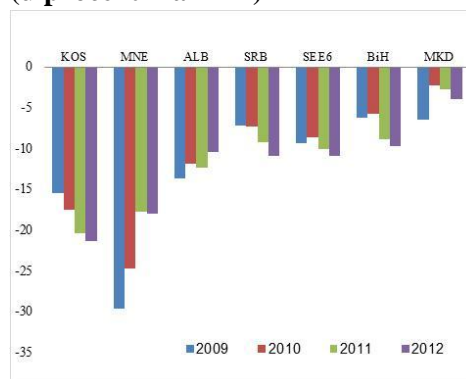
Iako je došlo do pogoršavanja kako deficita na tekućem računu (CAD), tako i trgovinskih bilansa (TB) u toku 2012., taj smjer je preokrenut u 2013. Opadanje potražnje za robom iz SEE6 u EU dovelo je do opadanja u cijelom regionu koje je počelo 2011. i nastavilo se 2012. (Slike 12 i 13). U Srbiji (posebno u prvoj polovini godine), Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori izvoz je iskusio oštar pad, dok je uvoz rastao tek umjereno. Na Kosovu, pogoršavanje CAD i TB odražavalo je visok nivo uvoza vezanog za izgradnju autoputa Kosovo-Albanija, porast aktivnosti u privatnom građevinskom sektoru, te oštar pad izvoza. Albanija je predstavljala izuzetak – i njen CAD i njen TB pokazali su poboljšanje u 2012. kao rezultat rasta izvoza i slabljenja uvoza.

Slika 11: CAD i trgovinski bilansi zemalja regiona SEE6 (u procentima BDP)

Izvor: Centralne banke, IMF WEO, te proračuni osoblja Svjetske banke.

Slika 12: CAD po zemlji (u procentima BDP)

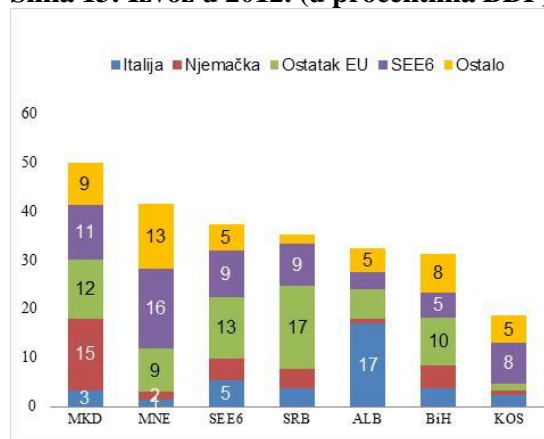

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

Izvoz i uvoz

Trgovinska razmjena sa EU je od centralne važnosti za izvozni učinak SEE6 (Slika 14). Čak i sa ekonomskim problemima koji su izazvani krizom u Evrozoni i niskim nivoom potražnje, EU je i dalje bila odgovorna za 55 procenata svog izvoza iz zemalja regiona SEE6 u 2012., iako to predstavlja pad sa nivoa od 28,7 procenata u 2011.). Iako je obim izvoza cijelog regiona u EU opao, trgovinska razmjena Srbije sa EU je povećana. Slično tome, albanski izvoz u EU, najvećim dijelom nafte i minerala, takođe je porastao. Sa druge strane ekstrema, izvoz sa Kosova u EU pokazao je oštar pad, uglavnom zbog pada cijena baznih minerala, koji predstavljaju glavni izvozni proizvod Kosova.

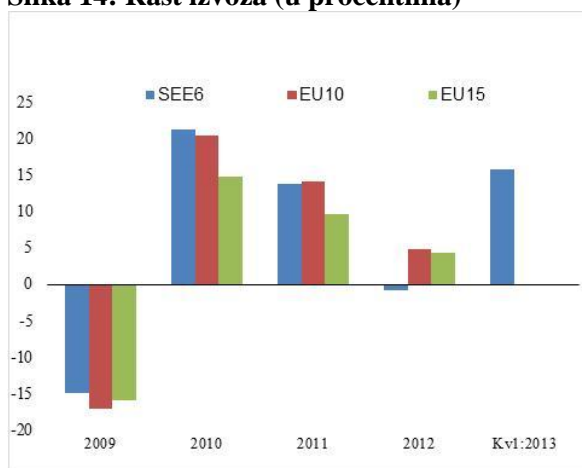
Slika 13: Izvoz u 2012. (u procentima BDP)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

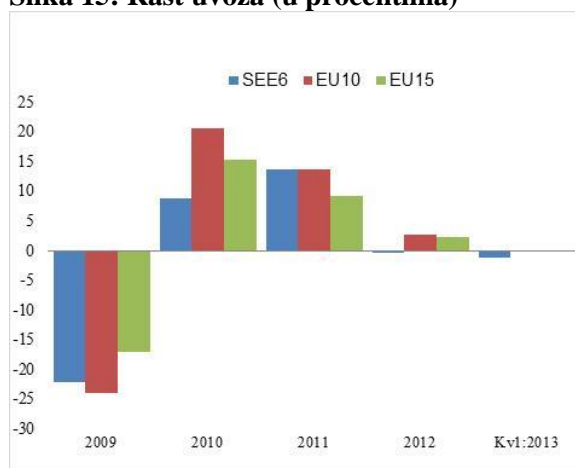
Važnost među-regionalne trgovinske razmjene je porasla. To je činjenica posebno za Kosovo, Crnu Goru i Srbiju. Udio među-regionalnog izvoza u BDP porastao je sa 24,9 procenata 2011. na 27,0 procenata 2012., dok je izvoz z druge zemlje koje nisu članice EU pokazao pad. Među-regionalno kretanje je bilo najupečatljivije u Albaniji, iako je ona krenula sa niske osnovice. Proširenje izvoza u zemlje regiona SEE6 omogućilo je Kosovu da ublaži oštar pad svog izvoza u EU kada je došlo do pada cijena metala.

Slika 14: Rast izvoza (u procentima)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6 i Eurostat.
Napomena: Za 2013. prikazan je samo izvoz robe; za ranije godine prikazan je izvor robe i usluga.

Slika 15: Rast uvoza (u procentima)

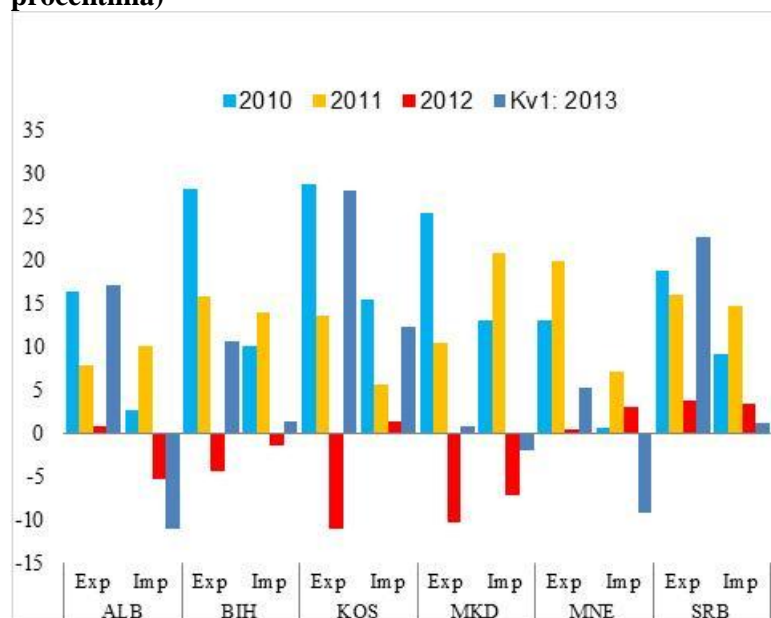

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6 i Eurostat.
Napomena: Za prvi kvartal 2013. prikazan je samo izvor robe, za cijele godine prikazan je izvoz roba i usluga.

Iako su slaba potražnja iz Evrozone i loši vremenski uslovi uzeli danak od izvoza zemalja regiona SEE6 u 2012., stvari se izgleda popravljaju za 2013. (Slika 15). 2012. izvoz iz zemalja regiona SEE6 opao je za 0,7 procenata – nakon što je povećan za 14,0 procenata 2011.– u odnosu na rast izvoza EU11 od 4,9 procenata. Osnovni uzrok opadanja izvoza iz zemalja regiona SEE6 bilo je pogoršanje ekonomske klime u EU, koje je dovelo do smanjenja potražnje (Slika 14). Izvoz je počeo da se polako poboljšava u drugoj polovini 2012. (iz godine u godinu), pošto je trgovinska razmjena vezana za FDI u Srbiji izravnala pad u toku prve polovine godine. Sa stanjem iz prvog kvartala 2013. postoji tračak nade da bi izvoz u 2013. mogao da se oporavlja u cijelom regionu.

Uvoz zemalja regiona SEE6 je u 2012. stagnirao, da bi u prvom kvartalu 2013. opet opao (Slika 16). Uslovi trgovanja su vjerovatno igrali veliku ulogu u objašnjenju trendova rasta uvoza u SEE6. Cijene uvoza energije i drugih roba su naglo opale u 2009, a značajno porasle u 2010 i 2011. U 2012 su bili bez promjena, dok su u 2013. u padu. U 2012. uvoz Srbije je rastao dok je uvoz u druge zemlje opadao. Uvoz u drugoj polovini godine opadao je brže nego u prvoj polovini godine u većini zemalja, kako su i domaća potražnja i industrijska proizvodnja nastavili sa kretanjima nadole (Albanija, BJR Makedonija, Bosna i Hercegovina i Kosovo), kao što se opet desilo u prvom kvartalu 2013. (Slike 16 i 17), uglavnom zbog slabe domaće potražnje i ekonomske aktivnosti.

Slika 16: Rast izvoza i uvoza, iz godine u godinu (u procentima)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

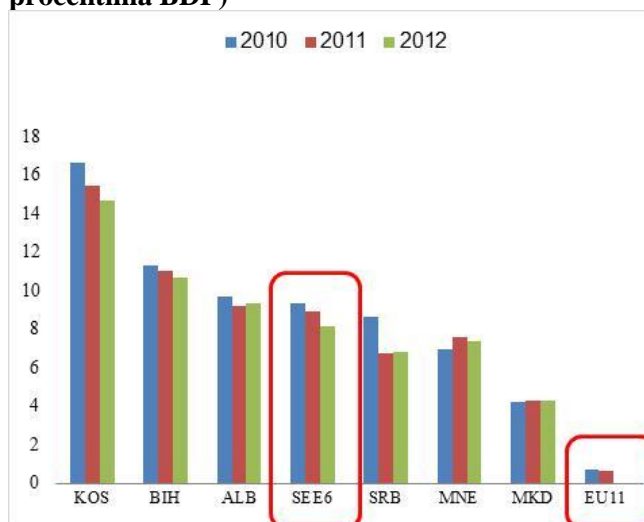
Napomena: U prvom kvartalu 2013. pravougaonici pokazuju samo izvoz i uvoz robe, dok za prethodne godine prikazuju i robu u usluge. Izvoz Kosova za period od septembra 2012. do januara 2013. ne uključuje izvoz električne energije, tako da je stvarni pad u 2012. bio manje izražen.

Doznake i FDI

Doznake su bile relativno otporne na krizu u Evrozoni, iako su donekle opale u toku prethodne dvije godine. Dok su u Srbiji doznake opale sa 9,5 procenata 2009. na 6,8 procenata 2011., te nakon toga stagnirale u 2012., doznake u drugim zemljama regiona SEE6 nisu pokazale radikalne razlike u odnosu na nivoe iz 2009. (Slika 18).

FDI—koje su važne za finansiranje, investicije, izvoz, te rast u zemljama regiona SEE6—u 2012. su primjetno opale, za 45,6 procenata (2,6 procentnih poena)—ali postoji nada za oporavak u 2013. (Slika 19). Pad je bio veći u prvoj polovini 2012.

Slika 17: Doznake radnika u periodu 2010–2012. (u procentima BDP)

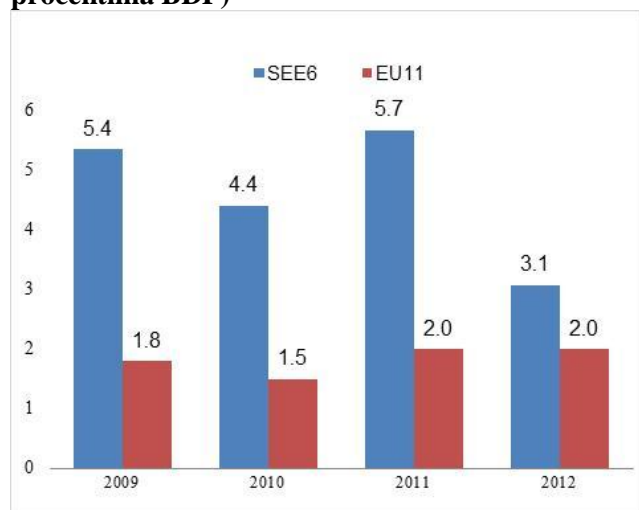

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

Albanija i Bosna i Hercegovina definišu doznake tako da one uključuju naknadu zaposlenima; Kosovo, Srbija, Makedonija i Crna Gora koriste uže definicije.

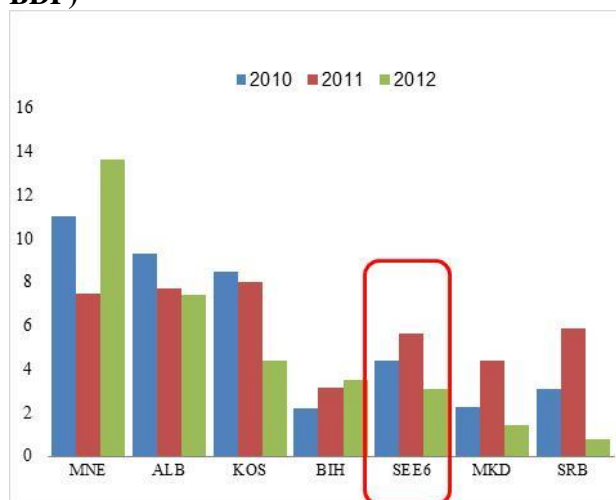
godine, u svim zemljama osim Albanije. Tokom cijele godine FDI su bile na umjerenom nivou u Albaniji, dok su opale u BJR Makedoniji, na Kosovu, i u Srbiji, uglavnom zbog negativnog uticaja krize u Evrozoni, visoke osnovice u Srbiji i BJR Makedoniji u 2011., te značajnih odliva iz Srbije i BJR Makedonije. Početkom 2013., međutim, pojavljuju se određeni ohrabrujući znaci. FDI u Crnoj Gori su se oporavile u drugoj polovini 2012., sa perspektivom daljnjeg rasta u 2013. Slično tome, privatizacija Telekomu (PTK) na Kosovu u aprilu 2013. i ulazak TürkiyeİşBankasi na tržište pogurali su perspektive za FDI u 2013. na Kosovu. U Srbiji su bolje političko okruženje u noviji napredak ka priključenju EU nakon političkog sporazuma sa Kosovom podstakli perspektive FDI za 2013. Za FDI u Albaniji i Bosni i Hercegovini se, međutim, očekuje da će i dalje na istom nivou.

Slika 18: Neto FDI za period 2009-12. (u procentima BDP)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

Slika19: Neto FDI po zemlji (u procentima BDP)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6.

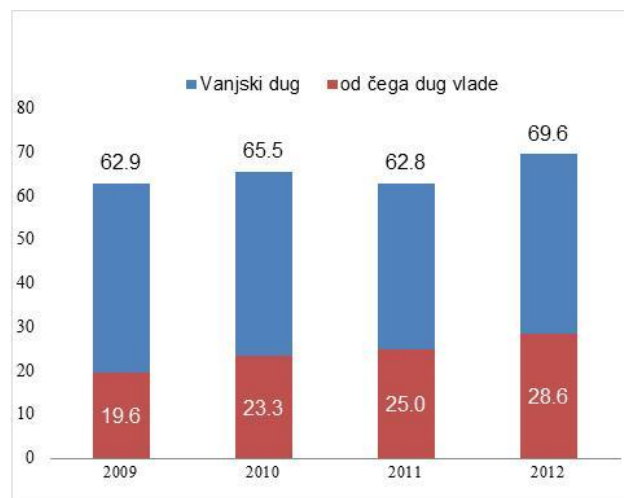
Vanjski dug

Ukupni vanjski dug u regionu SEE6 porastao je za 7 procentnih poena BDP-a u 2012., pošto su se vlade zaduživale sa ciljem nadoknađivanja pada prihoda i slabosti javnih finansija (Slika 21). nakon pada do nivoa od 62,6 procenata BDP 2011., sa ekstremnog nivoa od 65,5 procenata 2010., a 2012. je prosječan vanjski dug za region SEE6 postigao novi rekordni nivo od 69,6 procenata. Od juna 2009. do septembra 2012. četiri zemlje su stupile na međunarodna komercijalna tržišta kapitala kroz izdavanje Evro-obveznica (BJR Makedonija 2009., Albanija 2010., Crna Gora 2010. i 2011. i Srbija 2011. i 2012.; Slika 22) ili kroz ulazak na kreditna tržišta sa garancijama IBRD (Srbija, BJR Makedonija, Crna Gora).

Trend rasta je prisutan u svim zemljama regiona SEE6. Srbija je povećala svoj vanjski dug izdavanjem obveznica u vrijednosti od 1,75 milijarde USD 2012., što dovodi njen ukupni nivo neizmirenih međunarodnih obveznica na 2,7 milijardi USD (Slika 23). Međutim, najveće povećanje vanjskog duga u 2012. bilo je na Kosovu, zbog isplata sredstava iz Stand-by aranžmana MMF-a, iako je ukupni vanjski dug Kosova⁹ i dalje na veoma skromnom nivou od 8,5 procenata BDP. Crna Gora i Srbija imaju najveći ukupni iznos javnog i privatnog vanjskog duga, koji je prilično iznad prosjeka za region (Slika 23).

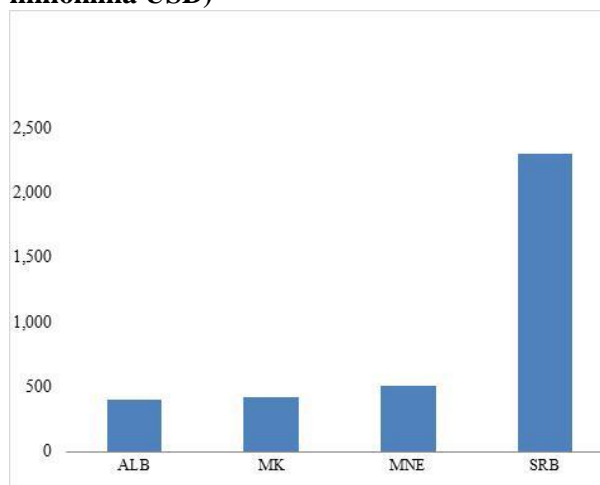
⁹ Za razliku od drugih zemalja regiona SEE6, Kosovo ima veoma ograničen pristup međunarodnim finansijskim tržištima i, kao posljedica toga, ima veoma mali vanjski dug.

Slika 20: Prosječan vanjski dug za region SEE6 (u procentima BDP)

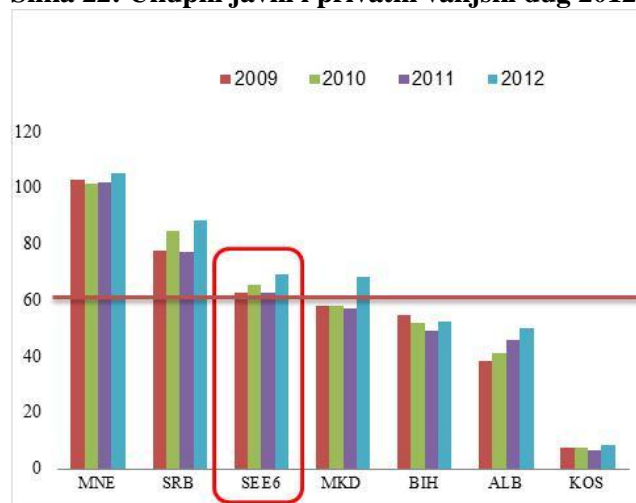
Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6 i ministarstva finansija (MoF).

Slika21: Ukupne neizmirene međunarodne obveznice, za izabrane zemlje regiona SEE6 (u milionima USD)

Izvor: Ministarstva finansija zemalja regiona SEE6.

Slika 22: Ukupni javni i privatni vanjski dug 2012. (% BDP)

Izvor: Centralne banke zemalja regiona SEE6 i ministarstva finansija; MMF; Svjetska banka.

Napomena: Vanjski dug MNE i KOS je procijenjen.

FISKALNA POLITIKA – DIVERGENTNI PRITISCI

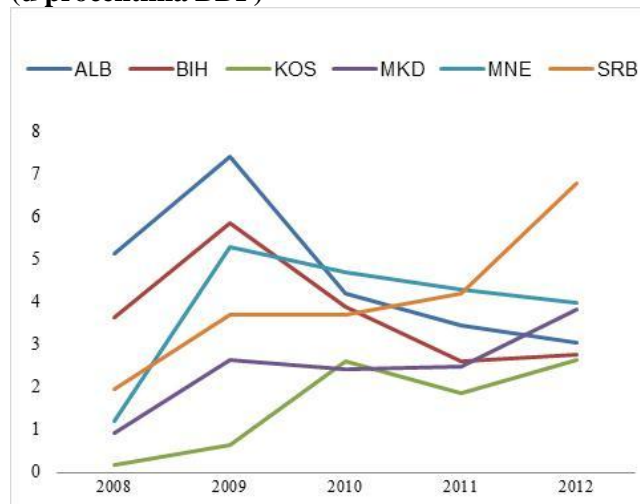
Fiskalni deficiti u zemljama regiona SEE6 su krenuli nagore u 2012., u prosjeku sa 3,2 procenta BDP 2011. do 3,9 procenta 2012. (Slika 24). Najveća povećanja su zabilježena u Srbiji (2,6 procentnih poena BDP) i BJR Makedoniji (1,4 procentna poena), u Makedoniji uglavnom zbog čišćenja vladinih zaostalih neizmirenih obaveza. Izuzeci od tog trenda bile su Albanija i Crna Gora, u kojima je došlo do opadanja fiskalnih deficita.

Prihodi i rashodi su se u 2012. u cijelom regionu kretali u istom smjeru, izraženi kao procenat BDP. Pojavile su se dvije jasno rastavljene grupe: zemlje u kojima su povećani i prihodi i rashodi (sa rastom fiskalnog otiska) i zemlje koje su iskusile opadanje i jednog i drugog.

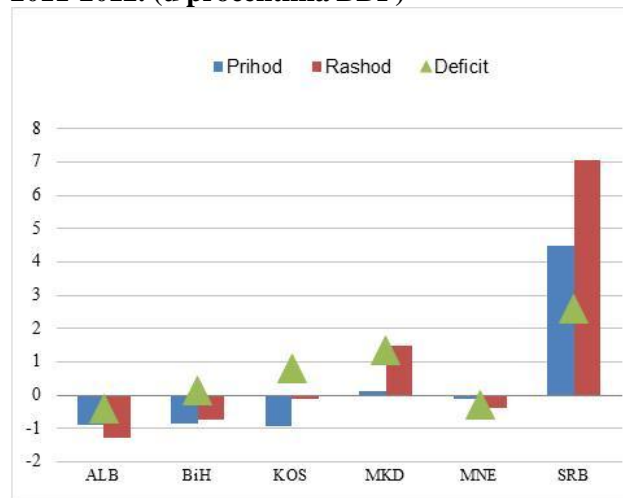
- **Rastući fiskalni otisak:** Iako su se njihovi fiskalni deficiti povećali, prihodi u Srbiji su se u stvari povećali, izraženi kao procenat BDP (Slika 25). Srbija je uložila znatne napore na podsticanju prihoda, povećavajući i stopu PDV-a i stopu poreza na dobit preduzeća (CIT). Nažalost, iako su te dvije zemlje imale koristi od povećanja prihoda, njihova potrošnja se takođe povećala, za 1,5 procentnih poena BDP u BJR Makedoniji (vezano za plaćanje zaostalih neizmirenih obaveza) i za 6,3 procentna poena u Srbiji.

Slika 23: Fiskalni deficiti (u procentima BDP)

Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (*World Economic Outlook*), april 2013.

Slika 24: Promjene prihoda i rashoda, za period 2011-2012. (u procentima BDP)

Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (*World Economic Outlook*), april 2013. i proračuni osoblja Svjetske banke.

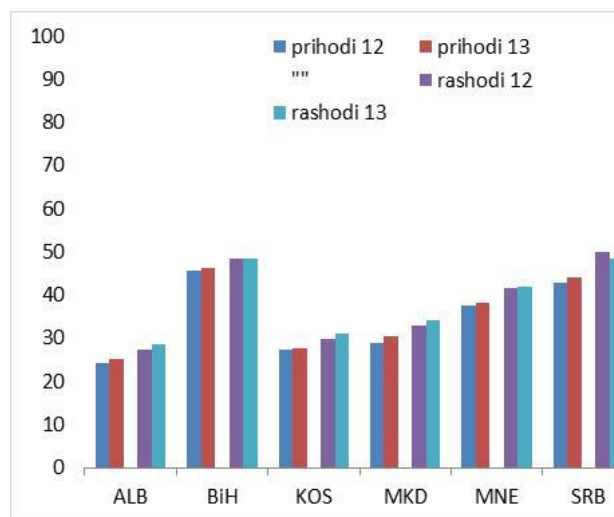
- **Smanjivanje fiskalnog otiska:** Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo i Crna Gora iskusile su pad prihoda, izraženih kao udio u BDP, za od 0,2 do 1 procentnog poena. Primici od PDV-a su posebno oštro pogođeni (npr. za peko 2 procentna poena u Albaniji) zbog sporog ili negativnog ekonomskog rasta. Sve te zemlje su radile na smanjivanju potrošnje sa ciljem održavanja svojih fiskalnih deficita na održivom nivou. Na Kosovu su smanjenja potrošnje bila ograničena i vezana za završavanje izgradnje autoputa R7 do Albanije. U nekim zemljama su smanjenja potrošnje dovela do akumulacije zaostalih neizmirenih obaveza, umjesto do stvarnih ušteda.

Predviđa se da će u toku 2013. fiskalni deficiti u regionu da se neznatno smanje (Slike 26 i 27). Očekuje se da će (neponderisani) prosječni fiskalni deficit da opadne sa nivoa od 3,9 procenata BDP iz 2012. na nivo od 3,7 procenata. Srbija vodi na tom putu, a plan vlade je da smanji fiskalni deficit sa 6,8 na 4 procenta BDP. Očekuje se da će i Bosna i Hercegovina raditi na manjem smanjivanju deficita (0,5 procenata BDP), a da će deficit BJR Makedonije stagnirati, izražen kao procenat BDP. Za razliku od toga, predviđa se povećavanje deficita u Albaniji i na Kosovu. U Albaniji dijelom zbog smanjenja prihoda, a na Kosovu zbog potrošnje na novi autoput R6 od Prištine do Skoplja.

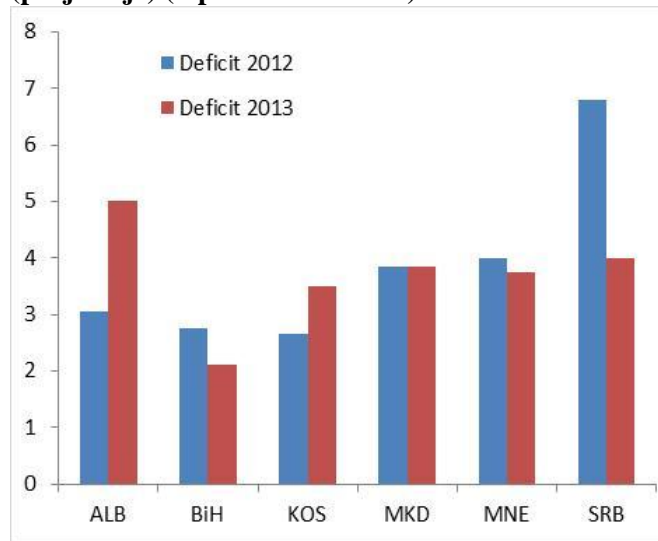
Očekuje se da će porast prihoda dovesti do fiskalnog oporavka. Predviđa se da će prihodi ostati na stabilnom nivou u cijelom regionu, na nivou od 35,2 procenta BDP u prosjeku. Taj prosjek skriva smanjenja u Albaniji i Crnoj Gori. Za druge zemlje se očekuje da će prihodi porasti zahvaljujući sporom oporavku ekonomske lime i dodatnim mjerama za naplatu prihoda.

Slika 25: Prihodi i rashodi, 2012. i 2013. (projekcije) (u procentima BDP)

Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (*World Economic Outlook*), april 2013. i procjene osoblja Svjetske banke.

Slika 26: Fiskalni deficit, 2012. u odnosu na 2013. (projekcije) (u procentima BDP)

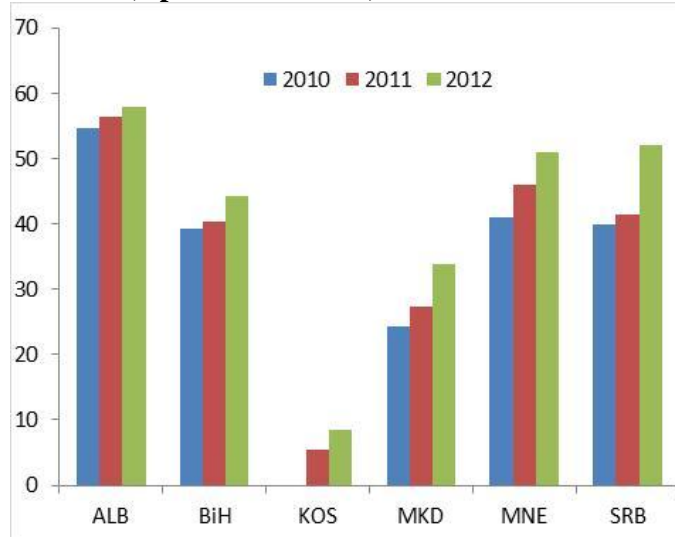
Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (*World Economic Outlook*), april 2013. i procjene osoblja Svjetske banke.

Javni dug i kratkoročni rizici

Javni dug je postepeno rastao u svim zemljama regiona SEE6 u toku posljednjih nekoliko godina (Slika 28). U prosjeku je konsolidovani dug vlade na svim nivoima (isključujući garancije i mjenice centralnih banaka) porastao sa nivoa od 37 procenata BDP na kraju 2011. do 42 procenta na kraju 2012. Povećanje u Srbiji iznosilo je oko 12,5 procentnih poena, sa 39,7 do 52,2 procenta BDP (sa garancijama ukupni javni dug Srbije je iznad 60 procenata u 2012.). Dalje, Albanija je izmijenila zakon kako bi omogućila premašivanje plafona za dug od 60 procenata BDP. Ipak, suvereni kreditni rejting je u cijelom regionu bio bez promjena od sredine 2012. uz izuzetak BJR Makedonije, kojoj je nedavno snižen kreditni rejting na nivo BB- (Tabela 3).

Dug sa državnim garancijama, koji predstavlja problem za nekoliko zemalja, i dalje raste (Slika 29). Garantovani dug iznosi preko 11 procenata BDP u Crnoj Gori, a preko 8 procenata u Srbiji. Dok su garancije i dalje ispod 5 procenata BDP u Albaniji, BJR Makedoniji, izgleda da se postepeno povećavaju. Kosovo je nedavno izdalo garancije za Preduzeće za prenos električne energije, KOSTT, ali njegove garancije iznose manje od 0,2 procenta BDP. Garancije u Bosni i Hercegovini iznose oko 0,8 procenata BDP.

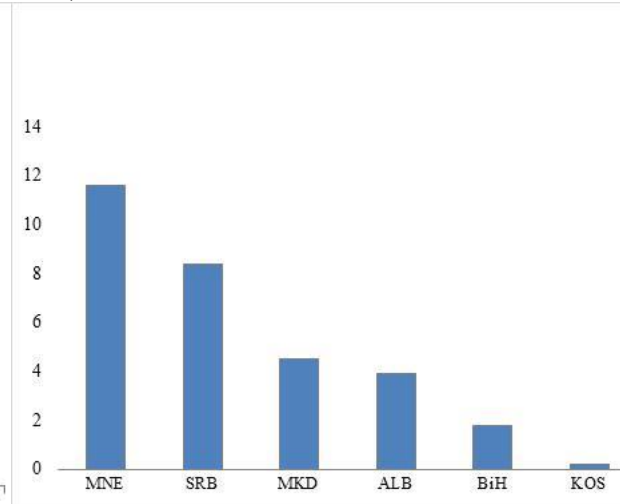
Slika 27: Konsolidovani dug vlade na svim nivoima^a (u procentima BDP)

Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (*World Economic Outlook*), april 2013.

^a Korišten bruto koncept. Isključujući garancije.

Slika 28: Državne garancije (u procentima BDP)

Izvor: Državne institucije i procjene osoblja Svjetske banke.

Tabela 3: SEE6: Suvereni kreditni rejting^a

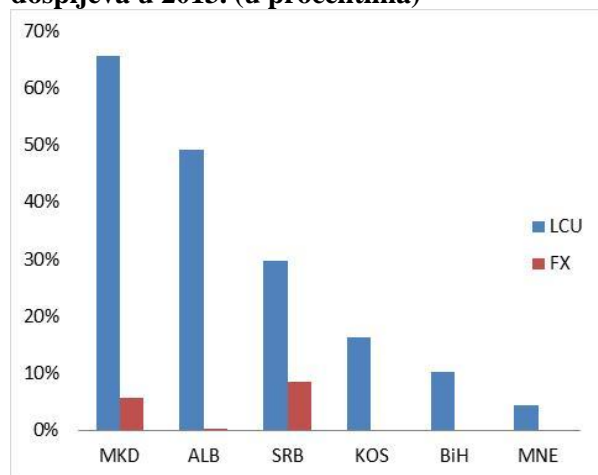
	Decembar 2010.	Decembar 2011.	Decembar 2012.	Maj 2013.
ALB	B+	B+	B+	B+
BiH	B+	B	B	B
MKD	BB	BB	BB	BB-
MNE	BB	BB	BB-	BB-
SRB	BB-	BB	BB-	BB-

Izvor: Standard and Poor's.

^a Dugoročni dug u stranoj valuti sa stanjem na dan 8. maja 2013. Kosovo nema suvereni rejting.

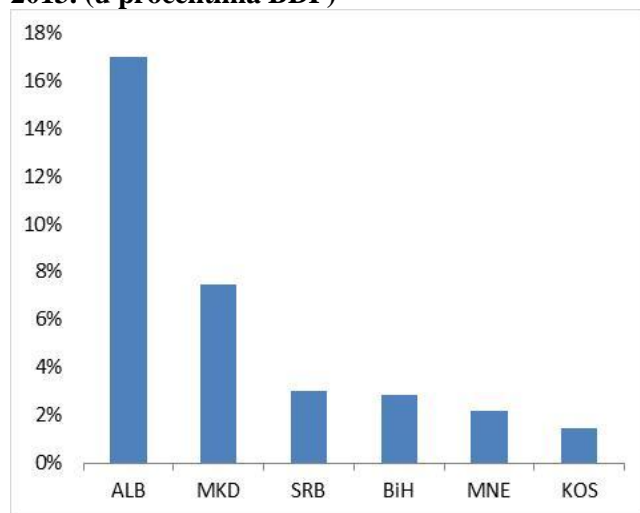
Kratkoročni dug, posebno u domaćim valutama, počeo je da dominira u portfoliju duga nekih zemalja. Mada su dvije trećine duga BJR Makedonije izdatog krajem 2012 izraženog u domaćoj valuti sa rokom dospelja krajem 2013, vlasti su uspjele da u prvoj polovini 2013 produže rokove dospelja domaćeg portfolija tako što su smanjili tromjesečne trezorske mjenice, a produžili one sa 6 i 12 mjeseci te izdali nove trezorske obveznice na 3 i 5 godina. Oko polovine domaćeg duga Albanije dospelja krajem tekuće godine (Slike 30 i 31). Iako samo nešto preko jedne trećine duga Srbije u domaćoj valuti dospelja do kraja godine, kratkoročni dug se povećava: 58 procenta obveznica i trezorskih mjenica koje su izdate na lokalnom tržištu u 2013. je za 53 sedmice ili manje, u poređenju sa manje od polovine u 2012.

Slika 29: Dug u lokalnoj i stranoj valuti koji dospijeva u 2013. (u procentima)

Izvor: Bloomberg; Proračuni osoblja Svjetske banke.

Slika 30: Dug u lokalnoj valuti koji dospijeva u 2013. (u procentima BDP)^a

Izvor: Bloomberg; Proračuni osoblja Svjetske banke.
^a Isključuje mjenice Centralne banke, u slučaju da su izdate, kao i garantovani dug.

- **Većina instrumenata vanjskog javnog duga u regionu SEE6 ima dug period ročnosti.** Nijedna zemlja nema više od 8 procenata svog ukupnog duga izraženog u stranoj valuti (FX) koji dospijeva u toku 2013., a Bosna i Hercegovina i Kosovo ga uopšte nemaju; BJR Makedonija ima 175 miliona FX duga koji prispjewa u 2013, i ako je otplaćen u Januaru 2013. Neke zemlje, međutim, koriste kratkoročne instrumente izražene u FX.

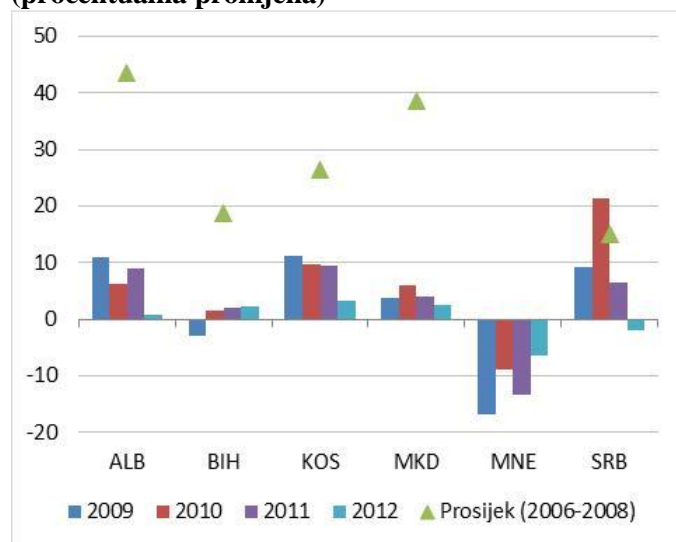
Kombinovanje dugoročnog vanjskog duga sa kratkoročnim domaćim dugom pomoglo je pri ograničavanju direktne izloženosti vlade riziku od varijabilnosti kursnih stopa i dalo je domaćim bankama priliku da investiraju u kratkoročne dužničke instrumente. Najveći dio kratkoročnog javnog duga kupuju domaće banke, što omogućava nima sa likvidnim sredstvima da zarade više kamatne stope od onoga što centralna banka plaća na depozite. u vrijeme kada depoziti privatnih banaka rastu brže od kredita, mnoge poslovne banke smatraju tu priliku za zarađivanje viših povrata na drugim mjestima dobrodošlom.

Međutim, kratkoročni javni dug izlaže vlade rizicima od prelijevanja. Iako su poslovne banke za sada likvidne i imaju tendenciju prebacivanja kratkoročnog javnog duga u naredni period, promjena internih ili eksternih finansijskih ili ekonomskih okruženja mogla bi da dovede do smanjivanja stepena njihove spremnosti na to. prema tome, bilo bi mudro razmotriti sve takve rizike kada se kreiraju fiskalne politike i politike za upravljanje dugom.

FINANSIJSKI SEKTOR—SPOR RAST KREDITIRANJA

Rast kreditiranja u regionu u toku prošle godine stagnirao je ili opadao (Slika 32). U Albaniji, Kosovu, BJR Makedoniji i Srbiji je rast kreditiranja bio sporiji nego u toku prethodnih godina. Rast kreditiranja u Bosni i Hercegovini je bio slab (sa stopom rasta 2,8 procenata), a u Crnoj Gori, bez obzira na određena poboljšanja, i dalje je bio negativan.

Slika 31: Realne stope rasta kreditiranja (procentualna promjena)¹⁰

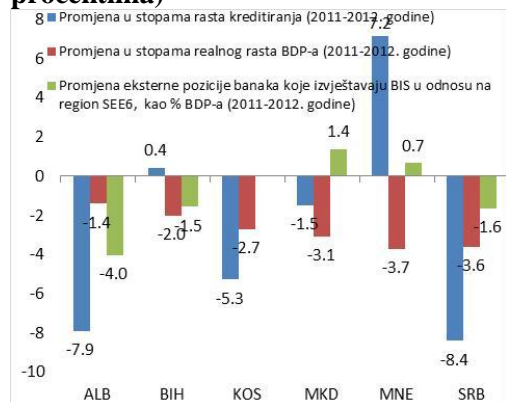

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

Na strani ponude, finansiranje je postalo skuplje pošto je došlo do pogoršavanja uslova na finansijskom tržištu, posebno u toku prve polovine 2012. Evropske banke su bile izložene intenzivnom pritisku kada su se njihovi podrazumijevani intervali za zamjenu kredita (CDS) počeli povećavati sredinom 2011. i opet u drugom kvrtalu 2012.¹¹ Intervali za suvereni CDS zemalja regiona SEE6 takođe su počeli da se povećavaju, što je dovelo do toga da je finansiranje postalo skuplje.¹²

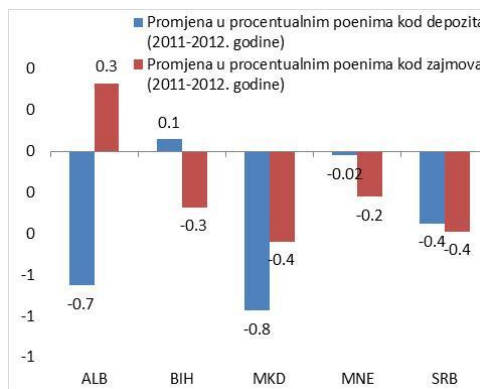
Faktori potražnje dobrim dijelom objašnjavaju opadanje ili stagniranje rasta kreditiranja u zemljama regiona SEE6. Nizak stepen potražnje za kreditima odražava smanjenu stopu ekonomske aktivnosti preduzeća i privatnog sektora nakon perioda krize. Pored toga, domaćinstva i preduzeća koja su se više zadužila u toku perioda procvata sada pokušavaju da smanje stepen zaduženosti na održive nivoe. Uz to, kretanja kamatnih stopa dovode do toga da je jasno da je potražnja za kreditima opala. Kamatne stope u zemljama regiona SEE6 su opale u toku posljednje godine (Slika 33); to je indicacija naglašenijih faktora sa strane potražnje koji utiču na rast obima kreditiranja.

Slika 32: Rast realnog BDP, realni rast kreditiranja i vanjsko finansiranje, 2011-2012. (u procentima)

Izvor: Državne institucije, Banka za međunarodna namirenja i proračuni osoblja Svjetske banke.

Slika 33: Kamatne stope na zajmove i depozite, 2011–2012.

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

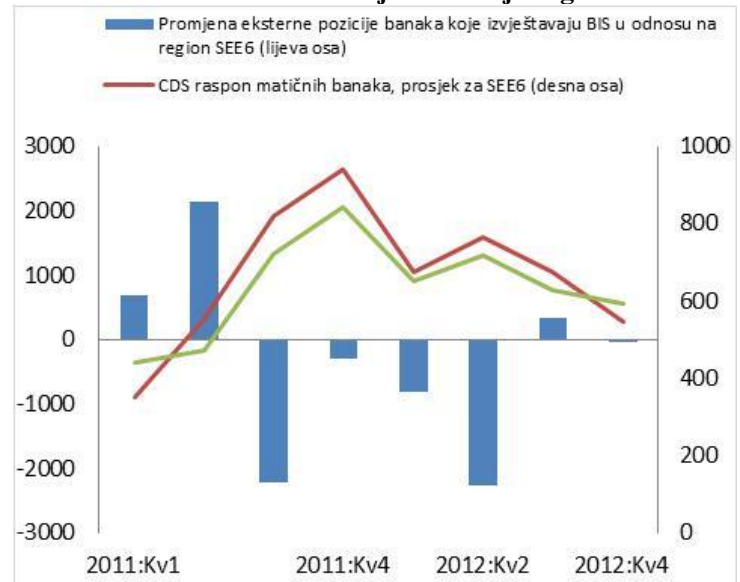
¹⁰ Prosječna stopa rasta obima kreditiranja u Crnoj Gori u periodu od 2006. do 2008. iznosila je 97,2 procenta (nije prikazano).

¹¹ Matične banke odgovorne za intervale CDS uključuju: Raiffeisen Bank Austria, Erste Bank Austria, BancaIntesa Italia, UniCredit Italia, SocieteGenerale France, National Bank of Greece i Alpha Bank Greece.

¹² Uobičajena praksa je da se troškovi finansiranja unutar grupacija određuju u skladu sa troškovima finansiranja za matičnu banku plus CDS interval za suvereni dug zemlje u kojoj se podružnica nalazi.

Bez obzira na poboljšanja u novijem periodu, bankarski sektor i dalje se suočava sa problemima. U drugoj polovini 2012. videni su bolji CDS intervali matičnih banaka i zemalja regiona SEE6 od onih iz ranijeg perioda, zahvaljujući mjerama koje su poduzele ECB i Federalne rezerve SAD. To je dovelo do smanjenja troškova finansiranja (Slika 35).¹³ Kao posljedica toga, nakon značajnog procesa razduživanja koji je nastavljen u drugom kvartalu 2011. (vidjeti Okvir 2) i koji je rezultovao smanjenjem pozicije banaka koje izvještavaju BIS u odnosu na region (2.9 procenta prosjeka BDP za 2011. i 2012.), u trećem kvartalu 2012. viđeno je povećanje vanjske pozicije od 0,4 procenta kombinovanog BDP regiona SEE6 za 2012.. Međutim, kako su pokazala dešavanja iz četvrtog kvartala 2012., finansijski sektor i dalje mora da se nosi sa zajmovima koji se ne vraćaju na vrijeme (NPL), sa razduživanjem, te ponovnim paljenjem rasta obima kreditiranja. U četvrtom kvartalu viđena je mala, ali ipak negativna promjena eksterne pozicije banaka koje izvještavaju BIS (0,05 procenta kombinovanog BDP za 2012.).

Slika 34: Troškovi finansiranja za zemlje regiona SEE6

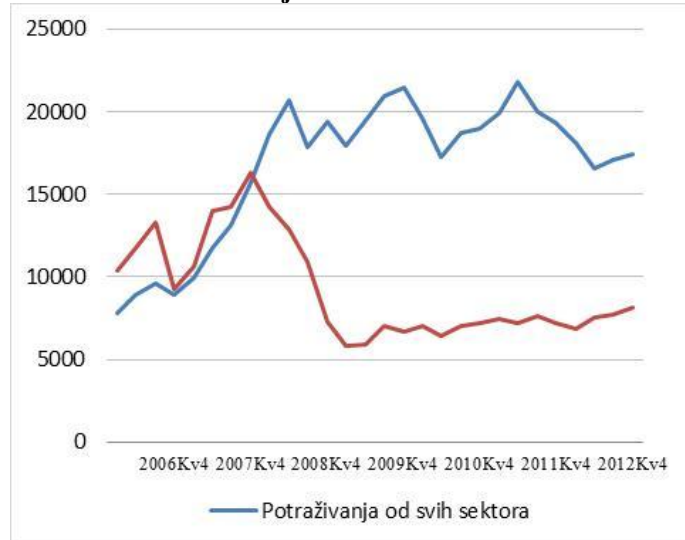
Izvor: Bloomberg, Banka za međunarodna namirenja i proračuni osoblja Svjetske banke.

¹³ U izvještaju istraživanja o uslovima pozajmljivanja banaka u tržištima u razvoju navodi se da je u drugoj polovini 2012. došlo do poboljšanja uslova na međunarodnim tržištima.

Okvir 2: Razduživanje u zemljama regiona SEE6

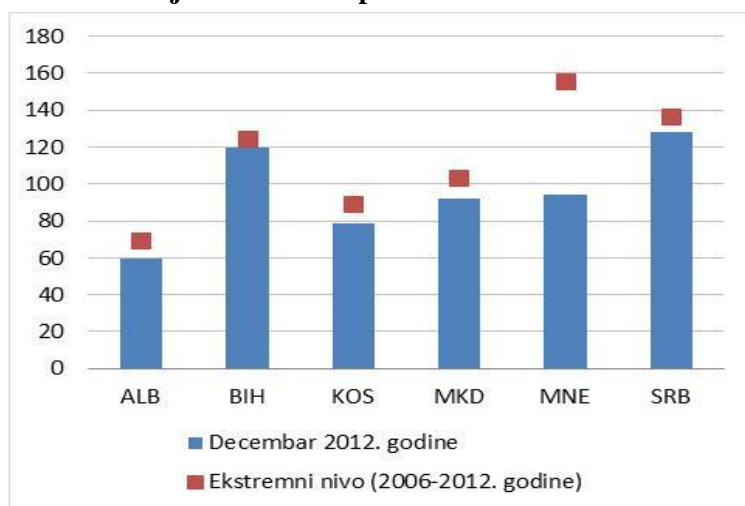
Zemlje regiona SEE6 su od 2008. bile izložene riziku od povlačenja finansiranja evropskih banaka koje bi poremetilo stanje sistema. Do kraja 2008., prema navodima Banke za međunarodna namirenja (BIS), potraživanja banaka od regiona dosegla su 20,7 milijardi USD – 22,2 procenta kombinovanog regionalnog BDP-a. Međutim, između zemalja postojale su velike razlike. Potraživanja od Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore kretala su se od 27 do 32 procenta, ali u BJR Makedoniji i Albaniji iznosila su samo oko 5 procenata, za što se pokazalo da predstavlja dobru rezervu. Pošto je većina finansiranja za region došla posredovanjem lokalnih banaka u stranom vlasništvu koje su takođe bile sistemski važne, smatralo se da je u bankarskom sistemu rizik od brzog povlačenja finansiranja znatan. Stvari su dodatno zakomplikovane time što je većina banaka u stranom vlasništvu u regionu SEE6 imala centrale u zemljama EU koje su bile u problemima, kao što su Italija, Slovenija, te posebno Grčka. Do sada se najernji scenariji nisu obistinili (najvećim dijelom zbog aktivnosti međunarodnih finansijskih institucija, koje su stvorile Bečku inicijativu za podršku regionu u tku krize). Međutim, taj rizik i dalje postoji uključujući i povjerenjem-izazvan šok koji stremi od majke banke koja dolazi iz problematičnih zemalja eura.

Slika B2.1 Potraživanja stranih banaka od banaka iz regiona SEE6 (u milionima USD)

Izvor: Banka za međunarodna namirenja.

Slika 35: Omjer kredita i depozita

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

rast pozajmljivanja sa rastom depozita (ili domaćeg finansiranja uopšte), posebno u privredama koje su u većoj mjeri neuravnotežene. Zemlje koje kreću od već povoljne pozicije i mogu da upravljaju sistemom tako da pozajmljivanje finansiraju iz lokalnih izvora su u boljem stanju. Albanija, Kosovo i Makedonija imaju dugu istoriju odnosa zajmova i depozita koji je ispod 100; Bosna i Hercegovina i Srbija će imati mnogo više problema. Crna Gora je uspjela da svoj odnos u znatnoj mjeri smanji sa ekstremno visokih nivoa.¹⁴ U stvari, četiri zemlje koje su imale odnose zajmova i depozita ispod 100 sve do sredine 2009. iskusile su viši rast kreditiranja u toku krize od dviju zemalja koje su ranije imale visoke odnose zajmova i depozita.

Međutim, evolucija uslova sa strane ponude odražava i faktore koji su izvan područja troškova.

Određeni dio sužavanja o kojem je izvještavano izazvan je faktorima domaće ponude, kao što su monetarna politika, ponovna ocjena ekonomskih perspektiva sa strane banaka, te visokih stopa NPL-a.¹⁵ Najnovija istraživanja uslova pozajmljivanja banaka na tržištima u razvoju ukazuju na to da se uslovi kreditiranja i dalje pooštavaju, paralelno sa povećanjem stope NPL-a.

Slika 36: Nekvalitetni krediti –NPL (procenata ukupnih kredita)¹⁶

Poboljšan pristup lokalnom finansiranju, ili kroz depozite ili preko tržišta kapitala, biće od ključne važnosti za ponovno pokretanje rasta kreditiranja.

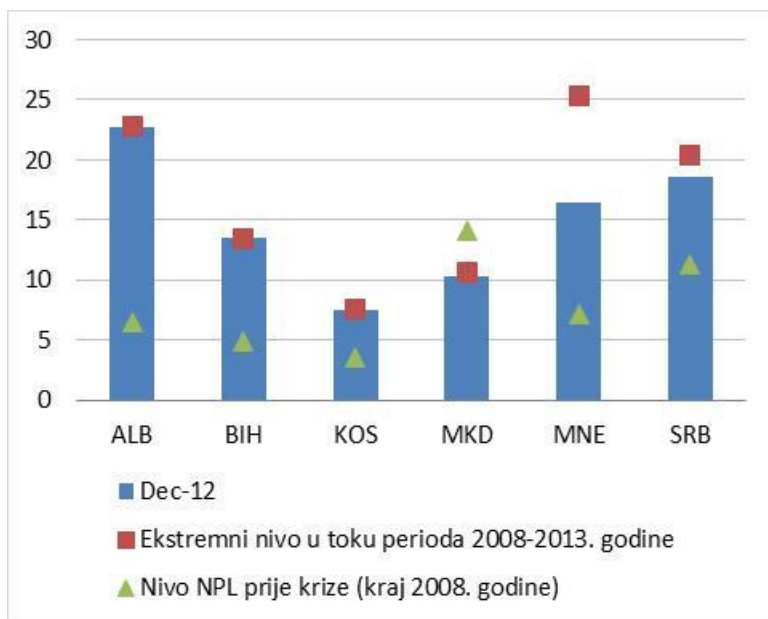
Eksterna pozicija banaka koje izvještavaju BIS u odnosu na zemlje regiona SEE6 i dalje u prosjeku iznosi 11,5 procenata kombinovanog BDP-a (sa stanjem iz 2012.). Znatan otpor sa strane ponude bi se, prema tome, mogao pojaviti ako se proces prelaska na lokalno finansiranje banaka intenzivira, barem u onim zemljama koje imaju visoke odnose zajmova i depozita (Slika 36). Novo pravilo u igri je da treba da se pokuša povezati

¹⁴ Zanimljivo je da su sve zemlje osim Kosova iskusile ekstremne nivoe odnosa zajmova i depozita u veoma kratkom periodu između marta i jula 2009. (odmah na početku finansijske krize). Srbija je imala još jedan ekstreman period u aprilu 2011., a Kosovo je svoj ekstremni nivo doseglo u junu 2010.

¹⁵ U izvještaju MMF-a koji se bavi problemom visokog nivoa NPL u srednjoistočnoj i jugoistočnoj Evropi potvrđuju se negativni efekti NPL na ponudu kredita (www.imf.org/external/region/eur/.../030112.pdf).

¹⁶ Podaci za NPL-ove pri krize nivo (2006-2008) dok je za Srbiju prikazan nivo samo za kraj 2008.

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

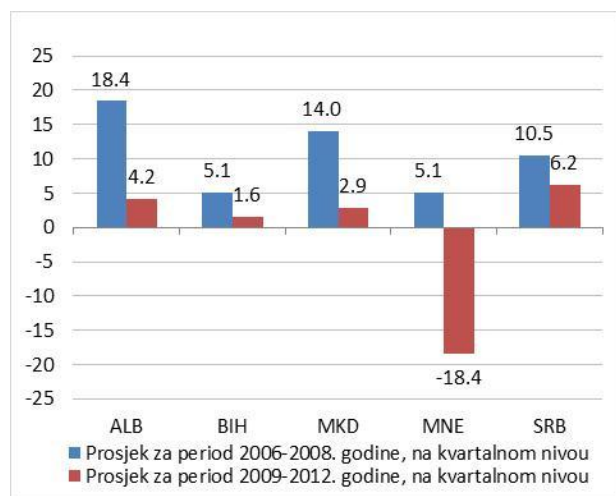
NPL-ovi su opet u porastu (Slika 37).

Visoka stopa NPL-a odražava pogoršavanje kvaliteta zajmova i hronične teškoće koje banke imaju sa otpisom NPL-ova zbog slabih režima za nesolventnost. Iako se nivoi NPL-ova u regionu znatno razlikuju, drugi talas porasta predstavlja razlog za zabrinutost. Nakon kratkog perioda stabilizacije (ili smanjivanja u nekim od zemalja, kao što je Crna Gora), NPL-ovi su opet počeli da rasti, posebno u drugoj polovini 2012. Albanija i Bosna i Hercegovina su najteže pogođene. NPL-ovi u tim zemljama su u ovom trenutku na najvišem nivou od početka krize. BJR Makedonija i Kosovo su takođe iskusile drugi talas povećanja NPL-ova, iako je to povećanje bilo manje

intenzivno, a tekući nivoi NPL-ova su tek nešto ispod najviših dosegnutih vrijednosti. U Crnoj Gori, bez obzira na znatno smanjenje sa rekordnih nivoa kao rezultat velikih prodaja problematične aktive faktoring kompanijama, NPL-ovi su i dalje drugi po veličini u regionu i dalje su u porastu, jer dolazi do slabog napretka u restrukturiranju ili rješenjima. Ukupna slika u regionu pokazuje da su NPL-ovi visoki i da su rasli u toku prvih mjeseci 2013., predstavljajući opterećenje za ekonomske aktivnosti i spremnost banaka da pozajmljuju sredstva. U isto vrijeme, u Srbiji, na Kosovu i u Makedoniji, a do određene mjere i u Bosni i Hercegovini, postoje odgovarajuća rezervisanja za NPL-ove. Rezervisanja u Albaniji i Crnoj Gori su ispod prosjeka.

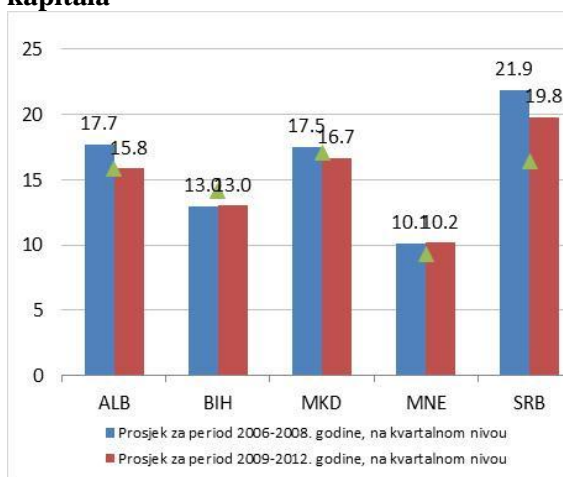
Slika 37: Povrat na kapital

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

Bilješka: podaci za Srbiju „Kvartalni prosjek 2006-2008“ odnosi se samo na 2008. Podaci za Crnu Goru za kraj 2012 odnose se na septembar 2012.

Slika 38: Koeficijenti adekvatnosti kapitala

Izvor: Državne institucije i proračuni osoblja Svjetske banke.

Bilješka: podaci za Srbiju „Kvartalni prosjek 2006-2008“ odnosi se samo na 2008.

U prosjeku, banke u regionu su iz krize izašle sa mnogo manjim nivoom profitabilnosti nego ranije: u svim zemljama njihova profitabilnost je opala više nego duplo. Povrat na kapital (Slika 37) opao je sa prosječnog nivoa od 10,6 procenata u periodu od 2006 do 2008. na 0,7 procenata u periodu od 2009. do 2012., opet sa određenim razlikama između različitih zemalja. Crna Gora je bila posebno teško pogođena.

Dobre vijesti su da su banke uspjele da zadrže solidne kapitalne pozicije (Slika 38). U poređenju sa nivoom od prije krize, koeficijenti adekvatnosti kapitala banaka nisu se mnogo promijenili; to je pomoglo bankama iz regiona da izdrže probleme u oblasti Eurozone. Takođe, koeficijenti adekvatnosti kapitala u regionu znatno su viši od onoga što zahtijevaju lokalni propisi (između 8 i 11 procenata, zavisno of zemlje). Međutim, iako su još uvijek pod kontrolom, visoki nivoi NPL-a u nekim zemljama mogli bi da predstavljaju izvor rizika, a regulatori će morati da pažljivo prate situaciju.

Sve zemlje regiona SEE6 su u toku posljednje dvije do tri godine postigle značajan napredak u reformama finansijskog sektora, iako ne u istoj mjeri. Sve zemlje su ojačale zakone koji propisuju rad njihovih centralnih banaka i finansijskih i nefinansijskih institucija i njihovu superviziju. Međutim, u cijelom regionu za određene mjere i dalje treba da se odredi visok stepen prioriteta:

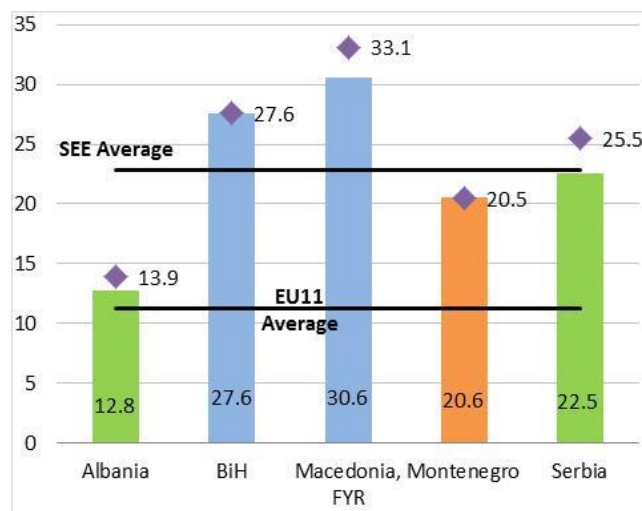
- **Sveobuhvatne mjere za snižavanje nivoa NPL-a.** Iako se u različitim zemljama regiona nivoi NPL-ova razlikuju, oni u svim zemljama regiona SEE6 utiču na kvalitet sredstava bankarskog sektora, na finansijske rezultate, na troškove pozajmljivanja, na fokus uprave, a konačno i na spremnost za odobravanje zajmova. Pojednostavljanje okvira za rješavanje problema i procedura u slučaju nesolventnosti i usvajanje procedura za brža vansudska namirenja moglo bi da se pokaže korisnim.
- **Bliža koordinacija između regulatora zemlje domaćina i regulatora zemlje porijekla.** Iako proces razduživanja još nije izazvao nikakve veće poremećaje, može predstavljati izazov za sistem. Prema tome, intenziviranje koordinacije sa regulatorima iz EU i dalje je od životnog značaja za sprječavanje poremećaja. Bečka inicijativa 2.0 bi dovela do jačanja koordinacije.

- **Izgradnja lokalnog finansiranja i lokalnih tržišta kapitala.** To bi moglo da se pokaže posebno važnim za zemlje koje još uvijek imaju visoke nivoe odnosa zajmova i depozita, pošto banke pokušavaju da iznađu u većoj mjeri uravnotežen i održiv način finansiranja.
- **Jačanje zaštite osiguranja depozita** kroz dodatnu injekciju kapitala u agencije za osiguranje depozita (gdje je to potrebno) ili kroz specifične sporazume sa međunarodnim finansijskim institucijama.
- **Rafiniranje sveobuhvatnih okvira za upravljanje u krizama.** Kao što je pokazala finansijska kriza, nadležne institucije treba da budu spremne na veliki broj različitih scenarija, a regulatori treba da budu spremni za koordinaciju mjera u slučaju krize.

KRETANJA NA TRŽIŠTU RADA—VISOKE STOPE NEZAPOSLENOSTI U CIJELOM REGIONU¹⁷

U toku 2012. došlo je do stabilizacije stope nezaposlenosti na nivou iznad 20 procenata (Slika 40). U toku 2012. stope nezaposlenosti u regionu SEE6 ostale su blizu svojih najviših nivoa iz perioda krize (ljubičasti rombovi na Slici 40).¹⁸ Prosjek za region iznosio je oko 22,8 procenata u četvrtom kvartalu 2012., što je više nego dvostruko više od prosjeka od 11,2 procenta za zemlje EU11. Stopa nezaposlenosti je neznatno smanjena u Albaniji i Srbiji (zeleni pravougaonici), a pogoršala u Crnoj Gori (narandžasti pravougaonik), dok se u drugim zemljama nije mnogo promijenila. Kao što je i očekivano, tamo gdje je došlo do najvećeg rasta stopa nezaposlenosti došlo je i do većeg opadanja stopa aktivnosti (Slika 41).

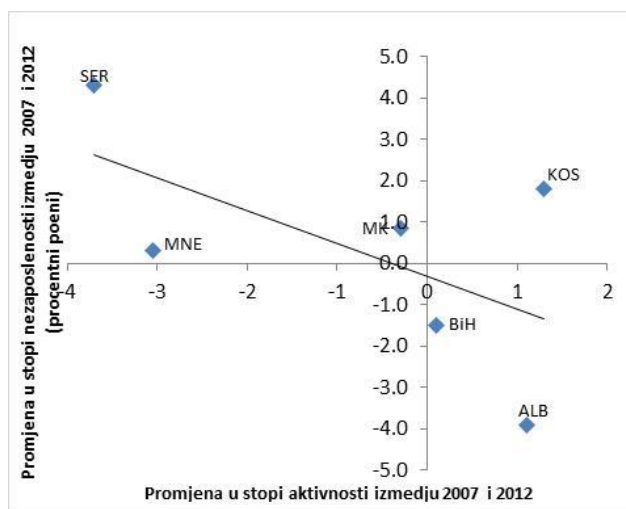
Slika 39: Stope nezaposlenosti, 2012

Izvor: Podaci iz anketa LFS i ILO. Podaci za period poslije 2009. nisu dostupni za Kosovo.

Napomena: Podaci za 4. kvartal 2012., osim za Bosnu i Hercegovinu (3. kvartal 2011.).

Slika 40: Učešće u radnoj snazi i nezaposlenost

Izvor: Podaci iz anketa LFS i ILO.

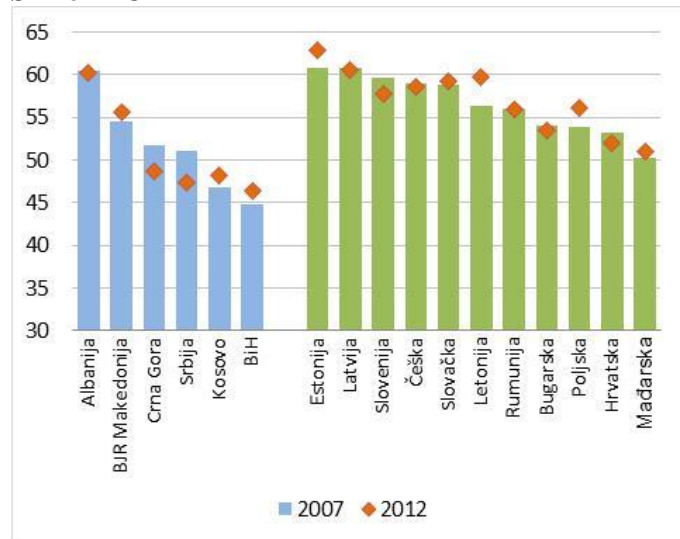
Stope aktivnosti su za region SEE6 niže nego za zemlje EU11, a izgleda da nezvanični sektor apsorbuje manji broj nezaposlenih nego što je to ranije bio slučaj (Slika 42). Od 2008., u svim zemljama regiona SEE6 osim Srbije više žena nego muškaraca je ušlo u radnu snagu. Stopa aktivnosti muškaraca je stagnirala ili opadala (Slika 43). Niže stope učešća u radnoj snazi mogu se dijelom objasniti

¹⁷ U ovom odjeljku u velikoj se mjeri koristi izvor World Bank, 2013d.

¹⁸ Takođe vidjeti izvor World Bank 2013a.

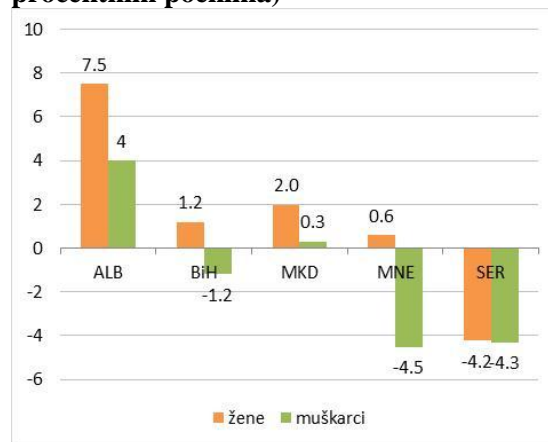
visokim nivoima nezvanične privrede¹⁹ u zemljama regiona SEE6, u kojima veliki broj samozaposlenih radnika i poljoprivrednika radi u mikro-preduzećima koja nemaju plaćenih zaposlenih. Iako za zemlje regiona SEE6 ne postoje podaci o nezvaničnom sektoru, informacije iz nekih od novih država članica EU²⁰ ukazuju na to da je stepen nezvaničnosti bio najviši u sektoru poljoprivrede (80,6 procenata) i građevinarstva (38,2 procenata), te među samozaposlenima (83,9 procenata).²¹ Iako se zapošljavanje u nezvaničnom sektoru često smatra nečim na što se pristaje u odsustvu drugih opcija za nezaposlene u toku krize, sada postoje dokazi koji ukazuju na to da se zaposlenost u nezvaničnom sektoru nije proširila toliko da bi popunila jaz u najvećem dijelu Evrope (Hazans 2011 i Walewski 2011).²²

Slika 41: Učešće u radnoj snazi u zemljama regiona SEE6 i EU11

Izvor: Podaci iz anketa LFS.

Slika 42: Promjene u radnoj snazi po spolu, 4. kvartal 2008. i 4. kvartal 2012. (u procentnim poenima)

Izvor: Podaci iz anketa LFS.

Napomena: Podaci za 4. kvartal 2012. ili podaci sa krajem 2012., osim za Bosnu i Hercegovinu (4. kvartal 2011.).

Nezaposlenost mladih u nekim zemljama, kao što je Srbija (51,2 procenta) i BJR Makedonija (53,0 procenta), iznosi dvostruko više od stope nezaposlenosti na nivou države (Slika 44). Iako se u većini zemalja regiona SEE6 nezaposlenost među mladima povećala u toku krize, izgleda da su BJR Makedonija i Albanija bile sposobne da stvore radna mjesta za radnike starosti od 15 do 25 godina (kao i za sve ostale dobne skupine). Iako je dosta visoka stopa nezaposlenosti mladih u zemljama regiona SEE6 u skladu je sa nivom ostalih zemalja Evrope i centralne Azije. Ipak više mladih ljudi starosti od 15 do 24 godina se duže školuje i kasnije ulazi na tržište rada. Takođe postoji veliki broj mladih koji se ne bave ničim, koji nisu na školovanju, koji nisu zaposleni, i koji ne traže posao. U nekim zemljama sa visokim stepenom nezaposlenosti mladih, kao što je Kosovo, veliki broj mladih predstavlja izvor pritiska nadalje za zapošljavanje i visinu zarada. U drugim zemljama sistemi obrazovanja i obuke ne obezbjeđuju potrebne vještine. Međutim, često je stvarni problem na strani potražnje, a ne na strani ponude. Uslovi za lakše pokretanje poslovanja i dostupnost radnih mjesta mogu da pomognu u prevazilaženju problema vezanog za ograničen stepen konkurencije koji dovodi do smanjivanja prilika za zapošljavanje. Sa druge strane

¹⁹ Nezvaničnost može imati oblik u kojem ljudi rade za neregistrovane poslodavce, bez zvaničnog ugovora o zaposlenju, ili bez pokrića socijalne sigurnosti. Propisi o radu se obično ne primjenjuju na te zaposlene.

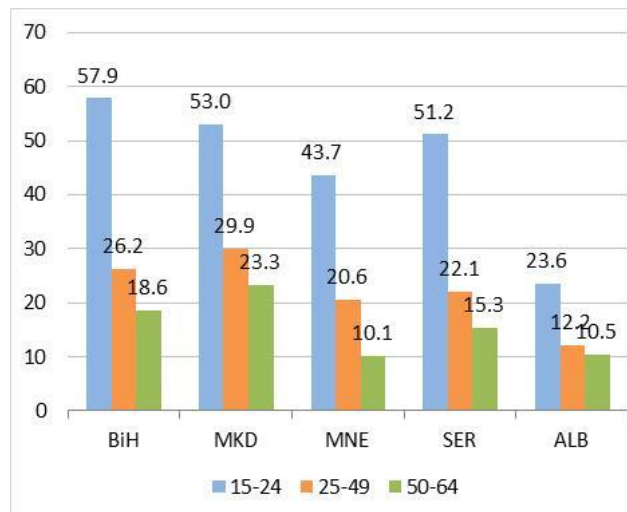
²⁰ To se odnosi na: Bugarsku, Češku, Estoniju, Latviju, Poljsku i Slovačku.

²¹ World Bank 2012a: In from the Shadow *Integrating Europe's Informal Labor Market* (Iz sjene: *Integracija nezvaničnog tržišta rada u Evropi*) autora Packard, Koettl i Montenegro.

²² Hazans, M. 2011 i Walewski, M. 2011.

spektra, starenje populacije u SEE6 se očekuje da će napredovati puno sporije nego u zemljama EU11, tako da će se u nekim od zemalja regiona SEE6 broj stanovnika radne dobi se ili nastaviti povećati, blago promijeniti, ili čak povećati (Albanija) u toku narednog dvadeset godina (Svjetska banka 2013).

Slika 43: Nezaposlenost po starosnoj grupi

Izvor: Podaci iz anketa LFS.

Napomena: Najnoviji dostupni podaci za 2012., osim za Albaniju i Bosnu i Hercegovinu (2011.). Starosne grupe za Albaniju i Srbiju se razlikuju; one su: 15–24, 25–54 i 54–64.

Slika 44: Promjene u nezaposlenosti po starosnoj grupi od 2008. do 2012. (u procentnim poenima)

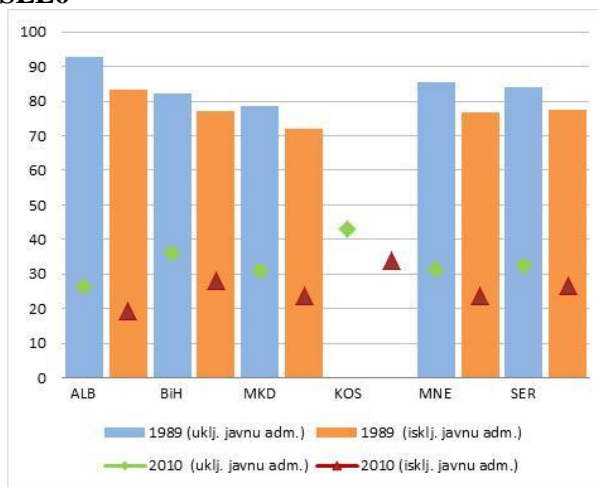

Izvor: Podaci iz anketa LFS.

Napomena: Najnoviji dostupni podaci za 2012., osim za Albaniju i Bosnu i Hercegovinu (2011.).

Region SEE6 se suočava sa bezbrojnim izazovima, ali stvaranje radnih mjesta za one koji žele da rade predstavlja najhitnije pitanje (vidjeti poglavlje 2 o radnim mjestima). Naredno pitanje na dnevnom redu odnosi se na preraspodjelu ljudi na bolja, produktivnija radna mjesta i poboljšavanje aspekata poslova kojima se ljudi bave. U određenim zemljama regiona SEE6, značajan procenat radnih mjesta (20-30 posto) i dalje je u preduzećima u državnom vlasništvu (SOE) i drugim dijelovima javnog sektora, bez obzira na radikalnan pad u toku posljednja dva desetljeća (Slika 46). Međutim, pošto se udio SOE smanjuje, kao i fiskalni prostor za proširivanje javnog sektora, radnici su „u redu“ za poslove u javnom sektoru, tj. čekaju na to da se specifična radna mjesta otvore. To bi moglo da dijelom objasni i visok udio mladih i dobro obrazovanih ljudi među nezaposlenima. Iskustva iz cijelog svijeta pokazuju da privatni sektor stvara devet od deset radnih mjesta,

Slika 45: Udio zaposlenosti u javnom sektoru u regionu SEE6

Izvor: Anketa o životu u tranziciji 2006. (od 1989. do 2006.) i 2010. (za 2010.).

što ga čini stvarnim pokretačem rasta – a podvlači i neophodnost toga da zemlje regiona SEE6 promovišu privatne investicije, kao i zapošljavanje u privatnom sektoru.

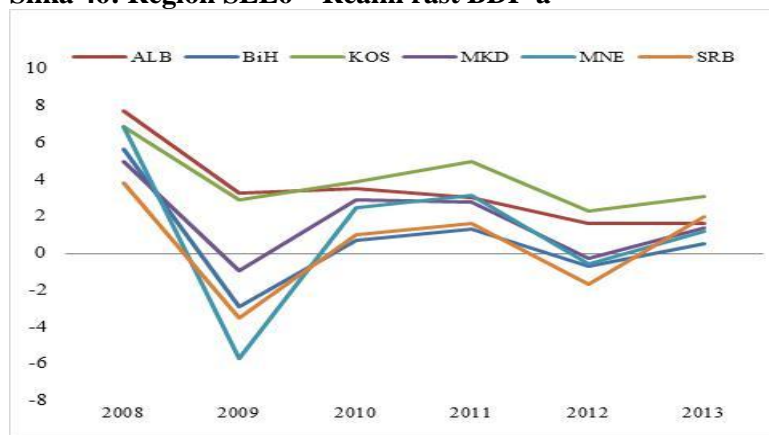
Zemlje regiona SEE6 su koristile različite politike za ublažavanje uticaja kriza iz novijeg perioda na radna mjesta, iako je svima cilj bio da prekinu začarani krug ograničenih prilika za zapošljavanje, sporog rasta zarada radne snage i životnog standarda, sporog rasta produktivnosti, te erozije u socijalnoj koheziji. Sve zemlje regiona SEE6 koristile su fiskalne stimulanse, ali BJR Makedonija i Crna Gora su takođe implementirale politike za stimulisanje potražnje za radnom snagom kroz ograničene subvencije za plate, podršku kreditiranju, te programe javnih radova. Subvencije za plate su se često sastojale od smanjenja doprinosa za socijalnu sigurnost i često su bile usmjerene na konkretne firme ili osjetljive grupacije. Širom svijeta zemlje sa visokim nivoom dohotka troše većinu svojih resursa na politike kreditiranja sa ciljem stvaranja i zaštite radnih mjesta. Zemlje sa niskim i srednjim nivoom dohotka troše najveći dio svojih resursa na direktne mjere za stvaranje radnih mjesta i privremene programe javnih radova. BJR Makedonija i Crna Gora su takođe investirale u razvoj vještina i usluge zapošljavanja.

PERSPEKTIVA ZA REGION SEE6—KRHKOST OPORAVKA

Predviđa se da će region SEE6 u 2013. rasti po stopi od 1,7 procenat, a da će recesija sa dvostrukim dnom da se završi sa 2012. (vidjeti Sliku 47 i Tabelu 4). Sve zemlje regiona će, kako se predviđa, ostvariti rast, pri čemu će vodeće mjesto prema stopi rasta imati Kosovo (3,1 procenat), ovaj put zbog visokog nivoa javnih investicija i značajnog priliva doznaka. Predviđa se da će Srbija imati drugu najvišu stopu rasta (2 procenata), što je od ključne važnosti za učinak regiona pošto privreda Srbije predstavlja 45 procenata privrede regiona. Očekuje se da će Srbija imati koristi od povećanog stepena FDI, učinka preduzeća FIAT, te povratka na normalne nivoe proizvodnje u poljoprivredi, koja je u 2012. opala gotovo 20 procenata. Očekuje se da će doći do porasta FDI pošto će na povjerenje investitora pozitivno uticati potencijalno otvaranje pregovora o priključenju EU u toku drugog dijela godine. Za Albaniju se očekuje da će rasti po istoj stopi kao u 2012. (oko 1,6 procenata). Ona bi vjerovatno mogla da raste i brže da građevinski sektor ne vuče privredu nadalje. Pokretači njenog rasta će i dalje biti ekstraktivne industrije (nafta, minerali) i proizvodnja električne energije.

U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i BJR Makedoniji se u 2013. očekuje nastavak perioda sporog rasta po stopi od oko 0,5-1,4 procenta. Predviđa se da će Bosna i Hercegovina da pati od manje vanjske potražnje, ali i da bi domaća potražnja mogla da postane zdravija. Brojna pitanja vezana za poslovno okruženje i dalje predstavljaju ograničenja za značajniji dotok FDI i za proširivanje domaćeg poslovanja. U BJR Makedoniji umjerena stopa ekonomskog rasta koja se očekuje u prvoj polovini godine trebalo bi da se polako ubrza u drugoj polovini godine, ali, pošto je tu došlo do mnogih poboljšanja u poslovnom okruženju, perspektive rasta mogle bi da postanu svjetlije. U Crnoj Gori inicijalni podaci ukazuju na to da se rast oporavio u prvom kvartalu 2013., uglavnom zbog dobrih vremenskih prilika i više stope proizvodnje električne energije, ali je uvoz i

Slika 46: Region SEE6—Realni rast BDP-a

Izvor: Osoblje Svjetske banke.

U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i BJR Makedoniji se u 2013. očekuje nastavak perioda sporog rasta po stopi od oko 0,5-1,4 procenta. Predviđa se da će Bosna i Hercegovina da pati od manje vanjske potražnje, ali i da bi domaća potražnja mogla da postane zdravija. Brojna pitanja vezana za poslovno okruženje i dalje predstavljaju ograničenja za značajniji dotok FDI i za proširivanje domaćeg poslovanja. U BJR Makedoniji umjerena stopa ekonomskog rasta koja se očekuje u prvoj polovini godine trebalo bi da se polako ubrza u drugoj polovini godine, ali, pošto je tu došlo do mnogih poboljšanja u poslovnom okruženju, perspektive rasta mogle bi da postanu svjetlije. U Crnoj Gori inicijalni podaci ukazuju na to da se rast oporavio u prvom kvartalu 2013., uglavnom zbog dobrih vremenskih prilika i više stope proizvodnje električne energije, ali je uvoz i

dalje slab, a proizvodnja aluminijuma i uska grla u snabdijevanju mogla bi da i dalje predstavljaju opterećenje za privredu; predviđena stopa rasta za 2013. je nešto iznad 1 procenat.

Tabela 4: Region SEE6—Rast realnog BDP

	projekcija 2012.	ostvarenje 2012.	procjena P1 2012.	procjena P2 2012.	projekcija 2013.	projekcija 2014.
ALB	0,8	1,6	0,9	2,2	1,6	2,0
BIH	0,0	-0,7	-0,2	-1,1	0,5	2,0
KOS	3,6	2,3	3,6	1,1	3,1	4,3
MKD	0,0	-0,3	-1,1	0,4	1,4	2,5
MNE	0,2	-0,6	-0,9	-0,2	1,2	1,5
SRB	-2,0	-1,7	-1,5	-1,9	2,0	2,7
Ponderisani prosjeak	-0,5	-0,6	-0,5	-0,7	1,7	2,5

Izvor: Osoblje Svjetske banke.

Čak i ovaj slabi oporavak je suočen sa nekoliko negativnih rizika. Prvo ako se rast euro područja pokaže slabijim nego trenutne procjene region SEE6 će vjerovatno biti pogođen i oporavak će prolongiran. Drugo u finansijskom sektoru iako je zabilježen značajan napredak zemlje SEE6 se i dalje suočavaju sa rizikom povjerenja koje je poljuljano slabim (euro-područja) institucijama majki banka – niske vjerovatnoće ali bez obzira rizik sa visokim uticajem za mnoge zemlje u regionu - sa značajnim posljedicama za rast. Konačno dalje povećanje kašnjenja u plaćanjima (naročito prema privatnom sektoru) i rast van budžetske potrošnje može ugoroziti fiskalnu konsolidaciju i zakomplikovati uslove likvidnosti za privatni sektor sa vidnim efektima na makroekonmsku stabilnost i rast. Ovim rizicima se mora upravljati proaktivno ukoliko želimo da oporavak bude uspješan.

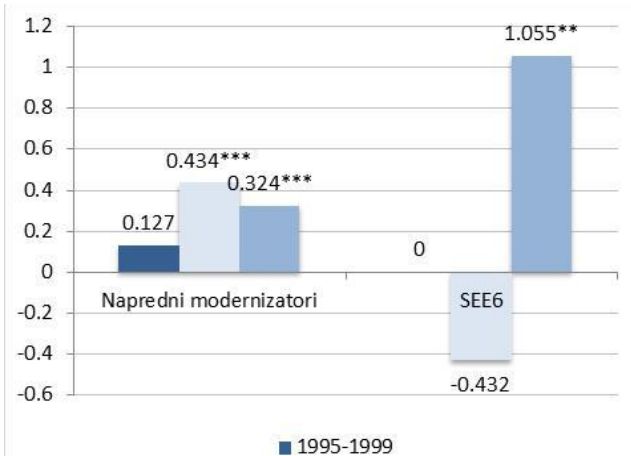

POGLAVLJE 2. POSEBNE TEME: PONOVO POKRETANJE STVARANJA RADNIH MJESTA U REGIONU SEE6

Ova bilješka sumira nalaze predstojećeg izvještaja Svjetske banke o poslovima za ekonomije zemalja SEE6 (Svjetska banka 2013, u pripremi). Ovaj izvještaj pronalazi da sve do krize koja je počela 2008. godine, u regionu SEE6 stvoreno je proporcionalno manje radnih mjesta, a više radnih mjesta je uništeno, po jedinici rasta BDP-a, nego u drugim zemljama regiona Evrope i srednje Azije (ECA) koje su napredovale dalje u reformi svojih privreda. Kašnjenje u implementaciji reformi izazvano previranjima iz devedesetih godina prošlog vijeka značilo je da su zemlje bile tek počele da žanju plodove svojih reformskih napora kada ih je pogodila kriza. Oživljavanje procesa stvaranja radnih mjesta u regionu zahtijevaće da se firme podstaknu da otvaraju radna mjesta, sa jedne strane, te da se riješe faktori koji smanjuju stopu učešća u radnoj snazi i zapošljivost radnika, sa druge. Važni elementi tog programa su: (1) produbljivanje reformi koje bi podržale rast mladih firmi; (2) izgradnja kvaliteta obrazovanja sa ciljem poboljšavanja obezbeđivanja osnovnih vještina, uz postavljanje temelja za prihvatanje vještina koje su neophodne u „novoj privredi“, (3) kapitalizacija vanjske migracije sa ciljem omogućavanja investicija i inovacija uz istovremeno uklanjanje prepreka za internu mobilnost i izvlačenje koristi od migracije; (4) stvaranje tržišta rada koja su u većoj mjeri inkluzivna kroz smanjivanje institucionalnih prepreka, kao što su visoko oporezivanje rada i prepreke za posebne grupacije, kao što su žene, stariji radnici, te etničke manjine.

DVIJEHILJADITE: RAZOČARAVAJUĆE DESETLJEĆE ZA STVARANJE RADNIH MJESTA

Slika 47: Promjene u zaposlenosti koje su vezane za 1 procenat realnog BDP-a, od 1995. do 2010. (u procentualnim poenima)

Prije nego što je počela kriza 2008., region SEE6 je ostvarivao godišnje stope rasta od 4,8 procenta, ali je ipak neto stvaranje radnih mjesta stagniralo. To predstavlja kontrast u odnosu na EU11, gdje su godišnje stope rasta od 6,4 procenta dovele do pozitivnih stopa stvaranja radnih mjesta.²³ Nakon udara krize, odnos između rasta i zaposlenosti je ojačan, pri čemu je ekonomsko sužavanje izazvalo znatne gubitke radnih mjesta. Došlo je do znatnih dispariteta (vidjeti Sliku 48) u načinu na koji je rast dovodio do stvaranja zaposlenosti. U novijem izvještaju Svjetske banke (2013) identificovano je više zemalja (gotovo sve zemlje EU11) koje su bile rani

Izvor: Proračuni Svjetske banke zasnovani na izvorima ILO 2011, 2013; Svjetska banka 2013.

Bilješka: SEE6 (Albanija, BiH, BJR Makedonija – 1995-2010; Srbija – 2006-2010). Napredni modernizatori (Bugarska, Češka Republika, Estonija, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska, Rumunija, Slovačka Republika, Slovenija i Turska)

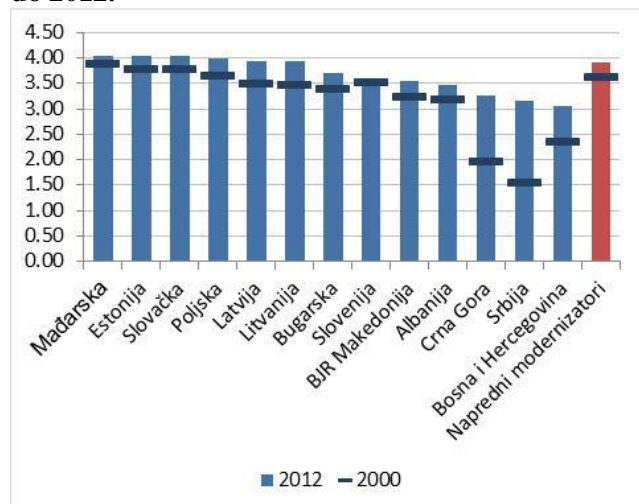
implementatori reformi, kao „napredne modernizatore“. Prije krize, ti napredni modernizatori su uspjeli da prevedu rast u stvaranje radnih mjesta brže od prosjeka za region ECA i region SEE6. Treba primijetiti

²³ Taj pozitivan učinak EU11 bio je mnogo manje impresivan od učinka drugih regiona svijeta u toku istog vremenskog perioda.

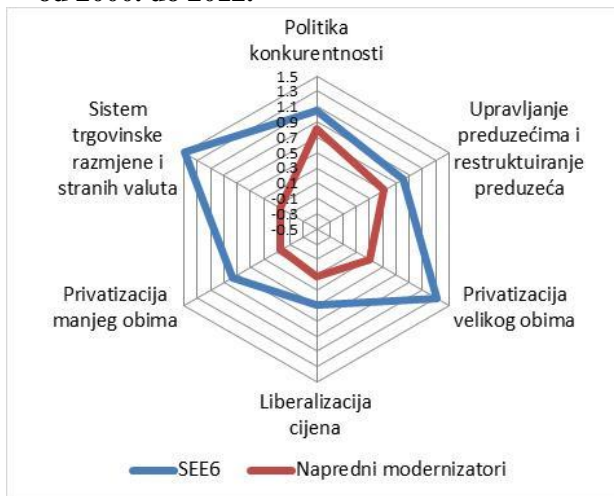
da je u tim zemljama recesija rezultovala gubitkom proporcionalno manjeg broja radnih mjesta nego u zemljama regiona SEE6.

Zašto je region SEE6 sporiji u prevođenju rasta u stvaranje radnih mjesta (i osjetljiviji na gubitke radnih mjesta) od naprednih modernizatora? Vremenski okvir reformi predstavlja važan faktor²⁴. Zbog previranja iz devedesetih godina prošlog stoljeća, zemlje regiona SEE6 us počele sa uvođenjem reformi mnogo kasnije od naprednih modernizatora. Do kraja tog desetljeća, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora su znatno zaostajale iza njih u smislu Indeksa tranzicije EBRD-a (Slika 49).²⁵ Do 2012., dok su napredni modernizatori nastavljali sa ostvarivanjem napretka, te tri zemlje regiona SEE6 su uspjele da u primjetnoj mjeri smanje zaostatak. (BJR Makedonija i Albanija su i dalje bila ispred, kao što su bile već desetljeće.) Hvatanje priključka je bilo moguće zahvaljujući desetljeću intenzivnih reformi (Slika 50). U toku prvog desetljeća ovog stoljeća, u reginu SEE6 registrovano je više poboljšanja nego u bilo kojoj drugoj grupi zemalja u regionu, u odnosu na sve profile koji su obuhvaćeni Indeksom tranzicije. Samo je jedan indikator u jednoj zemlji, Rusiji, poboljšan više nego u regionu SEE6.

Slika 48: Indeks tranzicije EBRD-a, od 2000. do 2012.

Slika 49: Promjene komponenta indeksa, od 2000. do 2012.

Izvor: Svjetska banka (2013) uz korištenje podataka iz EBRD-a (2013.).

Dok je region SEE6 počinjao sa reformama, postoje naznake da zemlje koje su odmakle dalje na putu tranzicije kupile su zakašnjele koristi reformi koje su izvršene ranije i prelazile na drugu generaciju reformi. Ekonometrijska analiza sugerše da pozitivan učinak naprednih modernizatora u prvom desetljeću ovog stoljeća odražava to da su se ranije reforme isplatile (Okvir 3). Konkretno, izgleda da su reforme dovele do smanjivanja troškova restrukturiranja (npr. privatizacije i restrukturiranja preduzeća); izravnale su teren za igru na tržištima proizvoda (npr. konkurencija); te unaprijedile strukturu

²⁴ Dok je vremenski okvir reformi vjerovatno igrao značajnu ulogu i ostali su igrali značajnu ulogu, npr. Veliki odliv stručnog kadra u 1990-tim što je dokumentovano od strane Beine i ostali (2006) je najvjerovatnije doprinijeo značajno usporavanju procesa strukturalne transformacije ugrožavajući prelaz i kapitalne i stručne snage prema onim industrijama koje imaju veće stope produktivnosti. O čemu se diskutuje u tekstu, čime se naglašava važnost i zatvaranja obrazovnih razlika i jačanja veze sa dijasporom.

²⁵ Indeks tranzicije EBRD-a predstavlja zbirni skor koji predstavlja prosjek učinka u smislu privatizacije malog i velikog obima, politike konkurentnosti, liberalizacije sistema trgovinske razmjene i vanjske razmjene, liberalizacije cijena, te upravljanja preduzećima i restrukturiranja preduzeća.

uprave, što je imalo najveći efekat na stvaranje radnih mjesta. Reforme koje su se direktno pozabavile nedostatkom fleksibilnosti i nesavršenostima na tržištima rada i kapitala imale su pozitivan uticaj, ali uglavnom u zemljama koje su već postigle reforme prve generacije.

Okvir 3: Reforme i stvaranje radnih mjesta

Sa ciljem analiziranja direktnog uticaja reformi na stvaranje zaposlenosti, Richter (2013) je izvršio regresiju rasta zaposlenosti i na rast BDP-a i na nivo različitih reformskih indikatora, kao što su indikatori izvještaja Doing Business (DBI) i Transition (TI) i njihove komponente. Parametarske procjene ukazuju na to da više različitih reformi može da podstakne zaposlenost:

Privatizacija velikog obima, reforme koje olakšavaju zatvaranje poslovanja, te restrukturiranje upravljanja i preduzeća su u pozitivnoj i značajnoj korelaciji sa rastom zaposlenosti. Drugim riječima, kada je sve drugo jednako, što su dublje reforme u bilo kojoj od te tri oblasti, to se više radnih mjesta stvara.

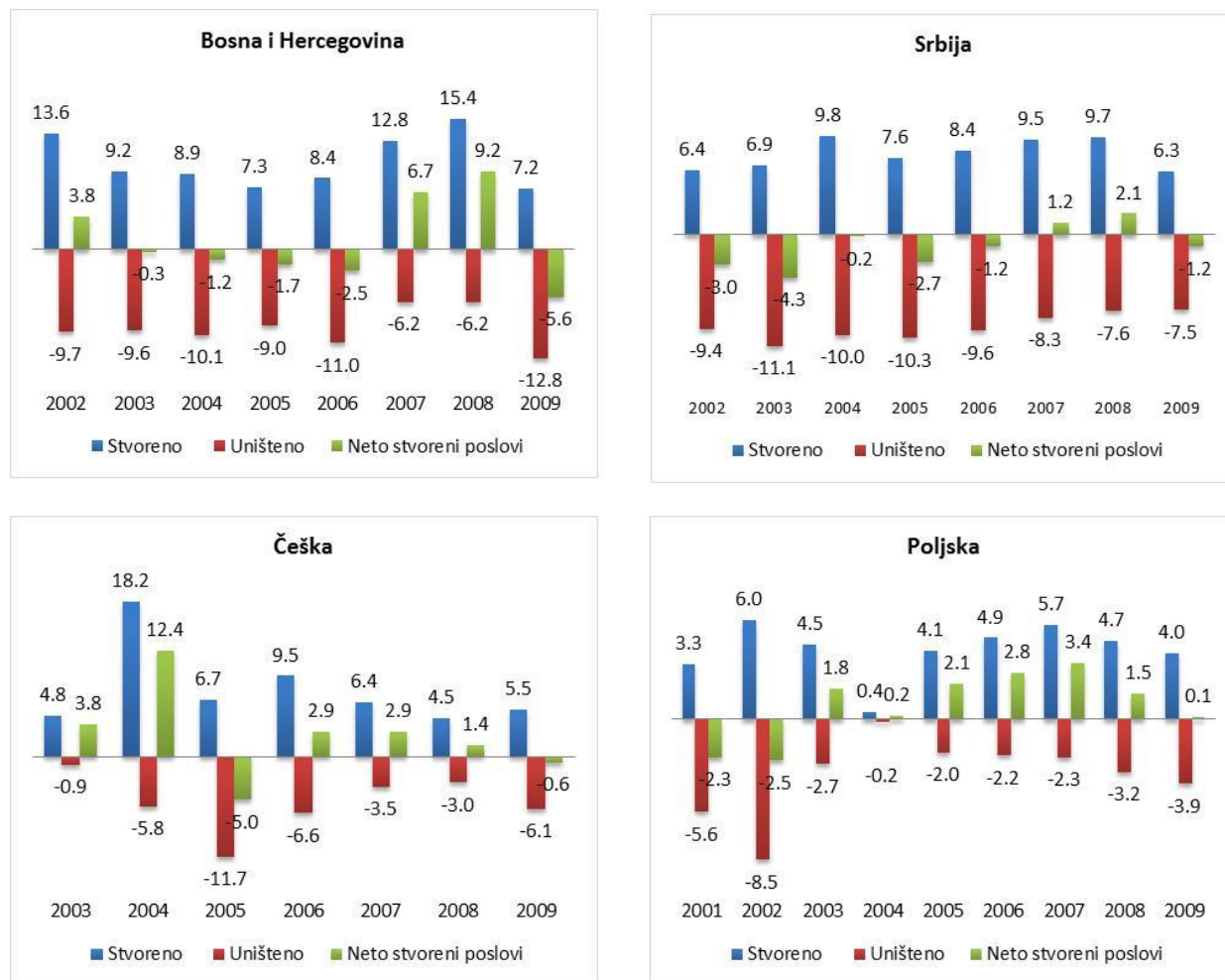
Rast zaposlenosti je takođe u pozitivnoj korelaciji sa nekoliko indikatora upravljanja, uključujući veći stepen kontrole nad korupcijom, kvalitetnije propise, djelotvornije vlade, te više nivoe glasnosti i preuzimanja odgovornosti. Određene reforme takođe imaju pozitivna uticaj na rast zaposlenosti za određene grupe zemalja, ali ne za sve; njihova djelotvornost može da zavisi od njihovog zbirnog efekta sa reformama koje su već sprovedene. Na primjer, fleksibilniji propisi o zapošljavanju i reforma banaka vezani su sa stvaranjem većeg broja radnih mjesta među naprednim modernizatorima, a bolja politika konkurentnosti i unapređeno upravljanje dovode do većeg stvaranja zaposlenosti kod srednjih, a posebno kod kasnijih, modernizatora. Pri razmatranju indirektnog uticaja reformi na stvaranje zaposlenosti, u svih slučajevima važi da što je dublja i naprednija reforma, to je bliži odnos između rasta i zaposlenosti. Kao i u slučaju rezultata direktnog uticaja reforme, taj efekat je značajan za reforme koje su vezane za privatizaciju manjeg i većeg obima, restrukturiranje upravljanja i preduzeća, te politiku konkurentnosti. Međutim parametarske vrijednosti i nivoi značaja su prilično osjetljivi na specifikacije modela.

Izvor: Richter 2013 pripremljeno za Svjetsku banku (2013 u pripremi).

Zemlje regiona SEE6 su možda tek počinjale da koriste svoje napore na reformisanju i restrukturiranju, ali još nisu imale priliku da pokupe koristi od reformi kada je udarila globalna kriza. Izgleda da to potvrđuju i dokazi bazirani na podcima koji su dostupni za dvije SEE6 zemlje (Slika 51; čvrsti dokazi dostupni su samo za Bosnu i Hercegovinu i Srbiju, među zemljama regiona SEE6, a predstavljeni su ovdje isključivo za namjene poređenja sa Češkom i Poljskom, koje su napredni modernizatori). Između 2002. i 2006., i u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, više radnih mjesta je uništavano nego stvarano. Do 2007. i 2008. taj trend je preokrenut u obje zemlje, ali je globalna kriza koja ih je dosegla na kraju 2008. to poslala ponovo nadolje. Za razliku od toga, Češka i Poljska su imale priliku da uživaju u većem broju godina pozitivnog stvaranja radnih mjesta, čak i ako nisu bile pošteđene problema sa zaposlenošću koje je donijela kriza²⁶.

²⁶ Ističemo da je analiza vrlo osjetljiva na kvalitet podataka jer greška u estimaciji može uticati na procjene tokova stvaranja poslova.

Slika 50: Neto stvaranje radnih mjesta, izabrane zemlje regiona SEE6 i EU11, od 2002. go 2009.

Izvor: Podaci AMADEUS i proračuni osoblja Svjetske banke.

Napomena: Analiza uključuje puni uzorak rezultata posmatranja svake zemlje (za te zemlje postoje slični uzorci vezano na fokus na ograničeniji uzorak za koji su informacije iz panela dostupne).

PROGRAM ZA OŽIVLJAVANJE STVARANJA RADNIH MJESTA

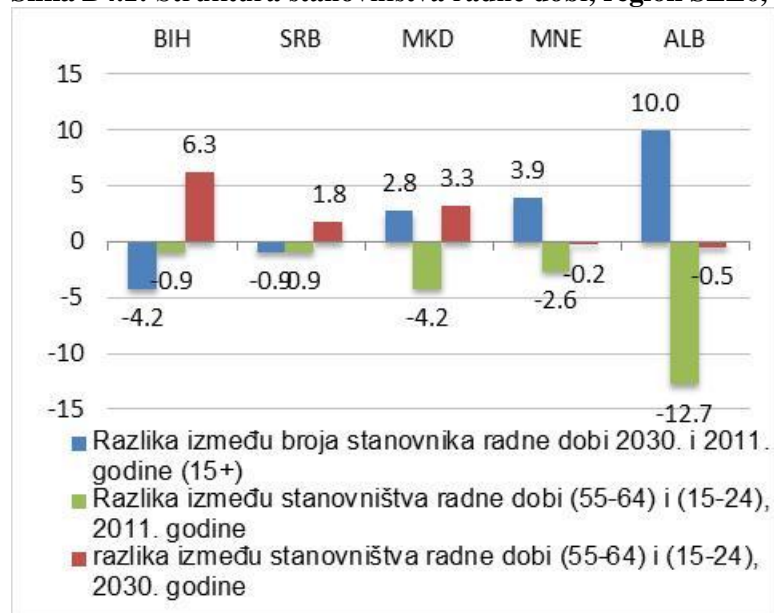
Šta zemlje mogu da urade da osiguraju da se rast pretvori u radna mjesta?

Neophodna je akcija da bi se firme podstakle da stvaraju radna mjesta i za rješavanje faktora koji smanjuju stepen učešća na tržištu rada i zapošljivost radnika. Ti faktori su različiti za različite demografske grupacije. Oni u konačnici zavise od vještina i mobilnosti potencijalnih radnika i od motivacionih faktora i prepreka za rad. Etničke manjine, žene, mladi radnici, ili stariji radnici, mogu biti pod posebnim uticajem određenih ograničenja. Različiti demografski profili zemalja regiona SEE6 pomoći će pri oblikovanju tačnog sadržaja promjena koje su neophodne u svakoj od tih zemalja (Okvir 4).

Okvir 4: Demografski trendovi u regionu SEE6 i program za radna mjesta

Iako su demografske perspektive za neke od zemalja regiona SEE6 povoljne za narednih nekoliko desetljeća, u drugima će stvaranje radnih mjesta biti dodatno zakomplikovano demografskim faktorima (Slika B4.1). Za Bosnu i Hercegovinu i Srbiju se očekuje da će iskusiti opadanje broja radno sposobnog stanovništva; druge zemlje, posebno Albanija i Kosovo, iskusiće povećanje. I, iako će sve zemlje imati više radnika starosti od 55 do 65 godina u radnoj snazi, u BJR Makedoniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini ta grupa će biti znatno veća od grupe mladih (od 15 do 25 godina). To ukazuje na činjenicu da, iako bi sve zemlje trebalo da počnu da ocjenjuju implikacije starenja stanovništva na njihove perspektive tržišta rada, u nekim zemljama, više nego u drugim, mjere za osiguravanje da stariji pojedinci ostanu aktivni i zadrže svoje vještine u ažuriranom stanju moraju da imaju najviši stepen prioriteta. Slično tome, iako bi sve zemlje trebalo da osiguraju da mladi ljudi koji ulaze na tržište rada mogu da nađu puteve za razvoj pravih vještina i da budu produktivni, to će predstavljati pitanje posebno visokog stepena prioriteta u mlađim zemljama koje će u znatnoj mjeri zavisiti od tih radnika za svoj rast.

Slika B4.1: Struktura stanovništva radne dobi, region SEE6, 2030–2011. (u procentima)

Izvor: Proračun Svjetske banke zasnovan na podacima iz projekcije stanovništva UN-a, 2013.

PODRŽAVANJE PODUZETNIŠTVA I UKLANJANJE PREPREKA ZA STVARANJE RADNIH MJESTA

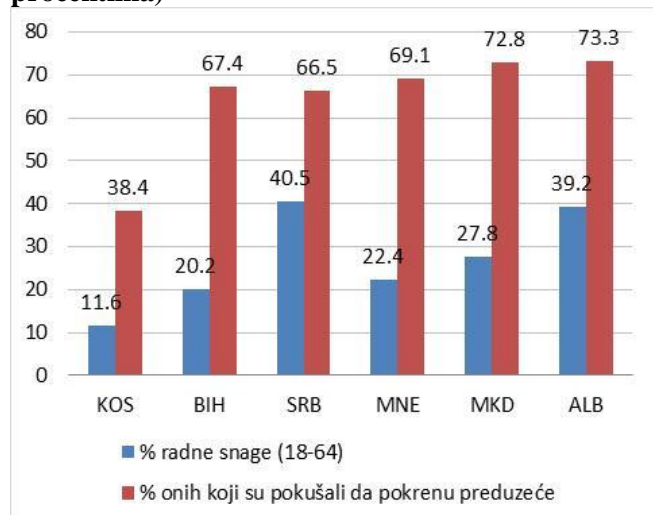
Neto stvaranje radnih mjesta u EU11 tipično vodi manja grupa firmi (oko 20 procenata) koje rastu brže od drugih. Iako sektorska koncentracija tih firmi koje stvaraju radna mjesta varira od zemlje do zemlje, firme rastu brže tamo gdje je regulatorno okruženje manje opterećujuće i gdje ima manje korupcije, uz značajna poboljšanja u zaposlenosti i profitabilnosti. Viši stepen konkurencije, dostupnost visokokvalitetne infrastrukture, te efikasnost sudova, takođe su povezani sa boljim učinkom. Izgleda da taj uzorak postoji i u zemljama regiona SEE6 za koje su dostupni dokazi. U Bosni i Hercegovini, na primjer, tokom od 2006. do 2009. manja grupa od oko 17 procenata firmi koje su rasle stopom od preko 20 procenata godišnje stvorila je 70 procenata neto radnih mjesta. Većina njih bile su građevinske firme.

U Srbiji, slična frakcija firmi koje rastu stopom od preko 20 procenata bilo je odgovorno za 67 procenata neto radnih mjesta u toku tih godina.

Međutim, dok su stvaraoci radnih mjeseća sa najbržim stopama rasta u EU11 mlade firme, to je u manjoj mjeri tačno za region SEE6. Jedno moguće objašnjenje je činjenicu da novopridošlice na tržište mogu biti u manjoj mjeri sposobne da mobilizuju resurse kao što su finansijski kapital za finansiranje rasta, ili da se možda suočavaju sa demotivacionim faktorima za rast, barem u smislu zvanične radne snage. Jaz u stopama rasta zaposlenosti novih i starijih firmi je uži nego u EU11.²⁷ Isti faktori koji otežavaju rast za mlade firme – koje potencijalno predstavljaju pokretače inovacija i nove tehnologije – koje ulaze na tržište mogli su, kao i drugdje, učiniti te firme osjetljivijim nakon perioda krize.²⁸

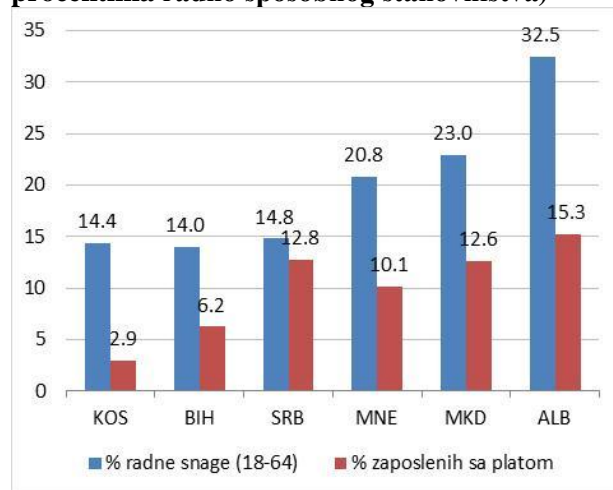
Osnovni propisi možda obeshrabruju pokretanje novih preduzeća. Samo mali procenat onih koji su izjavili da su zainteresovani za pokretanje poslovanja („latentni poduzetnici“) poduzimaju korake u ovom smjeru. Međutim, preko dvije trećine onih koji poduzmu neke korake da pokrenu poslovanje uspiju, osim na Kosovu ovo je tačno za manje od 40 procenata onih koji su poduzeli neke korake (Slika 52). Zanimljivo je međutim za cijeli region, razlika između latentnih i stvarnih poduzetnika je ista kao i u EU11 zemljama iako postoje razlike među zemljama (Slika 53).

Slika 51: Koraci prema pokretanju poslovanja (1990–2010.) i stvarno pokretanje poslovanja (u procentima)

Izvor: Baza podataka LITS 2010; Procjene osoblja Svjetske banke.

Slika 52: Latentni naspram stvarnih poduzetnika u regionu SEE6, 2010. (u procentima radno sposobnog stanovništva)

Izvor: Baza podataka LITS 2010; Procjene osoblja Svjetske banke.

Region SEE6 ima najniže nivoe latentnog poduzetništva u regionu ECA.²⁹ Samo 19 procenat onih koji su starosti od 18 do 64 godine izjavljuju da su voljni da pokrenu svoj posao, u poređenju sa 21 procenta u EU11 i 22 procenata u četiri zapadnoevropske zemlje za koje postoje uporedivi podaci. Na pojedinačnom nivou je više karakteristika, uključujući iskustvo u privatnom sektoru i aktivno članstvo u

²⁷ U toku perioda od 2004. do 2007., prema rezultatima anketa BEEP u regionu SEE6, godišnji rast firmi koje su pokrenute nakon 2003. iznosio je 9,7, u poređenju sa 7,3 za one koje su pokrenute prije 2003., u EU10 te stope su iznosile 11,1 i 3,9.

²⁸ Detaljni dokazi o negativnim uticajima krize na mlade firme postoje za druge dijelove regiona ECA, ali ne i za zemlje pod-regiona SEE6.

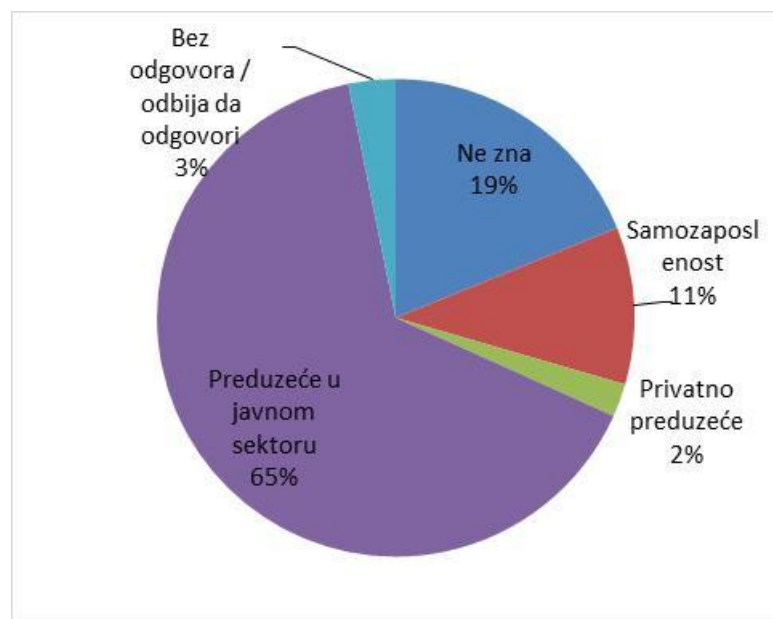
²⁹ Region u cjelini već pokazuje mnogo niže stope latentnog poduzetništva od drugih zemalja svijeta.

organizacijama (za ženske ispitanike) vezano za izraženu želju za time da se postane poduzetnik. I dalje visoka zastupljenost zaposlenost u javnom sektoru u nekim od zemalja (Okvir 5) može da pomogne pri objašnjavanju niskim stopa latentnog poduzetništva.

Nalazi ukazuju da (a) postoji relativno visoko učešće domaćih poduzetnika koji uspijevaju da stvore uspješne nove firme, ali (b) ove nove firme ne obezbjeđuju dovoljno radnih mjesta kako bi napravili značajnu promjenu. Iako bi neke od reformi koje su već sprovedene mogle da stvaraju okruženje koje je relativno povoljno za uspostavljanje novih firmi, moglo bi biti potrebno više za uklanjanje prepreka za njihov rast. Obrazovni sistem bi takođe moga da zavrijedi istragu u smislu toga da li stvara nove vještine koje bi mogle da podrže poduzetništvo ili koje bi inovativne firme mogle da zatraže (kao što se razmatra u nastavku teksta). Konačno, očekivanja vezana za relativne uloge javnog i privatnog sektora u obezbjeđivanju zaposlenja takođe bi trebalo da se razmatraju.

Okvir 5: Latentno poduzetništvo u Srbiji

Slika B5.1: Sektor kome se daje prednost pri zapošljavanju

Izvor: Anketa LFS sa posebnim modulom.

Napomena: Odgovori na pitanje, "Ako biste morali da napustite ovaj posao bog drugog, kojem biste sektoru dali prednost?"

U aprilu 2012. je poseban modul dodan u Anketu o ranoj snazi Srbije (iz aprila 2012.) sa ciljem istraživanja stavova i gledišta zaposlenih radnika (Slika B5.1). Većina ispitanika je u velikoj mjeri dala prednost radu u javnom sektoru. Među radnicima koji su ispitani, 61 procenat je dao prednost toj opciji, dok je tek 10 procenata izabralo samozapošljavanje, a 8 procenata privatna preduzeća. Više od 30 procenata onih koji su anketirani bili su radnici u zvaničnom privatnom sektoru koji bi, ako bi birali drugi posao, radije radili za preduzeće u državnom vlasništvu (SOE). Zanimljivo je da su oni koji su već radili u SOE (36 posto ispitanika) smatrali da je to uporedivo manje atraktivno od državne službe (posebno žene i radnici u SOE koje je administrirala Agencija za privatizaciju i za koje je, prema tome, bilo vjerovatno da će biti ili restrukturirani ili likvidirani).

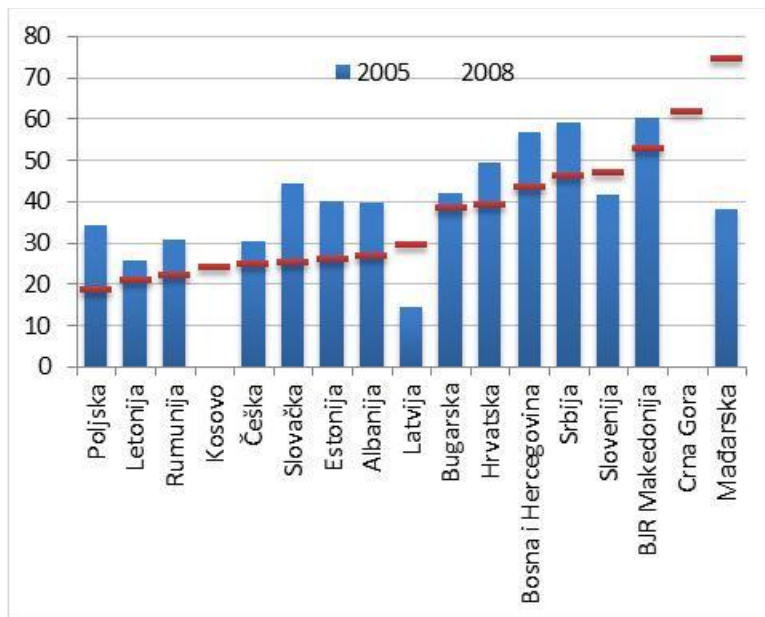
U VEĆOJ MJERI INKLUZIVNA TRŽIŠTA RADA, NISKA STOPA UČEŠĆA I ZAPOŠLJIVOST

Rješavanje jazova u vještinama koji se pojavljuje

Prema podacima sa nivoa firmi, iako u zemljama regiona SEE6 vještine ne predstavljaju najozbiljniju prepreku za poslovanje, njihova važnost je bila u porastu prije finansijske krize (Slika 54). Na Kosovu i u Albaniji je taj problem vidljiviji; više od 70 procenata firmi tamo smatra da je nedostatak vještina ograničenje. U svim zemljama osim Crne Gore i Kosova učešće firmi koje ne smatraju da su vještine problem opalo je od 2005. do 2008. (

Slika 53). To bi mogao da bude znak da zemlje regiona SEE6 počinju da primjećuju promjene u potražnji za vještinama, posebno rastuću potražnju za vještinama „nove ekonomije“ (sposobnostima analiziranja podataka i informacija, kreativnog razmišljanja i komunikacije sa drugima, te drugih interpersonalnih vještina) kojima su određene zemlje EU11 već svjedoci. Pošto se sistemi obrazovanja i obuke nisu još uspjeli prilagoditi na te promjene, jazovi u vještinama počinju da ograničavaju zapošljivost i mlađih i starijih radnika.

Slika 53: Vještine i obrazovanje NE predstavljaju prepreku, 2005 i 2008.

Izvor: Svjetska banka 2011, Izazovi za učinak preduzeća u suočavanju sa finansijskom krizom: istočna Evropa i srednja Azija.

Analiza sadržaja vještina na radnim mjestima koja popunjavaju različite kategorije radnika pokazuje da se zemlje regiona SEE6 mogu suočiti sa potražnjom za novim vještinama (Slika 55). Uzorak u BJR Makedoniji (jedinoj zemlji regiona SEE6 za koju je dostupna ova analiza) manje je naglašen nego za zemlje u kojima je taj proces više napredovao, kao što je Litvanija. Ipak, izgleda da firme sve više traže vještine iz nekongitivne i vještine koje nisu rutinske („nove ekonomske vještine“). Mlađe generacije imaju bolje mogućnosti da pristupe ovim poslovima. Kako se ovi trendovi nastavljaju stariji radnici će shvatiti da njihove vještine sve više postaju neiskoristive, što potiče dilemu kako osigurati da oni ostanu zaposleni.

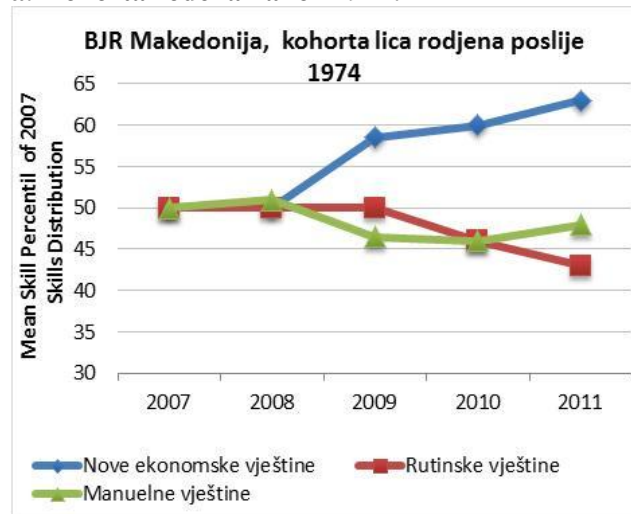

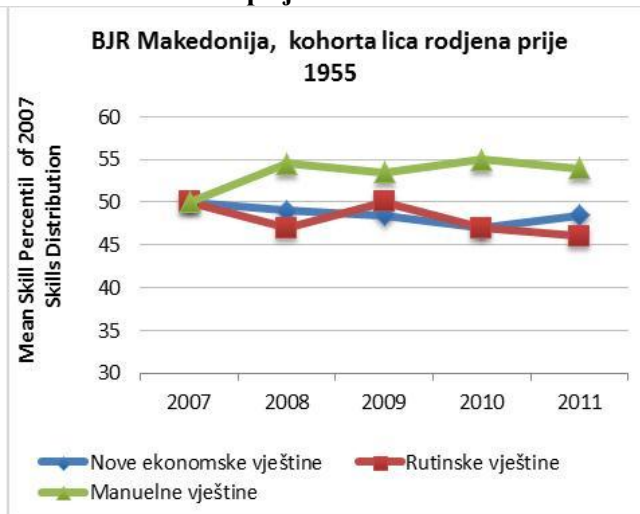
Slika 54: Sadržaj vještina po kategoriji koja zauzima radna mjesta, BJR Makedonija i Litvanija

BJR Makedonija

a. Kohorta rođena nakon 1974.

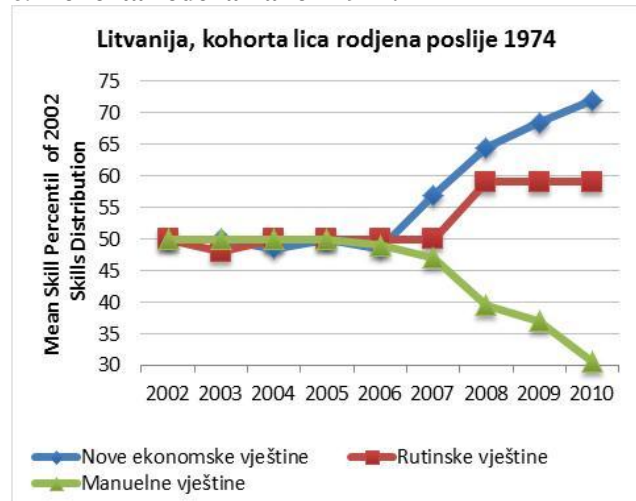

b. Kohorta rođena prije 1955.

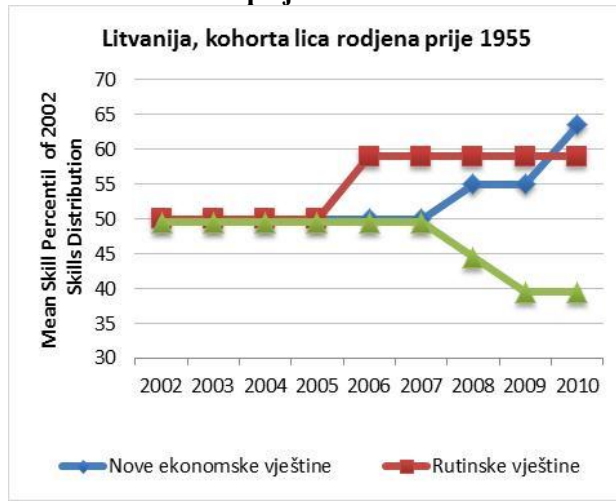

Litvanija

c. Kohorta rođena nakon 1974.

d. Kohorta rođena prije 1955.

Izvor: Svjetska banka 2013.

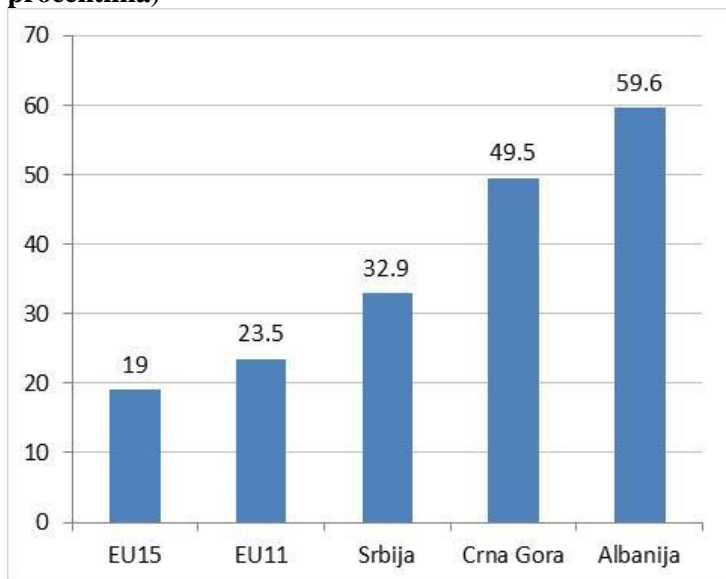
Napomena: Vještine nove ekonomije definisane su kao nerutinske kognitivne vještine (analitičke, potrebne za analiziranje informacija, kreativno mišljenje, te tumačenje informacija za druge; te interpersonalne, potrebne za uspostavljanje i održavanje ličnih odnosa, te vođenje, usmjeravanje i motivisanje podređenih i podučavanje drugih). Rutinske kognitivne vještine su one koje su potrebne za ponavljanje istih zadataka, za održavanje tačnosti i preciznosti, te promjene između strukturiranog i nestruktuiranog rada. Manuelne vještine su one koje su potrebne i za rutinske zadatke, kao što su kontrolisanje mašina i procesa, i nerutinske zadatke, kao što su rad sa vozilima.

U suštini posotoje zabrinutosts vezana za obrazovne sisteme u SEE6. PISA test čitanja obezbjeđuje otrežnjujuće dokaze o tome da postojeći sistemi možda ne obezbjeđuju potencijalnim novopridošlicama na tržište rada čak ni osnovne vještine (Slika 56). Izgleda da je Srbiji 33 procenata, u Crnoj Gori 50 procenata, u Albaniji 57 procenata 15-godišnjaka funkcionalno nepismeno (nije u stanju da locira

informacije u jednostavnom tekstu ili da napravi jednostavnu vezu između informacija u tekstu i svakodnevnih iskustava). To treba porediti sa rezultatom od 24 procenta za EU11 i 19 procenta za EU15. Funkcionalna nepismenost u Albaniji je među najvišim evidentiranim na svijetu, a 11 procenata 15-godišnjaka u Albaniji ima toliko nizak skor da sistem PISA ne može ni da ga evidentira (u EU11 u prosjeku tako nizak skor ima manje od 2 procenta).

Slika 55: Funkcionalno nepismeni 15-godišnjaci, region SEE6 (u procentima)

Izvor: PISA 2009; Procjene osoblja Svjetske banke.

Unapređivanje zapošljivosti će zahtijevati unapređivanje kvaliteta obrazovanja i rješavanje problema koji predstavljaju ograničenja sa kojima se obespravljeni grupacije suočavaju u toku učenja. To će takođe zahtijevati osiguravanje da mlađe generacije uče vještine koje se zahtijevaju na novim radnim mjestima (npr. da dobiju analitičke sposobnosti za rješavanje problema, umjesto da samo uče činjenice). Kako radna snaga bude starila, zemlje regiona SEE6 bi takođe mogle da uspostave i sistem za kontinualno učenje odraslih i mehanizme koordinacije i propise za njihovu implementaciju.

Upravljanje internom i međunarodnom mobilnošću

Interna i međunarodna mobilnost mogu da podstaknu rast i stvaranje radnih mjesta kroz otvaranje mogućnosti za sabiranje ekonomskih aktivnosti i za bolje usklađivanje radnih mjesta i radnika (Svjetska banka 2012b). Interna mobilnost takođe može predstavljati snagu za postizanje strukturalne transformacije, kako u smislu prelaska sa poljoprivrede na industrijsku proizvodnju i usluge, te kroz podsticanje veza između područja liderstva i područja u kojima se zaostaje kroz doznake ili lokalne investicije.³⁰ Međunarodna i domaća mobilnost su povezane; na primjer, noviji dokazi iz Albanije ukazuju na to da bi međunarodni emigranti mogli da obezbjeđuju resurse i ohrabrenje za one koji su ostali, kako bi se preselili u područja u kojima ima više prosperiteta (Çaro et al. 2013).

³⁰Jedan od aspekata interne mobilnosti koji izgleda posebno relevantno u sadašnjem trenutku odnosi se na to što mobilnost može da utiče na način na koji se privrede prilagođavaju u situaciji negativnih regionalnih šokova. U velikom dijelu Evrope izgleda da se to često dešava kroz smanjivanje stepena učešća radne snage ili zaposlenosti na neodređeno vrijeme (WDR 2012). Za razliku od toga, u zemljama sa visokim nivoom mobilnosti, kao što je SAD, mobilnost radne snage omogućava prilagođavanja kako stope nezaposlenosti, tako i relevantnog nivoa plata.

Albanija, Bosna i Hercegovina, te BJR Makedonija su među zemljama iz kojih potiče najveći broj emigranata u svijetu, pri čemu je Albanija u deset zemalja iz kojih potiče najveći broj emigranata (Svjetska banka 2011). Migracioni tokovi se razlikuju u različitim zemljama regiona SEE6. Više od polovine emigranata iz Albanije i Srbije su sa niskim nivoom vještina (u odnosu na jednu trećinu za region u cjelini, OECD 2012),³¹ dok je 29 procenata emigranata iz BJR Makedonije i 24 procenta ljudi iz Bosne i Hercegovine imalo visoko obrazovanje (Svjetska banka 2011).

Visoki nivoi emigracije objašnjavaju zašto doznake u prosjeku predstavljaju 10 procenata BDP za region SEE6, u poređenju sa 2 procenta u EU11. Doznake se kreću od 4 procenta u BJR Makedoniji do 17 procenata na Kosovu (2010; WDR 2013).³² Pošto doznake u opštem slučaju predstavljaju podršku za potrošnju, umjesto investicije, izazov za kreatore politika je sada da stvore motivacione faktore za produktivnije investiranje doznaka i da stegnu veze sa dijasporom.

Bliže veze između dijaspore i lokalne privrede mogle bi da izgrade i u većoj mjeri kružne modele migracije koji bi mogli da budu povoljni za lokalnu privredu i zapošljivost. Nedavno sprovedena studija emigranata koji su se vraćali u Albaniju, na primjer, otkrila je da iskustvo sa emigracijom promoviše mobilnost radne snage prema gore (Carletto and Kilic 2011). A do stepena do kog visoki nivoi mobilnosti studenata u visokom obrazovanju (Okvir 6) rezultuju time da ti radnici steknu vještine i iskustva u inostranstvu i da se nakon toga vrate kući, migracija studenata nudi potencijal za značajno povećavanje perspektiva za rast. Javne politike mogu da olakšaju tranziciju u zemlji domaćinu, na primjer tako što će olakšati zadržavanje socijalnih davanja, kupovinu imovine, te pokretanje poslovanja.

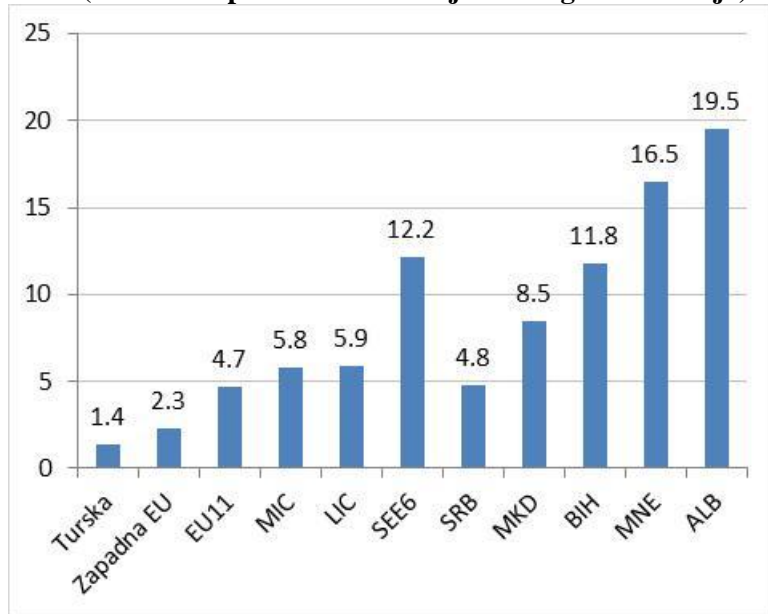
³¹ To je možda bio uzorak koji je sam sebe jačao, pošto postoje određeni dokazi o tome da je u slučaju Albanije migracija mogla da obezbijedi motivacione faktore za student da odustaju od obrazovanja kako bi emigrirali i dobili poslove u inostranstvu koji zahtijevaju niži nivo vještina, ali su bolje plaćeni (Svjetska banka 2010).

³² Važnost tih tokova naglašava činjenica da barem jedna trećina domaćinstava u Srbiji, na Kosovu i u Bosni i Hercegovini izvještava o tome da je smanjenja doznaka najvažniji način na koji je na njih imala uticaja globalna kriza u toku prve dvije godine u kojima su se osjećali njeni efekti.

Okvir 6: Mobilnost studenata u visokom obrazovanju

Region SEE6 ima najviši stepen mobilnosti studenata u visokom obrazovanju u Evropi. EU si je postavila za cilj da će do 2020. „najmanje 20 procenata diplomaca sa visokim obrazovanjem imati period učenja ili obuke vezan za visoko obrazovanje (uključujući pripravništvo) u inostranstvu, što bi predstavljalo najmanje 15 ECTS bodova ili bi trajalo najmanje tri mjeseca“. Za sada mobilnost za visoko obrazovanje u zapadnoj Evropi obuhvata samo 2,3 procenta studenata koji su upisani (UNESCO 2010, ali podaci nisu dostupni za diplomce).

Slika B6.1: Broj studenata koji studiraju u inostranstvu, 2010. (Procenat upisanih u institucije visokog obrazovanja)

Izvor: UNESCO Statistički institut (2013); Procjene osoblja Svjetske banke.

onima koji ostaju, kao što su viši stepen samopouzdanja, prilagodljivosti i kapaciteta za timski rad. Štaviše, studenti emigranti, prema istraživanjima, imaju viši stepen inicijative i poduzetničkih vještina.^a

^a(Evropska komisija, 2011., Mid term review of the Lifelong Learning Programme (Srednjoročni pregled programa učenja za cijeli život), COM(2011) 413).

Mobilnost studenata u regionu SEE6, sa druge strane, mnogo je viša: 12,2 procenata u prosjeku, ali sa konzistentnim varijacijama između zemalja. Na donjem kraju, samo 5 procenata studenata iz Srbije upisano je na visoko obrazovanje u inostranstvu (jednako kao u zemljama EU11). Albanija je već dosegla ciljni iznos za Evropu za 2020. sa 19,5 procenata mobilnosti studenata, a i Crna Gora je blizu toga, na nivou od 16,5 procenata. Odgovarajući iznos za Makedoniju je 8,5 procenata, a za Bosnu i Hercegovinu 11,8 procenata.

Tako visok nivo mobilnosti može se posmatrati kao pozitivan znak. Na nivou Evrope mobilnost studenata se podstiče radi omogućavanja razvoja inkluzivnijih društava i zbog koristi koje obezbjeđuje i onima koji se sele i

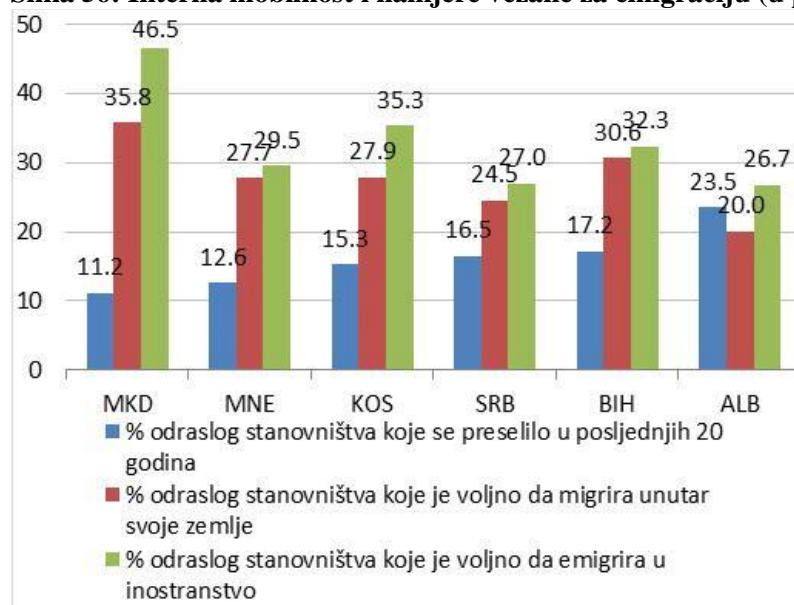
Zemlje regiona SEE6 imaju niži stepen interne mobilnosti nego zemlje regiona EU11 ili EU 15.

Jedini izuzetak je Albanija, u kojoj je interna mobilnost zabranjivana do 1990., tako da izgleda da se sada gotovo četvrtina odraslog stanovništva preselila na drugo mjesto u toku posljednjih 20 godine. Iako je ranije stopa mobilnosti u regionu SEE6 bila niska, 2010. su veliki procenti ispitanika izjavili da su voljni da migriraju, kako unutar države, tako i u inostranstvo (a taj drugi indikator je na posebno visokom nivou za BJR Makedoniju, Slika 57). Da li se te namjere materijalizuju vjerovatno zavisi od toga koje prepreke za internu mobilnost se rješavaju, uključujući nefleksibilnost na faktorskim tržištima (posebno stambenog³³); prenosivost socijalnih davanja i druge regionalne politike; te postojanje informacija i mreža

³³ U regionu SEE6 stepen vlasništva je iznad 90 procenata u svim zemljama osim Crne Gore, što je veoma visok udio (LITS 2010). Vlasništvo nad stambenim prostorom, u kombinaciji sa veoma plitkim tržištima za iznajmljivanje (posebno za „zvanično“ iznajmljivanje, u kontekstu u kojem zahtjevi vezani za registraciju dovode do toga da je

koje mogu da omoguće povezivanje radnika sa odgovarajućim radnim mjestima. Politike urbanističkog razvoja takođe mogu imati znatan uticaj na troškove i koristi vezane za internu migraciju.

Slika 56: Interna mobilnost i namjere vezane za emigraciju (u procentima)

Izvor: LITS (2010); Procjene osoblja Svjetske banke.

Rješavanje demotivacionih faktora za zaposlenost³⁴

Kreatore politika u zemljama regiona SEE6 zabrinjava to što bi niska stopa učešća u radnoj snazi mogla biti izazvana demotivacionim faktorima uključenim u program socijalne pomoći. Osim u slučaju Albanije i Bosne i Hercegovine, koje se fokusiraju na reforme prve generacije (bolje usmjeravanje i administriranje mreža socijalne sigurnosti), zemlje regiona počinju da rješavaju pitanje zapošljivosti i ovisnosti o socijalnoj pomoći kao dio reformi programa socijalne zaštite. Serija studija koje se upravo rade razmatra pitanje načina na koji dizajn davanja socijalne pomoći može da ima interakcije sa preprekama za zapošljivost i učešće, tako da stvara zavisnost (Svjetska banka 2013e).

Imajući u vidu ograničeni obuhvat i smanjenu izdašnost mreža socijalne sigurnosti u regionu SEE6, malo je vjerovatno da to predstavlja važan faktor za tekuće visoke nivoe neaktivnosti na tržištu rada, ali određene odlike dizajna sistema mogle bi da dovedu do dugoročne zavisnosti za određene grupacije, posebno ako bi obuhvat ili izdašnost programa bili prošireni bez promjena u dizajnu programa. Danas, iako bi polovina primalaca programa mreža socijalne sigurnosti mogla biti sposobna za rad (radne su dobi, nisu uključeni u programe obrazovanja ili obuke, nisu onesposobljeni), samo mali procenat onih koji bi mogli da rade (2 posto u Crnoj Gori, 11 posto u Srbiji) u stvari primaju ta davanja i prema tome jesu izloženi demotivacionim faktorima.³⁵ Različit tip demotivacionog efekta mogle bi da stvore odlike dizajna koje dovode do toga da radnici primaju razliku između svog dohotka i datog praga, pošto bi se

---

privlačnije iznajmljivati kroz nezvanične transakcije) i ograničena dostupnost rezidencijalnih hipoteka vjerovatno u znatnoj mjeri ograničavaju mobilnost.

³⁴ U analizi socijalne pomoći i oporezivanja rada u ovom odjeljku u velikoj se mjeri koristi, ponekad i doslovno, izvor Svjetska banka 2013 e.

³⁵ Niske stope učešća su, kako izgleda, najvećim dijelom vođene njihovim profilom, sa niskim nivoom vještina, posebno među mladima koji su napustili školovanje, što je veoma učestalo.

svaki dodatni dohodak koji bi mogli da zarade oduzimao od iznosa transfera. Pošto se davanja isplaćuju za nivo dohotka koji su niži od minimalne plate, malo je vjerovatno da će mnogi biti pod uticajem tog demotivacionog efekta. Možda je značajnije to da kvalifikovanost za davanja socijalne pomoći često automatski dovodi do kvalifikovanosti i za druga davanja, što bi moglo da poveća stepen demotivacije za rad.

Iako demotivacioni faktori možda ne predstavljaju preveliki problem, pozitivna motivacija za rad bi možda morala da se ojača. U većini zemalja regiona SEE6 određeni zahtjevi vezani za rad su ugrađeni u dizajn socijalne pomoći. Na Kosovu, na primjer, primaoci moraju da učestvuju u programima javnih radova, u BJR Makedoniji, primaoci koji bi mogli da rade moraju da dokažu da ulažu napore u traženje zaposlenja, a postoje i konkretne odredbe za pomoć pojedincima u tranziciji od socijalne pomoći do posla. Poštivanje zahtjeva vezanog za “aktivno traženje”, međutim, može biti kroz radnje, kao što su registracija na birou za zapošljavanje, koje predstavljaju tek nešto više od formalnosti.

Sa stanovišta politika, socijalna pomoć bi mogla da se kreira bolje kroz eliminisanje nekih od izvora radnog dohotka iz procesa određivanja kvalifikovanosti.³⁶ Pored toga, pošto bi, kažnjavanjem određenih oblika vlasništva nad imovinom, kriterijumi za kvalifikovanost za socijalnu pomoć mogli da stvore demotivacione faktore za zarađivanje, štednju, te kupovinu imovine, moglo bi biti korisno pregledati te kriterijume. Institucionalne reforme za bolje povezivanje rada javnih službi za zapošljavanje (PES) i centara za socijalni rad, uz jačanje kapaciteta i finansiranja programa PES sa ciljem obezbjeđivanja mjera aktivacije velikog obima takođe bi bilo od suštinske važnosti za omogućavanje stvaranja u većoj mjeri inkluzivnih tržišta rada.

Iako je vjerovatno da dizajn socijalne pomoći neće predstavljati važnu prepreku za aktivaciju primalaca, visoke stope oporezivanja rada, posebno za one koji zarađuju niske plate, vjerovatno stvaraju znatne demotivacione faktore za rad. Sve zemlje regiona SEE6 osim BJR Makedonije imaju “poreski dio” koji se naplaćuje na rad (što se definiše kao zbir troškova socijalnih doprinosa koje plaćaju poslodavci i socijalnih doprinosa koje plaćaju zaposleni i poreza na lični dohodak zaposlenih, izražen kao procenat ukupnih troškova rada) koji je viši od prosjeka za zemlje OECD-a. na primjer, u Srbiji, minimalna osnovica za računanje doprinosa za socijalne doprinose iznosi 35 procenata prosječne plate, tako da privremeni poslovi i slabo plaćeni poslovi za koje je bruto plata zaposlenog ispod praga nose i neproporcionalno veliko poresko opterećenje. Sličan osnov za socijalne doprinose postoji u BJR Makedoniji. Vjerovatno je da to stvara snažne demotivacione faktore za radnike koji bi prihvatili te manje plaćene poslove, barem u zvaničnom sektoru.

Razmatranje sistema oporezivanja rada moglo bi da poveća stepen konkurentnosti zvaničnih radnih mjesta, čime bi se stvorili podsticaji da proširivanje poreske osnovice – za koju je vjerovatno da će se smanjiti zbog starenja stanovništva. Nekoliko zemalja OECD-a i zemalja članica EU su prešle da poreske kredite “uz rad”, davanja koja smanjuju poreska opterećenja za određene grupacije i smanjuju broj lica koja traže davanja za nezaposlene. Takođe vrijedi razmotriti i mogućnost finansiranja socijalne pomoći iz opšteg oporezivanja, umjesto oporezivanja rada, u skladu sa reformama koje su sprovedene u Poljskoj u toku prošlog desetljeća (Svjetska banka 2013a).

Iako demotivacioni faktori koji su razmatrani utiču na sve radnike, nekoliko grupa se suočava sa specifičnim preprekama na tržištu rada. Takve prepreke obuhvataju mnogo različitih faktora, koji se kreću

---

³⁶ Slične mjere mogle bi da budu primijenjene u slučaju davanja za nezaposlene, koja se u tipičnom slučaju prekidaju kada nezaposleno lice prihvati posao; korisnici ne bi prihvatili poslove koji bi bili plaćeni manje od iznosa davanja za nezaposlene, čime se jača pristrasnost koja je u poreskom sistemu stvorena protiv nisko plaćenih ili privremenih poslova u zvaničnom sektoru.

od dostupnosti informacija, mreža, te produktivnih inputa, do fleksibilnih aranžmana i adekvatnih okruženja za rad, obezbjeđivanja brige za djecu i starija lica, te socijalnih normi. Zemlje regiona SEE6 u cjelini, na primjer, imaju mnogo viši skor od zemalja sa kojima se mogu porediti u EU15 vezano za indikatore koji mjere važnost mreža i veza u dobijanju dobrih radnih mjesta u vladi ili u privatnom sektoru.

Kao rezultat tih prepreka, dostupnost radnih mjesta u velikoj mjeri zavisi od spola, obrazovanja roditelja, te statusa većine (Svjetska banka 2013b), a to su sve indikatori prilika pošto ne ovise od napora i sposobnosti pojedinca. Muškarci iz manjinskih grupa i žene imaju znatno niže stope zaposlenosti of opšteg stanovništva. Na primjer, iako je 40 posto žena romske nacionalnosti uključeno u radnu snagu u Srbiji, samo 9 procenata radi³⁷—a to je mnogo veći jaz od onog koji postoji za žene iz većinske grupacije. To ukazuje da postoje znatne prepreke za pristup radnim mjestima. Uz to, uporna kulturološka očekivanja da žene obavljaju poslove u domaćinstvu i da se brinu o djeci, onesposobljenima, ili starijima, ojačana su nedostatkom alternativnog obezbjeđivanja tih usluga u javnom sektoru. U Srbiji i BJR Makedoniji, na primjer, žene provode barem tri sata više dnevno radeći poslove u domaćinstvu, dok muškarci provode dva sata više na plaćenom poslu. Pored toga, čak i kada te grupacije uđu na tržište rada, razlike u platama su uporno prisutne (razlika po spolu se procjenjuje na 19 procenata u Albaniji, 18 procenata u BJR Makedoniji, 16 procenata u Crnoj Gori, te 11 procenata u Srbiji). Konačno, za starije radnike je malo vjerovatno da će naći nove prilike za zapošljavanje.

Neke od mjera koje su razmatrane, kao što su podsticaji za fleksibilnije oblike rada (npr. sa pola radnog vremena) ili stvaranje prilika za poboljšavanje vještina i učenje u toku cijelog života, vjerovatno će pomoći pri rješavanju ograničenja sa kojima se te grupacije suočavaju. Druge konkretne mjere mogle bi biti proširivanje obezbjeđivanja kvalitetne i pristupačne brige za djecu i starije (posebno imajući u vidu starenje stanovništva). Konačno, dugoročnije mjere bi trebalo da riješe pitanja socijalnih normi i stavova koji dovode do isključivanja određenih grupacija, posebno na način na koji se to odražava na obrazovni i pravni sistem, a trebalo bi raditi i sa medijima na eliminisanju stereotipa.

ZAKLJUČAK

Dok će biti neophodno osigurati uslove za ekonomski oporavak i povrat momentuma reformi od prije krize biti će neophodne druge intervencije koji će biti fokusirane i na potražnju i na ponudu radne snage kako bi se ponovo pokrenulo stvaranje radnih mjesta u regionu. Ovo će uključivati napore na strani potražnje time što će se nastaviti reforme poslovnog ambijenta kako bi se uklonile prepreke razvoju poslovanja i razvilo poduzetništvo naročito kada se prilike za zapošljavanje u javnom sektoru smanjuju. Na strani ponude radnu snagu treba učiniti adekvatnom, to će zahtjevati osiguranje kvaliteta njihovih vještina i ukloniti demotivacije i prepreka za rad kako bi se bolje upravljalo internom i međunarodnom mobilnošću.

Nastavak investiranja u prikupljanju i diseminaciji podataka o tržištu rada je takođe važan prioritet. Kako je navedeno u ovom poglavlju pokrivanje raznih aspekata učinaka tržišta rada je dosta nejednak širom zemalja i često pristup neophodnim mikro podacima za dublju analizu je ograničen na istraživačku zajednicu. Adresiranje razlika u podacima će biti neophodno da se ojača program i kreira politika.

---

³⁷ Svjetska banka, ECA (2010): Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, Czech Republic, Romania and Serbia Policy Note (Bilješka o politikama – Inkluzija Roma: Prilika za Bugarsku, Češku, Rumuniju i Srbiju).

REFERENCE

- Beine, Michel, Frédéric Docquier, i Hillel Rapoport (2006) *Measuring International Skilled Migration: New Estimates Controlling for Age of Entry*, Svjetska banka istraživački rad.
- Carletto, G. i T. Kilic (2011), *Moving Up the Ladder? The Impact of Migration Experience on Occupational Mobility in Albanija (Uspinjanje uz merdevine? Uticaj iskustva sa migracijom na profesionalnu mobilnost u Albaniji)*, *Journal of Development Studies*, 47, str. 846-869.
- ErkaČaro, Ajay Bailey i Leo J. G. Van Wissen (2013), *Exploring Links between Internal and International Migration in Albanija: a View from Internal Migrants (Istraživanje veza između interne i međunarodne migracije u Albaniji: Pogled sa stanovišta internih emigranata)*, *Population, Space and Place*, u pripremi.
- Hazans, M. (2011), *Informal Workers across Europe: Evidence from 30 European Countries (nezvanični radnici širom Evrope: Dokazi iz 30 evropskih zemalja)*. Pozadinski dokument za rad: *In from the Shadow: Integrating Europe's Informal Labor (Iz sjene: Integracija nezvanične radne snage Evrope)*. Radni dokument za istraživanje politika br. 5912, Svjetska banka, Washington, DC.
- IMF, (2013), *World Economic Outlook (Svjetske ekonomske perspektive)*, Međunarodni monetarni fond, Washington, DC.
- OECD (2012), *Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas (Povezivanje se emigrantima: Globalni profila dijaspora)*, OECD Publishing.
- Richter, K. i B. Witkowski (2013), *Does Growth Generate Jobs in ECA? (Da li rast stvara radna mjesta u regionu ECA)*, Mimeo, Svjetska banka, Washington, DC.
- Walewski, M. (2011), *An Attempt to Measure the Trends in Shadow Employment in Poland and the Transition Probabilities out and into Shadow Employment Using the LFS Data Augmented by the Results of Dedicated Survey Performed by CASE in 2007 (Pokušaj mjerenja trendova u nezvaničnom zapošljavanju u Poljskoj i vjerovatnoća tranzicije iz i u nezvaničnu zaposlenost uz korištenje podataka iz ankete LFS ojačano rezultatima posebne studije koju je sproveo CASE 2007.)*. Pozadinski dokument za rad: *In from the Shadow: Integrating Europe's Informal Labor (Iz sjene: Integracija nezvanične radne snage Evrope)*. Radni dokument za istraživanje politika br 5910, Svjetska banka, Washington, DC.
- WDR (2012): *World Development Report 2012: Gender Equality and Development (Izveštaj o razvoju u svijetu: Rodna ravnopravnost i razvoj)*, Svjetska banka, Washington, DC.
- WDR (2013): *World Development Report 2013: Jobs (Izveštaj o razvoju u svijetu: Radna mjesta)*, Svjetska banka, Washington, DC.
- Svjetska banka (2011.): *Migration and Remittances Factbook 2011 (Knjiga činjenica o migraciji i doznakama za 2011.)*, drugo izdanje, Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2012a): *In from the Shadow: Integrating Europe's Informal Labor Market*(Iz sjene: Integracija nezvanične radne snage Evrope), autori Packard, Koettl i Montenegro, Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2012b): *Golden Growth, Restoring the lustre of the European economic model* (Zlani rast: Obnavljanje sjaja evropskog ekonomskog modela), Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2013a), *ECA Employment Monitor* (Monitor razvoja u regionu ECA), Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2013b, u pripremi): *From Jobless Growth to Growing Jobs: Fostering Employment Creation in Eastern Europe and Central Asia* (Od rasta bez ranih mjesta do rasta radnih mjesta: Omogućavanje stvaranja radnih mjesta u istočnoj Evropi i srednjoj Aziji), Jedinica za razvoj ljudskih potencijala i smanjivanje siromaštva i Jedinica za ekonomsko upravljanje uman, Region Evrope i srednje Azije, Svjetska banka, Washington, DC.

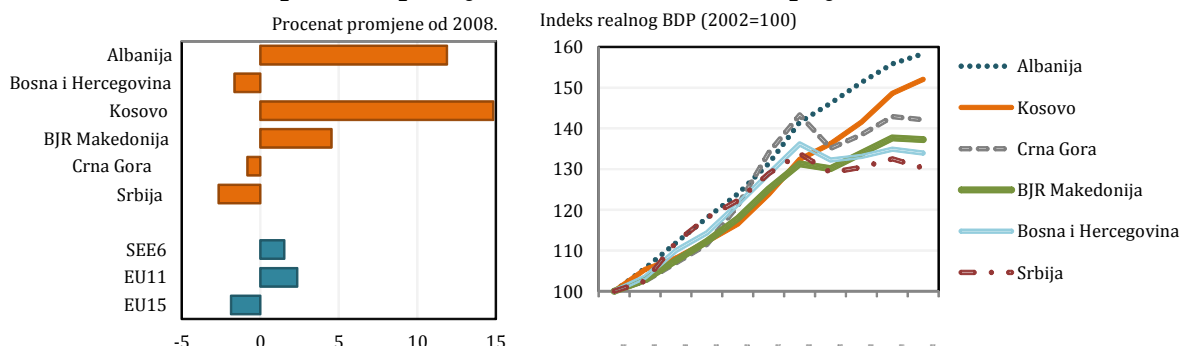
Svjetska banka (2013c), *Global Economic Prospects June 2013: Looking for stable ground* (Globalne ekonomske perspektive za juni 2013.: Traženje stabilnog terena), Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2013d), *World Development Report: Jobs* (Izveštaj o razvoju u svijetu: Radna mjesta), Svjetska banka, Washington, DC.

Svjetska banka (2013e): *Western Balkans Activation and Smart Safety Nets AAA Synthesis Note* (Bilješka o sintezi za aktivaciju na zapadnom Balkanu i mudre mreže socijalne sigurnosti), Mimeo, Svjetska banka, Washington, DC.

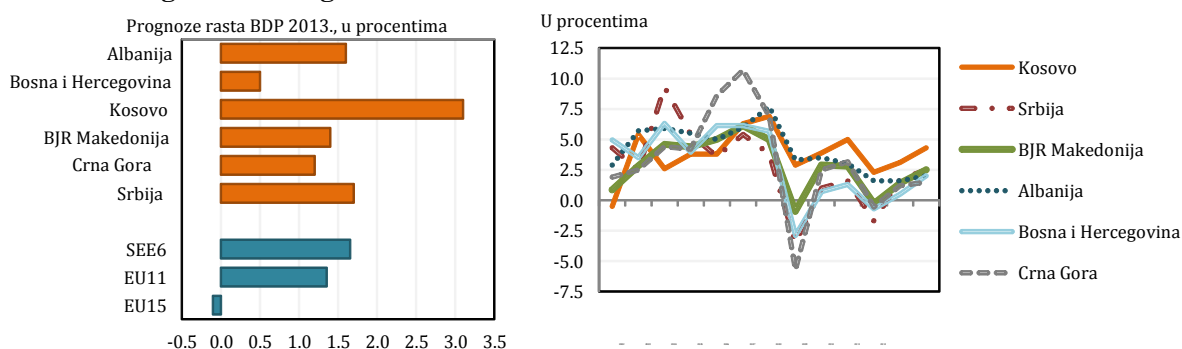
ANEKS: KLJUČNI INDIKATORI

Slika A. 1: Realni BDP: procenat promjene od ekstremnih nivoa prije krize

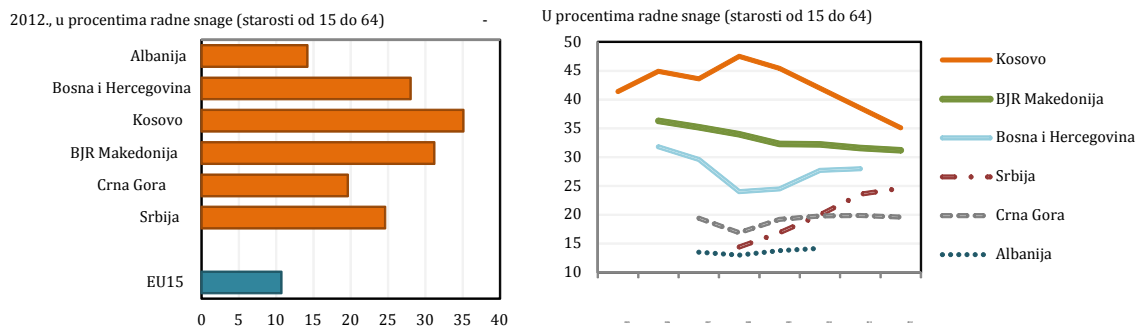
Izvor: Baza podataka za region ECA Svjetske banke.

Slika A. 2: Prognoze realnog rasta BDP-a za 2013.

Izvor: Baza podataka za region ECA Svjetske banke i Svjetske ekonomske perspektive (World Economic Outlook).

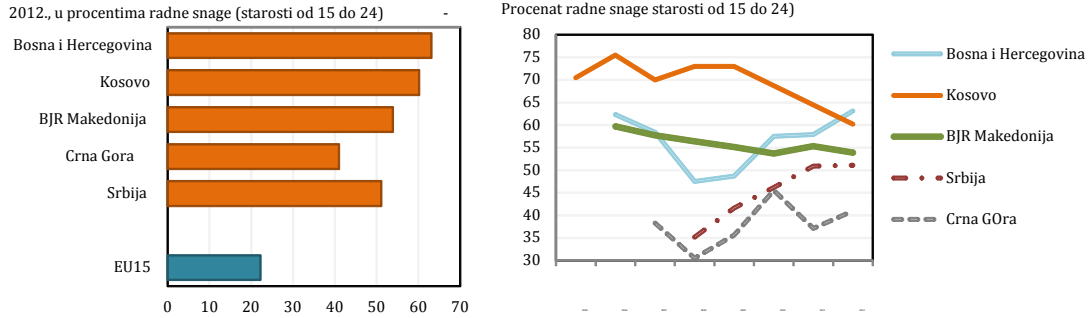
Slika A. 3: Stopa nezaposlenosti

Napomene: za Albaniju sa 2010.; za Bosnu i Hercegovinu sa 2011. Preliminarne procjene za 2012. za Bosnu i Hercegovinu pokazuju da je stopa među aktivnim stanovništvom starosti preko 15 godina iznosila 28 procenata, što predstavlja povećanje u odnosu na nivo od 27,6 procenata koji je evidentiran 2011. Procjene za 2010. i 2011. za Kosovo nisu dostupne.

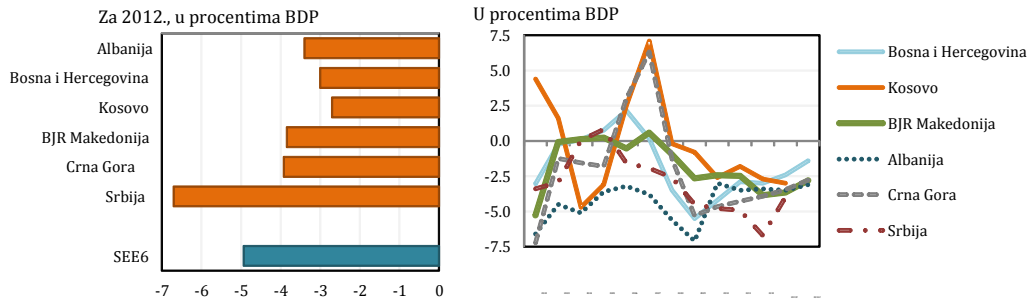
Izvor: Državne statističke institucije i Eurostat.

Slika A. 4: Kvartalna stopa nezaposlenosti mladih

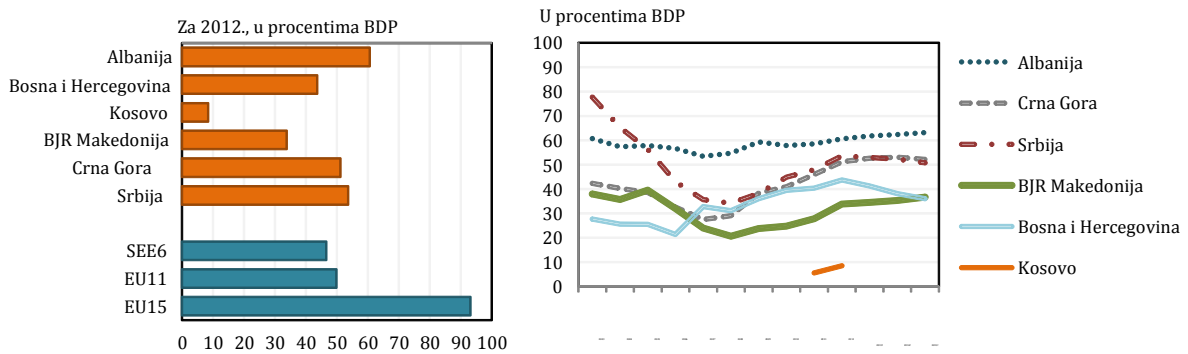
Napomena: Procjene za 2010. i 2011. za Kosovo nisu dostupne.
Izvor: Državne statističke institucije i Eurostat.

Slika A. 5: Fiskalni bilans

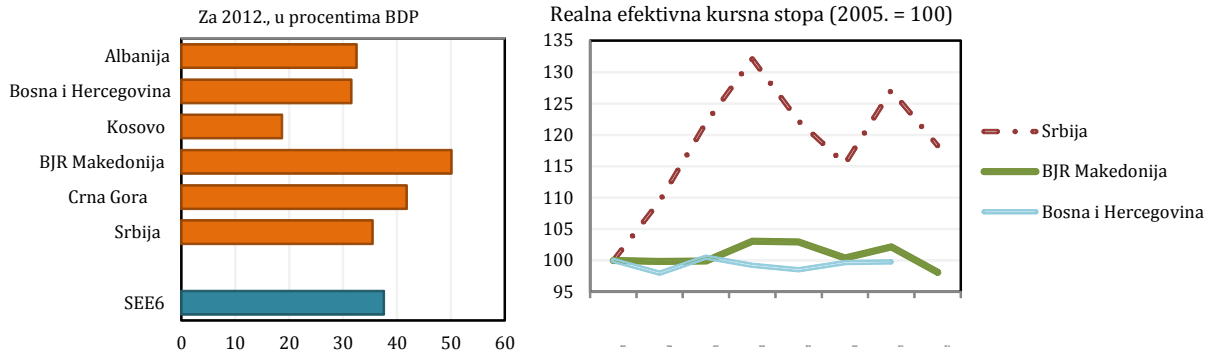
Izvor: Baza podataka za region ECA Svjetske banke.

Figure A. 6: Javni dug

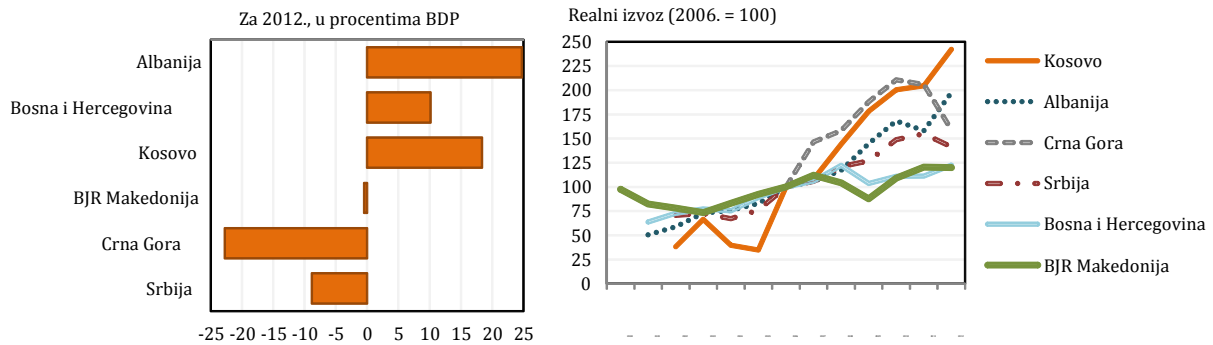
Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (World Economic Outlook) i Ministarstvo finansija Kosova.

Slika A. 7: Izvoz kao procenat BDP

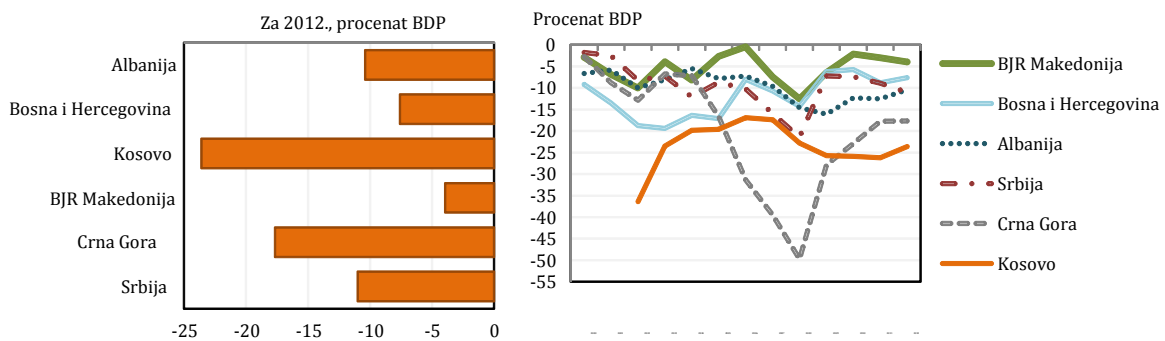
Izvor: Međunarodne finansijske statistike i državne statističke institucije.

Slika A. 8: Realni rast izvoza

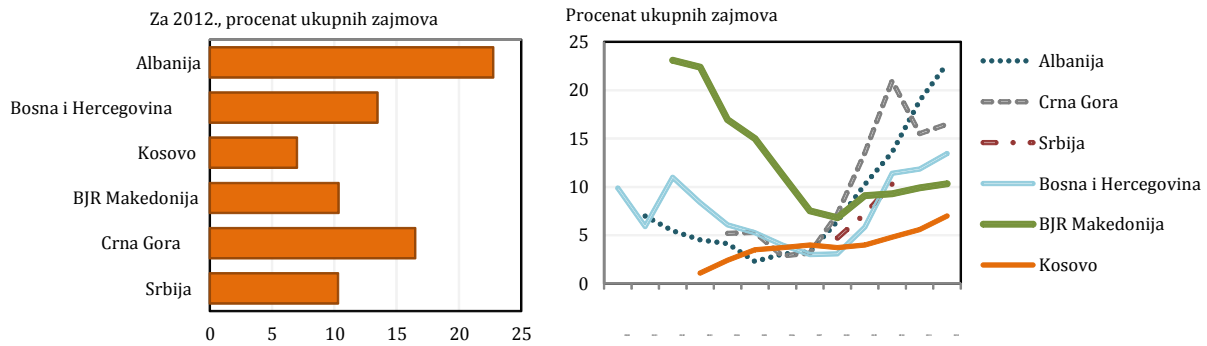
Izvor: Svjetske ekonomske perspektive (World Economic Outlook).

Figure A. 9: Bilans na tekućem računu

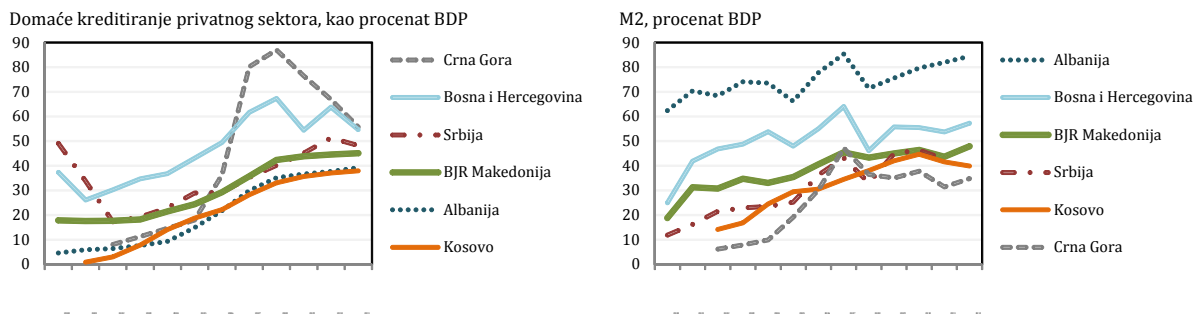
Izvor: Baza podataka za region ECA Svjetske banke.

Slika A. 10: Nekvalitetni krediti -NPL

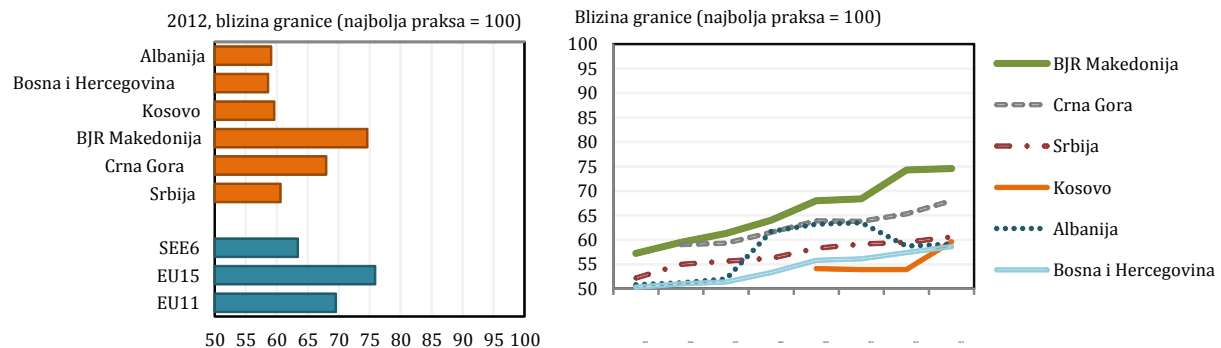
Izvor: Svjetski razvojni indikatori (World Development Indicators) i državne statističke institucije.

Slika A. 11: Osnovni statistički podaci za finansijski sektor

Izvor: Svjetski razvojni indikatori (World Development Indicators) i baza podataka za region ECA Svjetske banke.

Slika A. 12: Lakoća poslovanja

Izvor: Doing Business.

Pogledajte ovaj izvještaj online:
www.worldbank.org/eca/seer

Region Evrope i centralne Azije
Jedinica za smanjenje siromastva i ekonomsko upravljanje